

Hoofdstuk 8

ONTWIKKELING POELZICHT IN DE MOOLHOEK

Boerderij en landerijen in de Moolhoek vòòr de verkaveling,

de geschiedenis van

de middeleeuwse hofstede Poelzicht

1596-1981

**Jaap Minnaard
Middelburg, januari 2024**

HOOFDSTUK 8

ONTWIKKELINGEN LANDERIJEN EN BOERDERIJEN IN DE MOOLHOEK

1.	Inleiding	2
2.	Infrastructuur Moolhoek	3
2.1	Grootte van de percelen	3
2.2	Inmeten percelen door “overlopen”	5
2.3	Eigenaren percelen	6
2.4	Cultuurtoestand percelen	10
3.	Vroege geschiedenis boerderij Poelzicht	16
3.1	Heijndric Jansse Maes’ Hof	16
3.2	Het graslandcomplex in de Kerkhoek	18
3.3	Opvolgende eigenaren en pachters op Poelzicht	22
3.4	Marinis Janssen Valcke, een echte ondernemer en bestuurder	25
3.5	Ontwikkeling verkoopprijzen Poelzicht	27
4.	Ontwikkeling en ondergang boerderij aan de Zandweg	29
4.1	Groei op de landhoeve aan de Zandweg	29
4.2	De gevolgen van een depressie	32
4.3	De ondergang van de landhoeve	32
4.4	Cornelis Zuidweg, een echte “saaijlant” boer	34
5.	Ontwikkeling van de Moolhoek in de kadastrale periode	36
5.1	Het einde van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden	36
5.2	De rol van Zeeland in de Franse Tijd	37
5.3	Gevolgen omwenteling voor Sinoutskerke	39
5.4	Jacques Everse, boer op Poelzicht in de Franse Tijd	40
5.5	Marinus Everse, crisis in de landbouw na de Franse Tijd	42
5.6	De implementatie van de kadastrale registratie	43
5.7	Klassering, tariefstelling en heffing van de grondbelasting door het kadaster	46
5.8	Joost op ’t Hof en Willemina Everse, de laatste boeren op het oude Poelzicht	48
5.9	Een criminele boer en het einde van een middeleeuwse hofstede	50
5.10	Een verlaten Moolhoek zonder boerderijen	52
5.11	Willem Minnaard en het nieuwe Poelzicht	53
5.12	Uitbreidingen en vernieuwingen van de boerderij op een pachtbedrijf	56
5.13	Van pachtboer naar eigen grond	58
5.14	Tweede Wereldoorlog	61
5.15	Testament, boedelscheiding en deling	63
6.	Bronnen en noten	68

ONTWIKKELING LANDERIJEN EN BOERDERIJEN IN DE MOOLHOEK

1. Inleiding

In een eerdere publikatie verscheen reeds een korte historische beschrijving van de Moolhoek (1). Hierin werd tevens een vooruitblik geworpen op de huidige historisch-geografische studie van de heerlijkheid Sinoutskerke. Waar in deze studie het aksent op bestudering van het Ganzenreservaat is gelegd, werd in de ligging van de oude boerderij Poelzicht toch de rechtvaardiging gevonden van een verdergaand onderzoek in de Moolhoek. Deze veldhoek met zijn van oorsprong vergelijkbare landschapselementen als het Ganzenreservaat, is immers door de ruilverkaveling geheel verdwenen. Zelfs de begrenzing door vier doorgaande wegen is niet geheel hetzelfde gebleven, de 's-Heer Abtskerkse Zandweg is iets naar het zuiden gelegd en heet tegenwoordig Gerbernesseweg. De geografische omlijning door vier doorgaande wegen maakte dat de oppervlakte van deze veldhoek ook niet aan grote schommelingen onderhevig was. De Moolhoek kwam met 164 Gemeten 231 Roeden in grootte op de tweede plaats na de Kerkhoek in de reeks van 11 veldhoeken waaruit deze heerlijkheid in 1596 bestond. De doorgaande wegen werden deels gevormd door secundaire kreekkruggen waarop later de 's-Heer Abtskerkse Zandweg en Sinoutskerkse Zandweg zijn aangelegd. Hier treft men onder het afgezette zand ook nog veen aan, doordat de uitschuring hier niet zo diep is geweest. Met de dwars door de laaggelegen poelklei getrokken Deeweg en Langedamseweg, omsloten de eerder genoemde zandwegen het gebied wat de Moolhoek is gaan heten (figuur 1).

Met de strakke, oude begrenzing door de vier, later ook verharde, wegen, leek de infrastructuur van de Moolhoek redelijk eenvoudig. Dit bleek bij nadere bestudering toch nog een aantal vragen op te roepen. Zoals de vraag in hoeveel trajekten heeft men voor 1596 ingemeten of *“overlopen”*? En wat waren de startpercelen hierbij? Welke veranderingen van de belastbare oppervlakte door uitbreiding van zandwegen of het graven van zandputten beïnvloedden de absolute oppervlakte? En wat was de invloed van het bestaan van onbelaste vrije vronen op de matching van de oppervlakte zoals geregistreerd in de overlopers en het kadaster? En van percelen die reeds belast (*“verhevent”*) waren in een naburige heerlijkheid? In de overloper van de Moolhoek uit 1821 worden een aantal percelen als *“ingetrokken posten”* geregistreerd, waardoor de matching van eigenaren tussen de registratie in de overlopers en het kadaster extra gecompliceerd werd.

De eeuwenoude boerderij Poelzicht vormde bij de bestuurlijke vernieuwingen na het *“ancien regime”* en de Franse tijd, normaal onderdeel van de reeks boerderijen binnen Sinoutskerke. Maar waardoor kon deze hofstede juist in de vroege periode vrij eenvoudig getraceerd worden? En welke boeren brachten deze boerderij in de 17^e eeuw tot grote bloei? Vanaf 1751 wordt het gecompliceerder om de boerderij aan de Deeweg te volgen in de overlopers. Op de kaart van Hattinga, die omstreeks die tijd verschijnt, is de boerderij echter duidelijk te onderscheiden en ook de opeenvolgende schepenakten bieden hierna enig houvast. Tenslotte treffen we hem in de eerste kadastrale registratie van 1832 als *“Huis & Erf met Tuin”*.

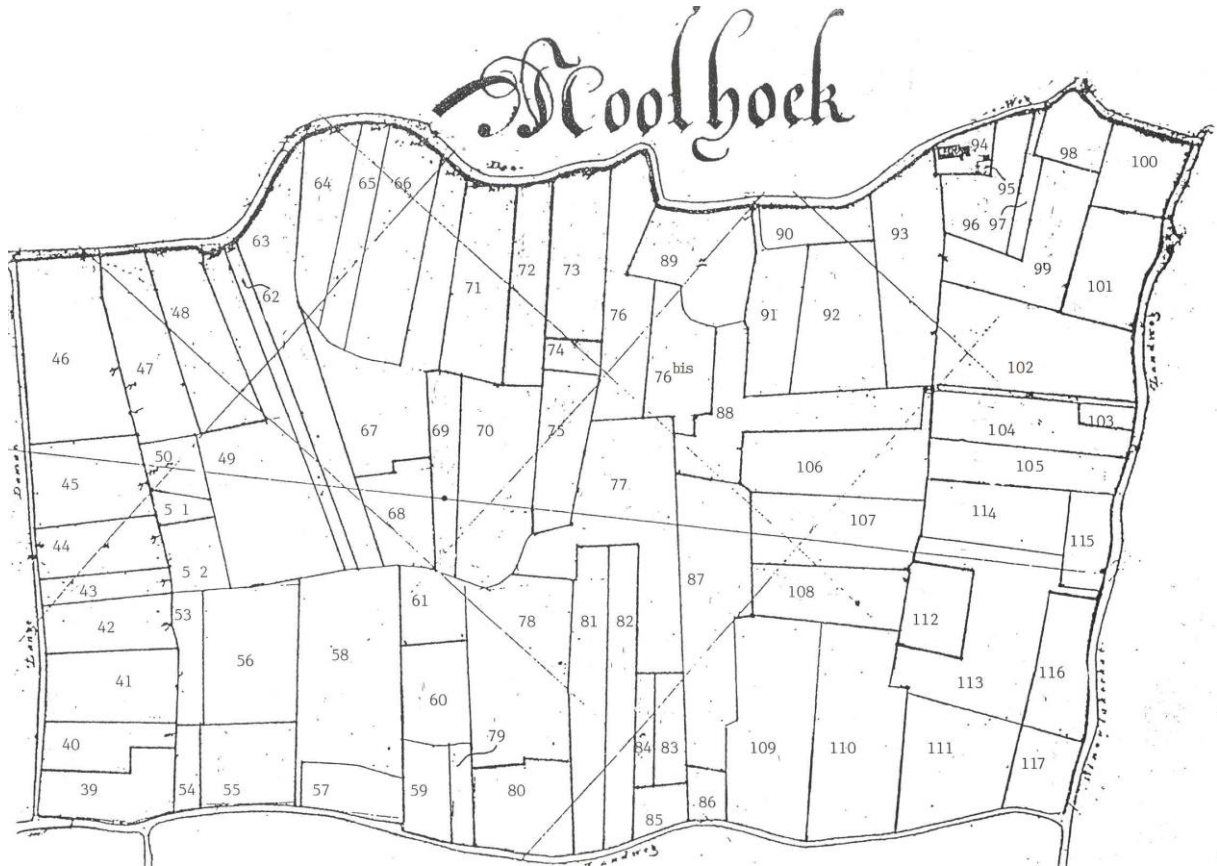
Aanvullend onderzoek binnen de Moolhoek bracht aan het licht dat in de 17^e en 18^e eeuw nog een tweede boerderij aan de 's-Heer Abtskerkse Zandweg het landschap van deze veldhoek gesierd heeft. Hoe kon deze boerderij getraceerd worden en waar lag hij exakt? Welk areaal aan grond hoorde erbij en wat was de verhouding tussen pachtgrond en eigen bezit? En waardoor ging deze *“landhoeve”* waarschijnlijk in het begin van de 18^e eeuw ten onder?

Bij het ontstaan van het kadaster in 1832 werd Poelzicht beboerd door Marinus Everse, een kleinzoon van Christiaan Everse die in de tweede helft van de 18^e eeuw het Hoge Huis bestierde. Maar waarom valt ook deze hoeve in 1855 onder de slopershamer? In de Moolhoek was nu geen enkele boerderij of andere bebouwing meer te onderkennen. Het perceel werd weiland en blijft onbebouwd tot 1891 wanneer het nieuwe Poelzicht gebouwd wordt, wellicht een voorbode van de serie stichtingen die na de grote crisis, gevolgd door de agrarische revolutie, in de Moolhoek plaats vonden in de periode 1910 – 1931.

2. Infrastructuur Moolhoek

De naam Moolhoek is waarschijnlijk terug te voeren tot de zuid-westelijk van deze hoek, net op het grondgebied van de heerlijkheid 's-Heer Abtskerke liggende molen. In de eerste overlopers, van 1596 – 1617, komen we deze hoek tegen als Moelhouch, van 1623 – 1673 als Moolhouck, vervolgens van 1680 – 1709 een overgangsperiode waarin we hem afwisselend als Moolhouck, Moolhouk en Moolhoek tegen komen, in welke laatste spelling hij tot 1856 blijft. Niet helemaal sporend met de afleiding van de molen is het feit, dat we nergens Molenhoek of het dialect Meul'ook tegen komen. Een afleiding van Maalhoek (afwatering) of Moerhoek (moertering), moet dan ook niet uitgesloten worden.

Figuur 1. Moolhoek met kadastrale perceelsnummering

2.1 Grootte van de percelen

Wanneer men het verloop van de oppervlakte van de Moolhoek volgt vanaf de eerste (1596) tot de laatste overloper (1856), blijkt dat er zich slechts kleine wijzigingen voordeden (figuur 4). De grotendeels gelijkblijvende oppervlakte van de Moolhoek is voor de hand liggend als we bedenken dat deze omsloten werd door vier doorgaande wegen. Alleen in 1716 en 1730 zien we een vermindering van respectievelijk 272 en 208 Roeden. De vermindering in 1716 bestaat uit de hiervoor genoemde verbreding van de Zandweg en 250 Roeden door het graven van een zandput (2). De 208 Roeden in 1730 is ten koste gegaan van perceel 52, eveneens door het graven van een zandput (3). De percelen 43 en 52, aan elkaar grenzend en gescheiden door de watergang, maar met elkaar verbonden door een bruggetje (4), vormen wellicht onderdeel van een uitloper van de kreekkrug, waarop de 's-Heer Abtskerkse Zandweg aangelegd is.

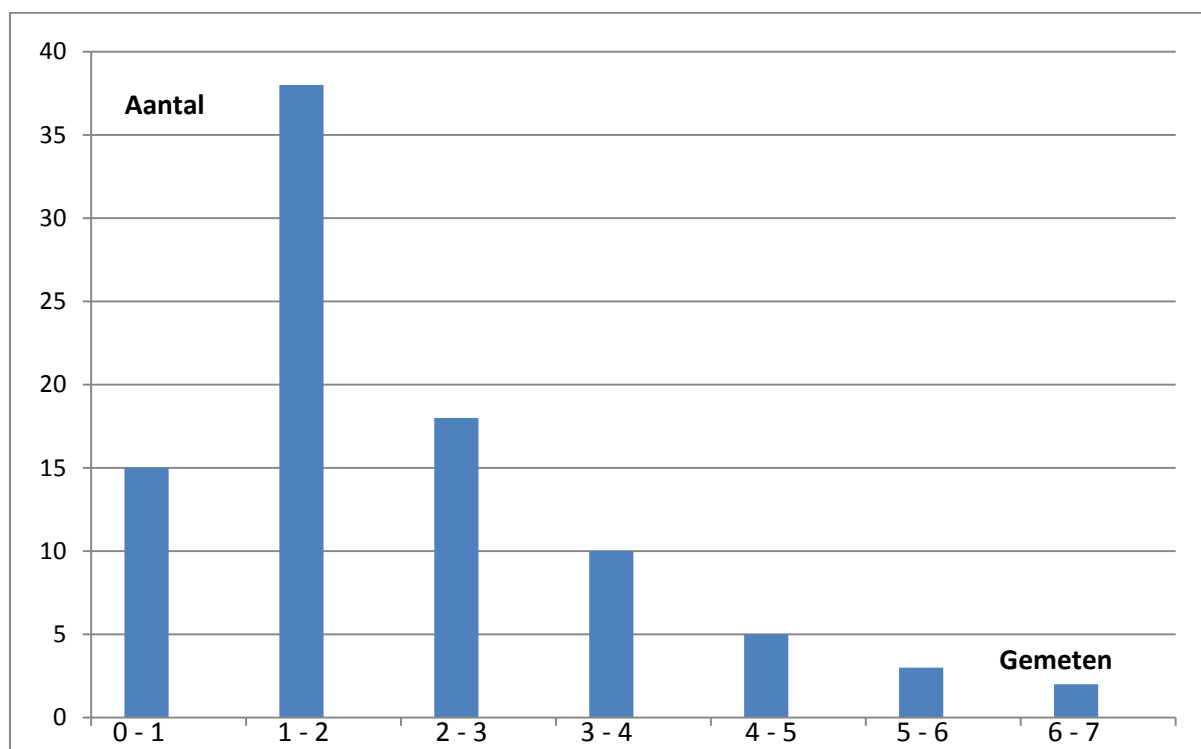
Figuur 2. Verloop oppervlakte, aantal percelen en aantal eigenaren van de Moolhoek van 1596 - 1856

Jaar	Oppervlakte (gemeten en roeden)		Aantal percelen	Aantal eigenaren
1596	164	231	75	38
1666	164	231	76	41
1709	164	231	76	44
1716	163	259	75	40
1723	163	259	76	39
1730	163	51	77	36
1744	163	51	77	34
1786	163	51	78	31
1814	163	51	77	29
1821	163	51	80	37
1856	163	51	79	36

Het aantal percelen en het aantal eigenaren lag gedurende dezelfde periode steeds in een verhouding van ongeveer 2 :1 (figuur 2). Hierbij varieerde het aantal percelen door splitsing en vereniging van 75 – 80. Het aantal eigenaren vertoonde gedurende de 18^e eeuw een dalende trend met een dieptepunt rond 1814. Niet geheel duidelijk is of de oorzaak hiervan gezocht moet worden in de verschuiving van het eigendom van beleggers naar de, grotere en rijke boeren of dat ook de daaropvolgende Franse bezetting hier nog aan bijgedragen heeft. Volgens berekening bedraagt de gemiddelde perceelsgrootte over de periode 1596 – 1856, 2 gemeten 39 roeden.

Indien we het aantal percelen bekijken als functie van hun oppervlakte, blijkt dat percelen van 1 – 2 gemeten (40-80 are) het meest voorkomen (38 keer) (figuur 3).

Figuur 3. Frequentieverdeling grootte percelen in Moolhoek

2.2 Inmeten percelen door “overlopen”

Maar hoe werden de percelen in de 16^e eeuw ingemeten en op welke wijze kon een goede matching van de oppervlakte tussen overlopers, schepenaakten en de kadastrale registratie verkregen worden ?

De percelen werden in de vroegste periode door de landmeters “overgelopen”, waaraan de registratie ook zijn naam te danken heeft. De route die men hierbij aanhield is globaal te volgen door de achter ieder perceel vermelde ligging ten opzichte van het vorige perceel. Een voorwaarde is dat het startperceel bekend is. Op deze wijze liep men een traject of etappe van een aantal percelen, waarna op een andere plek weer verder gegaan werd met een volgend traject. Het startpunt van het volgend traject werd doorgaans ook globaal aangegeven in de overlopers. Tenslotte kon door weergave van de verschillende trajecten op het minuutplan, de matching tussen overlopers en kadaster goed in beeld gebracht worden.

Het eerste traject binnen de Moolhoek, wat loopt vanaf het zuid-oosten (perceel 111) (*“Moolhouck, ende begint van zuyt oosten inne”*) langs de Sinoutskerkse Zandweg, via de noordzijde (Korte Wegje) en de westzijde (Deeweg) tot aan perceel 71, laat slechts een gering verschil zien in oppervlakte tussen de overlopers (2511,9 are) en de kadastrale registratie (2519,0 are). Dit verschil bedroeg slechts 7,1 are (0,3 %). Hierbij is aangenomen dat de helft van perceel 88 (totaal 127,8 are), met name het westelijk deel, in de opmeting van het eerste traject van de overlopers is meegenomen (5). Een samenvatting van de verschillen in oppervlakte voor de trajecten met hun ligging en perceelnummers, die men voor 1596 heeft “overgelopen” is weergegeven in figuur 4. Dit resultaat, waarbij de ingemeten oppervlakten volgens de overloper (1596) en het kadaster (1832) praktisch gelijk zijn (6465,6 are versus 6467,1 are), berust wellicht voor een deel op toeval. Factoren die het belastbaar oppervlak van de Moolhoek kunnen wijzigen, zoals het graven van zandputten en verbreding van wegen (2, 3), de aanwezigheid van vrije vronen, percelen belast in een andere heerlijkheid en het al dan niet meetellen van de zijanten der wegen, wegelingen en watergangen, maken dat de verschillen kunnen toenemen. Een bijna 100 % match is dan niet erg waarschijnlijk, zoals ook de verdere analyse van het tweede traject laat zien.

Figuur 4. Trajecten met hun ligging, perceelnummers, oppervlakten en verschillen in 1596

Traject	Ligging	Percelen	Overloper (are)	Kadaster (are)	Vershil (are)	Vershil (%)
1	Sinoutskerkse Zandweg en Deeweg	111 t/m 71	2511,9	2519,0	- 7,1	- 0,3 %
2 ^a	's-Heer Abtskerkse Zandweg	88 t/m 54	2292,8	2290,5	+ 2,3	+ 0,1 %
2 ^b	Langedamse Weg en Deeweg	39 t/m 67	1660,9	1657,6	+ 3,3	+ 0,2 %
Totaal			6465,6	6467,1	- 1,5	- 0,02 %

Het tweede traject, waarvan het startpunt niet zo duidelijk vermeld wordt in de overlopers, begint waarschijnlijk in het oostelijk deel van perceel 88. Dit valt uit de overlopers vanaf 1596 uitsluitend af te leiden uit de aanduiding voor de ligging van een groep percelen met een totaal oppervlakte van 7 Gemet 250 Roeden (307,4 are) (*“tsamen oost aen de grachtmeet”*). Deze groep percelen (88-oost, 106, 107) blijft tot 1694 als verenigd geregistreerd (6). Hierna vindt een gescheiden registratie plaats van 2 percelen van 5 Gemet 223 Roeden (perceel 106/107) en 2 Gemet 27 Roeden (perceel 88-oost). De kadastrale oppervlakte van de groep percelen (295,9 are), matcht redelijk met het totaal oppervlak van 7 Gemet 250 Roeden. De grotere discrepanties zien we bij de volgende percelen, die voor het merendeel aan de 's-Heer Abtskerkse Zandweg liggen. Allereerst zien we bij de percelen 109 en 110 een aanzienlijk verschil in oppervlakte, zoals geregistreerd in de overlopers en volgens het kadaster. Een samenvatting van de meest extreme verschillen in oppervlakte van de percelen langs de 's-Heer Abtskerkse Zandweg, is weergegeven in onderstaande tabel (figuur 5).

Figuur 5. Oppervlakte verschillen in het traject (2^a) langs de 's-Heer Abtskerkse Zandweg

Perceel	Oppervlakte (are's)		Vershil (are)	Percentage (%)
	(Overloper)	(Kadaster)		
109	154,9	166,9	- 12,0	- 7,2 %
110	126,0	169,1	- 43,1	- 25,5 %
83,84,85,86	121,5	94,7	+ 26,8	+ 22,0 %
60,61,68,79	237,3	185,5	+ 51,8	+ 21,9 %
57,58	197,8	234,1	- 36,3	- 15,5 %

Voor perceel 109 en 110 geldt, dat deze reeds gedeeltelijk belast waren in een andere heerlijkheid of dat er sprake was van een niet-belaste, vrije vroom. Uit de lokalisering van de boerderij aan de Zandweg is gebleken, dat deze waarschijnlijk op perceel 109 gestaan moet hebben (zie ook paragraaf 4). Omdat deze locatie een *“ambachtsheerlijke vrije vroom”* van 250 Roeden betrof, was hij niet belast en ontbrak daardoor in de registratie van de overlopers. Voor de werkelijke grootte van perceel 109 volgens de overlopers, dient bij de 3 Gemet 284 Roeden nog 250 Roeden opgeteld te worden, wat het totaal op 4 Gemet 234 Roeden of 187,6 are brengt. Ook bij het in de overlopers geregistreerde oppervlak van perceel 110 van 3 Gemet 63 Roeden, dient 150 Roeden bijgeteld te worden om het geheel vergelijkbaar te krijgen met de kadastrale registratie. De in de overlopers geregistreerde oppervlakte is namelijk *“boven 150 Roeden, in 's-Heer Abtskerke verhevent”*, dat wil zeggen dat voor 150 Roeden van perceel 110 grondbelasting verschuldigd was aan de gemeente 's-Heer Abtskerke. In de schepenakten wordt ook melding gemaakt van *“een partitie zaaijlant groot 3 Gemet 213 Roeden, waarvan een half gemet leijt in Schrabbeckerke”* (7). De totale grootte van perceel 110 komt hiermee dus op 3 Gemet 213 Roeden of 145,6 are. Met de aangebrachte correcties komt perceel 109 nu op een positief verschil van + 20,7 are of + 12,4 % en perceel 110 op een negatief verschil van – 23,5 are of - 13,9 % (bijlage 1^c, tabel 77). Een net iets anders getrokken grens tussen de 2 percelen kan het verschil verklaren. Dit laatste is wellicht voor een groot deel ook het geval bij de aan elkaar grenzende groepen van percelen 60,61,68,79 (verschil + 51,8 are) en 57, 58 (verschil – 36,3 are) (figuur 5). De verschillen voor de andere percelen op het traject langs de 's-Heer Abtskerkse Zandweg liggen allen op een redelijk nivo (- 1,3 are tot + 7,7 are ofwel – 1,6 tot + 4,5 %). Ook verderop in het tweede traject (2^b, perceel 39 t/m 67) zien we uitsluitend dergelijke verschillen, waarvan die van perceel 46 (- 8,4 are, 5,5 %) en perceel 47 (- 13,1 are, 12,1 %), beiden liggend in de hoek van de Langedamseweg en Deeweg, nog het meest aanzienlijk zijn.

Wellicht zijn bovengenoemde verschillen ten gunste van de overlopers, ontstaan doordat men regelmatig de doorgaande wegen verbreedde en de betreffende percelen hierop niet corrigeerde. We treffen in de overlopers slechts 1 voorbeeld waarbij de oppervlakte van een perceel (perceel 59) wordt aangepast voor het verbreden van de Zandweg (2). Bij de nieuwe opmetingen begin 19^e eeuw die leidden tot het opzetten van het kadaster in 1832, heeft men mogelijk deze correcties wel doorgevoerd.

2.3 Eigenaren percelen

De instellingen die in de Moolhoek grond bezaten waren allen van religieuze of sociaal maatschappelijke aard. Zo had de Kerk van Sinoutskerke de percelen 40, 86, 96, 111, 114, 115 in bezit. Hiervan waren de percelen 40, 86 en 96 de gehele periode van 1596 – 1835 hun eigendom, perceel 111 wordt in 1663 overgedragen aan particuliere eigenaren (8), perceel 114/115 wordt in 1662 als een *“partije zaeijlant”* verkocht aan Laurus Westerwijck (9). In onderstaande tabel zijn naast de instellingen en de percelen, ook de grootte van de gezamenlijke oppervlakten vermeld (figuur 6).

Figuur 6. Eigendom van instellingen in de Moolhoek

Instelling	Percelen	Grootte opp.
Kerk van Sinoutskerke	40, 86, 96, 111, 114, 115	8 Gemet 76 Roeden
Armen van Sinoutskerke	65, 108, 112	4 Gemet 100 Roeden
Diaconie Armen van Sinoutskerke	73, 74, 75	4 Gemet 163,5 Roeden
Kerk van 's-Heer Abtskerke	62, 116	2 Gemet 254 Roeden
Groote Armen van 's-Heer Abtskerke	82	2 Gemet 8 Roeden
Kerk van Nisse	53, 54	1 Gemet 115 Roeden
Armen & Weeshuys van Goes	49, 55, 56, 63	11 Gemet 72 Roeden
Cappelrie in Walcheren	97, 104	2 Gemet 175 Roeden
Totaal instellingen		37 Gemet 63,5 Roeden

Perceel 86 werd doorgaans met de andere kleine percelen 83, 84, 85 verpacht aan de boerderij aan de Zandweg (paragraaf 4), perceel 96 aan Jan Pierss Leeuwenburch en zijn opvolgers op de Landhoeve Leeuwenburch op Sinoutskerke (D-183). Perceel 111 kreeg na Marinis Antonisse Westdijk met name de boerderij aan de Zandweg als pachter, perceel 114/115 aanvankelijk Jan Pierss Leeuwenburch en zijn opvolgers tot de 2 percelen in 1680 overgenomen worden door Cornelis Lindertse Beenhacker, die ze ook zelf bewerkt (10). Ook de armenzorg

belegde voor de gehele periode van 1596 - 1835 in de percelen 65, 108 en 112, de percelen 73, 74, 75 worden als één geheel in 1739 verkocht door Foort Jansse Dierse van 't Hoochuys *“aen de Diaconij Armen van Sinoutskerke”*, waaraan het perceel zijn veldnaam de *“Diakonie”* ontleende (11). Perceel 62 wordt vanaf 1716 – 1835 met een grootte van 1 Gemet 19 Roeden zelfstandig geregistreerd als eigendom van de kerk van 's-Heer Abtskerke. Aanvankelijk wordt het van 1596 – 1716 in de overlopers vermeld samen met een deelperceel van 49 met een oppervlakte van 2 Gemet 287 Roeden van *“den Armen in Goes en de Kerke 's-Heer Abtskerke hier in 1 Gemet 19 Roeden”*. Perceel 116 was de gehele periode 1596 – 1835 eigendom van de kerk van 's-Heer Abtskerke, evenals perceel 82 van het armbestuur van 's-Heer Abtskerke en perceel 53/54 van de kerk van Nisse. De Armen en het Weeshuys van Goes beleggen met 11 Gemet 72 Roeden in perceel 49, 55/56 en 63 het grootste aandeel in de Moolhoek. Perceel 49 bestond uit 3 delen, waarvan 2 Gemet 25 Roeden aanvankelijk eigendom was van de Pastorie van Sinoutskerke (1596 – 1663) en de andere 2 delen (1 Gemet 20 Roeden, 2 Gemet 287 Roeden) van de Armen van Goes. Van 1663 – 1698 is het eerstgenoemde deel nog eigendom van particulieren (12), waarna het in 1698 ook gekocht wordt door de Armen van Goes (13). Perceel 55/56 van totaal 4 Gemet 292 Roeden was de gehele periode van 1596 – 1835 eigendom van de Armen van Goes, in de eerste kadastrale beschrijving de Godshuizen der Stad Goes genoemd. Perceel 63 werd door de Armen van Goes in eigendom gehouden van 1596 – 1754 en na Jan Pierss Leeuwenburch (1617 – 1624) continu verpacht aan 't Hoochuys, van Jan Pierss Hoochuys tot Pieter Vaardegem. In 1754 zag Pieter Vaardegem kans om perceel 63 van de Goese instelling te kopen en werd het gekwalificeerd als zaailand (14). Dit perceel werd naar zijn lengte ook wel aangeduid met de veldnaam de *“Lange Stikken”*. Volgens de overlopers waren de twee percelen 97 en 104 aanvankelijk eigendom van de Capelrie van Walcheren, van 1603 – 1751 van Pieter Jansen van den Brande Capelrie. Van 1751 – 1807 waren ze in bezit van Willem Hendriksz van Borssele Cappellerij, van 1807 – 1821 van Adriaan Jan van Borssele Cappellerij. Hierna komt perceel 104 in handen van Jan van Gils Wed. van 't Hoochuys, perceel 97, wat in de volksmond met de veldnaam het *“Kappmes”*, naar de vorm van het perceel betiteld werd, stond bij het begin van de kadastrale periode in 1832 geregistreerd als eigendom van het domein.

Wie waren de eigenaren van de andere percelen? Hiertoe is allereerst gekeken naar het eigendom van de boeren die de percelen in de Moolhoek bewerkten. Voor 1596 is dat een totaal oppervlakte van 50 Gemet 38 Roeden, 30 % van de Moolhoek. In 1603 en 1617 loopt dit nog verder op naar ruim 66 Gemet (40 %) om hierna weer te gaan dalen. Wat was de oorzaak van de schommelingen en wie waren deze boeren die al vroeg enig bezit hadden in de Moolhoek? Het is niet zo verrassend dat we hier weer de bekende hofsteden en boeren uit die tijd tegenkomen, die toen het grondgebied van Sinoutskerke bewerkten op een deel pachtgrond maar ook op een beperkt deel eigen landerijen. Voor 1603 is de situatie in figuur 7 in tabelvorm weergegeven.

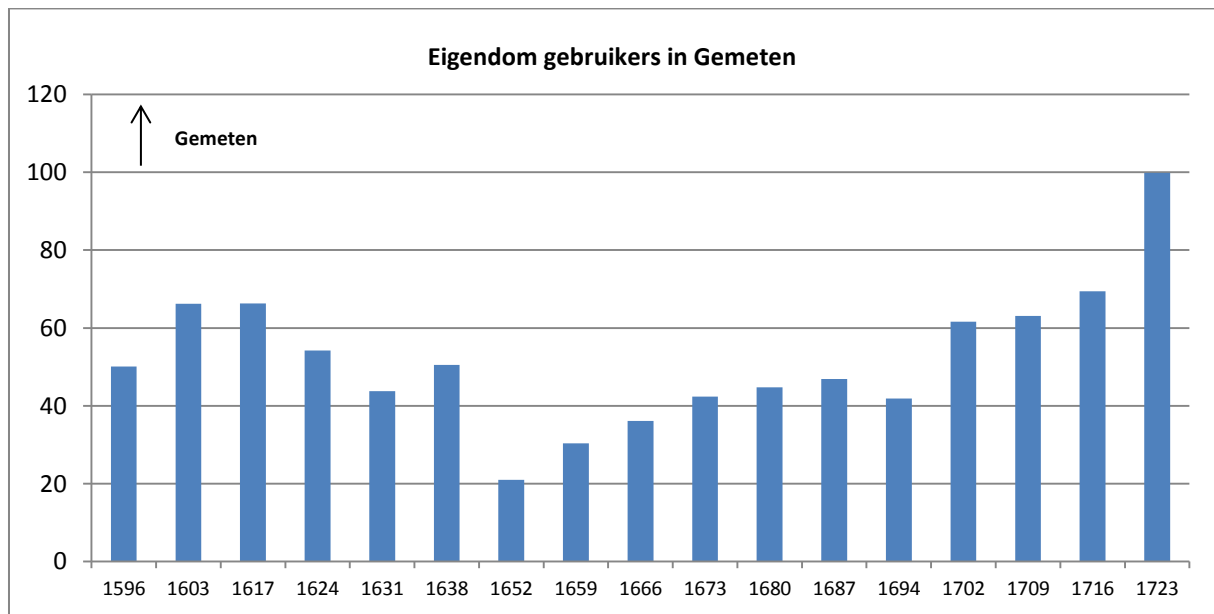
Figuur 7. Percelen in Moolhoek, in bezit van een aantal boeren (1603)

Naam	Boerderij	Lokatie	Percelen Moolhoek	Totale grootte
Cornelis Corneliss Willemss	Boerderij Zandweg	B-109	59, 60/61/68/79, 66, 67, 78, 80, 81 (deel)	22 Gemet 128 Roeden
Jan Pierss Hollander	't Hoochuys	D-191, 192	69/70/72, 89 (deel), 101	9 169
Adriaen Willemss	Landhoeve Leeuwenburch	D-183	93, 98, 99, 117	9 111
Jan Pierss Leeuwenburch	D 'Oôhe Stee	D-218	71, 73/74/75, 76 (deel)	8 105
Cornelis Jan Doens	-----	----	57/58	5 12
Dieric Wouters	Boerderij Ganzenhoeve	D-103	91/92	4 245
Dierick Heijndricxss	Tôôhuus	D-138	48	2 97
Matheus Cornelisz op de Plate	-----	----	45	2 92
Steven Mertssen	Boerderij Noordhoek	----	100	1 150
Heijndric Janssen Maes	Poelzicht	B-94, 95	94, 95	0 161
Totale grootte				66 Gemet 70 Roeden

Aan deze tabel is te zien dat het voor het merendeel lokale, Sinoutskerkse boeren waren, die een deel van de grond die ze bewerkten, in de Moolhoek in eigendom hadden. De twee boeren die hier een uitzondering op waren, Cornelis Jan Doens (perceel 57/58) en Matheus Cornelisz op de Plate (perceel 45), hadden hun percelen in de zuidpunt van de Moolhoek liggen en hebben wellicht hun boerderij op grondgebied van Nisse of 's-Heer Abtskerke gehad. De boeren met hun hofstede dicht bij het dorp Sinoutskerke ('t Hoochuys, Landhoeve Leeuwenburch, d'Oôhe Stee, Poelzicht), hadden veelal percelen in het noorden en westen van de Moolhoek in hun bezit. Cornelis Corneliss Willemss had juist een aantal percelen eigen grond aan de 's-Heer Abtskerkse Zandweg, dicht bij de lokatie van zijn boerderij op perceel 109. Dit patroon van een deel eigen grond,

hoofdzakelijk verdeeld onder de Sinoutskerkse boerderijen, zien we steeds terug onder de opvolgende eigenaren, met wel een afname van de hoeveelheid eigen grond in de eerste helft van de 17^e eeuw tot liefst 12,7 % (20 Gemet 283 Roeden) in 1652. Hierna begint de oppervlakte eigen grond van de boeren weer op te lopen, tot in 1716 het nivo van 100 jaar daarvoor (ruim 40 %) weer is bereikt. Tenslotte zien we nog een uitschieter naar 60 % in 1723 (figuur 8).

Figuur 8. Ontwikkeling eigendom van boeren in de Moolhoek

Waardoor werden deze, toch nog vrij forse, schommelingen veroorzaakt? En wie waren dan de eigenaren van de resterende percelen? De instellingen hadden immers 22,5 % in bezit, de boeren een wisselend oppervlak van 12,7 – 42,1 %, samen 35,2 – 64,6 %, globaal één derde tot twee derde deel van de Moolhoek.

De oprichting van de Verenigde Oostindische Compagnie in 1602 markeert tevens het startpunt van de Gouden Eeuw, een bloeiperiode op de gebieden van de scheepvaart, handel, kunsten en wetenschappen in de Nederlanden gedurende de 17e eeuw, die een belangrijke nieuwe fase inluidde in de ontwikkeling van de westerse beschaving. Er werd handel gedreven met het Middellandse Zeegebied, Noord-Europa en Indië. De Nederlanders gingen naar Indië om hun specerijen te halen, waar voorheen de Spanjaarden en Portugezen dit deden. Rijke kooplui reduceerden de risico's van deze dure en gevaarlijke (piraten) reizen door samen te werken en vonden uiteindelijk de snelste route naar Indië. Tot het einde van het 12-jarig bestand (1621) groeide de economie vrijwel ongehinderd door. De nijverheid verschaftte grote welvaart, landbouw en veeteelt waren heel belangrijk in de 17^e eeuw, de boeren verbouwden ook gewassen voor nijverheid en handel, vlas voor de linnenindustrie, koolzaad en raapzaad voor spijsoolie, meekrap voor de ververijen. Door dit alles kwam er vanaf het begin van de 17^e eeuw in Nederland enorm veel kapitaal beschikbaar, onder meer afkomstig uit de winsten behaald met de handel door de VOC. Handel en economie floreerden, de mensen uit de hoogste stand (bestuurders, politici, handelaren) werden erg rijk, hoewel er een grote groep was, die het minder goed had (boeren, ambachtlieden) of helemaal niets had (arbeiders, paupers). De zich uitbreidende bevolking van de steden versterkte de vraag naar voedsel, waardoor grond schaarser en duurder werd. Na het eind van de 80-jarige oorlog (1648) trok de economie nog verder aan, vooral voor de nijverheid waren dit zeer voorspoedige jaren. Een periode van relatieve economische neergang begon pas in 1672 (rampjaar), de Gouden Eeuw was over haar hoogtepunt heen, een periode van consolidatie brak aan.

We zien ook in de Moolhoek voor de periode 1617 – 1652 een opvallende toename van eigenaren afkomstig uit de gegoede burgerij, bestuurders als burgemeesters, schepenen, predikanten, leden van adellijke families, en beleggers die wellicht hun kapitaal eveneens vergaard hadden met de handel op Indië of andere Europese gebieden. Zo zien we aan de hand van de overlopers reeds in 1617 de aankoop door het geslacht van Baerlant van de percelen 41 en 46. Mr. Machiel van Baerlant koopt dan perceel 41 en mr. Jacob van Baerlant perceel 46.

De laatste voegt daar in de volgende periode (1624) perceel 57/58 van de kinderen van Cornelis Jan Doens nog aan toe. Eén van de kinderen, Jan Cornelis Doenss wordt dan ook meteen de eerste pachter van perceel 57/58. Machiel van Baerlant draagt perceel 41 in 1631 over aan Jonckvrouwe Maria Matthijssse. Mr. Jacob van Baerlant zet in 1631 zijn aankopen in de Moolhoek door met de aanschaf van de percelen 47, 60/61/68/79, 67, en 78. In totaal had het geslacht van Baerlant in 1631 al 27 Gemet 262 Roeden (17 %) van de Moolhoek in haar bezit.

In 1624 kwam naast het geslacht van Baerlant, ook de adellijke familie van der Nisse in de Moolhoek (31). Dijkgraaf mr. David van der Nisse koopt perceel 39 van Cornelis Jansse op 't Hof, die dan pachter wordt. Ook perceel 66, tot dan in bezit van de boerderij aan de Zandweg, wordt eigendom van David van der Nisse, die het perceel weer verpacht aan de boerderij. In 1638 volgt perceel 77 naar het geslacht van der Nisse, in 1652 perceel 93, dat in pacht blijft bij de boerderij Poelzicht. Eveneens in 1652 komen de percelen 43/44 en 50/51/52 in bezit van mr. David van der Nisse. De volgende generatie, Jonckvr. Elisabeth van der Nisse, krijgt in 1659 praktisch alle percelen overgedragen. Zij voegt perceel 88, dat verkocht wordt door de kinderen van Claes Jansse Leeuwenburch, nog aan haar bezittingen toe. Tenslotte neemt David van der Nisse Jr. van de volgende generatie in 1673 perceel 80 over van Boudewijn Jansse Westerwijck. Het totaal areaal van de fam. van der Nisse in de Moolhoek kwam hiermee op 23 Gemet 117 Roeden (14 %). Er waren een aantal adellijke geslachten die, wellicht door een huwelijk, nauw met elkaar verwant waren en een aantal percelen aan elkaar overdroegen. Zo ging perceel 39 van de familie van der Nisse over op het geslacht van de Nassau's (37). Het eigendom ging van Jonckvr. Elisabeth van der Nisse via dhr. van Odijck (1680 – 1709) naar Maurits de Nassau van Driebergen (1709 – 1730), Maurits Lodewijk de Nassau (1730 – 1744), Maurits de Nassau van Lecq (1744 – 1772) om tenslotte te belanden bij de gravin Sophia van der Lynden Erven (1772 – 1807). Perceel 43/44 ging via dhr. van Odijck (1680 – 1709) over op Charlotte de Nassau (1709 – 1758) en vervolgens op Wigbold Adriaan van Nassau van Woudenberg (1758 – 1832). Praktisch de gehele nalatenschap in de Moolhoek van de van Baerlant's ging naar de heer van Dircxslant (1652 – 1687) en vervolgens naar de Marquis de Waringui (percelen 57/58, 60/61/68/79, 67, 78) en de graaf van Groesbeeck (perceel 47) voor de periode 1687 – 1702. Perceel 47 komt hierna nog in handen van Maximiliaan van Baerlant tot het in 1744 bij Daniël Boonman definitief in boerenhanden komt (figuur 9).

Figuur 9. Eigendom adellijke geslachten en gegoede burgerlijke families in de Moolhoek

Voornamen	Achternaam	Percelen	Totale grootte	Percentage Moolhoek
Machiel, mr. Jacob, Maximiliaan van	Baerlant	41, 46, 47, 57/58, 60/61/68/79, 67, 78	27 Gemet 262 Roeden	17 %
Mr. David, Jonckvr. Elisabeth, Gillis, Geertruyda van der	Nisse	39, 43/44, 50/51/52, 66, 77, 80, 88, 93	23 117	14 %
Burgemeester mr. Cornelis, Elena van	Sunder	45, 59, 83, 84, 85, 87, 109, 110	12 81	7,5 %
Adriaen Cornelisse, Geeraert Adriaensse	Kelle	91/92, 109, 110	11 292	7,3 %
Boudewijn Marinisse, Huybertus	Drijwegen	59, 102	5 64	3,2 %
Jacob, Cornelis, Martinus, Mattheus	Oijee	89, 111	4 90	2,6 %
Pieter Pieterse, Cornelis, Jans & Mary	Sijnoutskercke	105, 117	4 87	2,6 %
Ds. Jacobus	Lopsen	64, 98	3 56	1,9 %
Laurus	Westerwijck	114/115	2 233	1,7 %
Herman, Sybille	Coenraets	71	2 195	1,6 %
Nicolaas, Cornelia	Lagrappe	101	2 70	1,4 %
Ds. Johannes	Mispelblomme	100	1 150	0,9 %
Totaal			101 Gemet 197 Roeden	61,7 %

Naast de adellijke families verwierven ook een aantal Goese notabelen en stadsbestuurders percelen in de Moolhoek. Volgens de registraties in de overlopers wordt vanaf 1631 Adriaen Cornelisse Kelle eigenaar van de percelen 109 en 110 (15). In 1652 koopt Adriaen Kelle perceel 91/92 er nog bij, van 1659 – 1680 komen ze op naam van Geeraert Adriaensse Kelle, waarna ze over gaan op Elena van Zunder. Het burgemeestersgeslacht van Zunder of van Sunder kwam reeds in 1659 in de Moolhoek met Juffr. Maria van Sunder's Erven, die perceel 45 koopt. Van 1680 – 1687 is dit perceel 45, evenals de percelen 83, 84, 85, 87 en 109 eigendom van Elena van Sunder, in de periode 1687 – 1716 van burgemeester mr. Cornelis van Sunder. Hierna gaat de groep percelen naar twee eigenaren, Cornelis Hoogesteger en Jan Coene, ieder voor 50 %, die wellicht handelaren in grond waren. De families Kelle en van Sunder hadden in totaal respectievelijk 11 Gemet 292 Roeden (7,3 %) en 12 Gemet 81 Roeden (7,5 %) aan grond in de Moolhoek.

Er waren daarnaast nog een aantal bemiddelde burgers die een deel van hun kapitaal in de Moolhoek investeerden door aankoop van een paar percelen. Zoals Herman (1659 – 1680) en daarna Sybille (1680 – 1744) Coenraets Wed. & Erfgen. in perceel 71, Boudewijn Marinisse (1652 – 1673) en zijn opvolger Huybertus (1673 –

1709) Drijwegen in de percelen 59 en 102. Een aantal predikanten investeerde vrij laat (1673) in de Moolhoek, dominee Jacobus Lopsen's Wed. & Erfgen. kocht perceel 64 en 98 (1673 – 1702) en dominee Johannes Mispelblomme ('s Wed.) (1673 – 1723) perceel 100. Toen liep het investeringsklimaat echter al weer langzaam terug, een toenemend aantal gebruikers verwierf zijn percelen weer in eigendom. Perceel 111 werd in 1666 gekocht door Jacob Oijee (Oye) van de Kerk van Sinoutskerke en ging over op Cornelis Oijee (1673 – 1694), vervolgens op Martinus Oijee (1694 – 1709) en tenslotte naar Mattheus Oijee (1709 – 1723). Mattheus Oijee was ook eigenaar van perceel 89 over de periode 1680 – 1723. In 1673 koopt Pieter Pietersse Sijnoutskercke perceel 117, gepacht door Jacob Pieterse de Coningh (hofstede 't Hoochuys) en perceel 105, gepacht door Cornelis Moerman (landhoeve Leeuwenburch). In 1687 werden de twee percelen verdeeld onder Jans en Mary Sijnoutskercke (perceel 117) en Cornelis Sijnoutskercke (perceel 105), die ze nog behouden tot 1702, wanneer de percelen weer in lokale boerenhanden komen. Nicolaus Lagrappe koopt al vroeg perceel 101 (1631 – 1680), dat reeds vanaf 1596 in pacht was bij 't Hoochuys. Cornelia Lagrappe's Weesen (1680 – 1702) neemt het hierna over, gevolgd door Nicolaas Zomersee (Somerzee) (1702 – 1744), waarna het bij Huijbregt Boonman weer in agrarische handen komt. Laurus Westerwijck koopt in 1666 perceel 114/115 van de Kerk van Sinoutskerke (1666 – 1680), maar doet dit in 1680 al weer over aan Cornelis Lindertse (Beenhacker), een boer uit de omgeving van Sinoutskerke.

Concluderend kan men stellen dat de instellingen over de periode 1596 – 1835 een vrijwel constant deel van de Moolhoek van 37 Gemeten 63,5 Roeden of 22,5 % in eigendom hadden. De religieuze en sociaal maatschappelijke instellingen behielden veelal hun grondbezit, onafhankelijk van het economisch getij. De rest van de grond was, afhankelijk van de beschikbaarheid van kapitaal en het te behalen rendement, in handen van de lokale boeren en een groot aantal grondbeleggers, van wie de boeren de percelen grond weer in pacht hadden. De grondbeleggers waren voor het grootste deel leden van adellijke geslachten (van Baerlant, van der Nisse, de Nassau's, etc.) plus leden van de gegoede burgerij (burgemeesters, predikanten, handelaren, etc.). Doordat in het begin van de 17^e eeuw veel kapitaal beschikbaar was (VOC), zien we in de eerste helft van de Gouden Eeuw een toename van het grondeigendom bij de beleggers, ten koste van de boeren. Vanaf 1650 liep de ontwikkeling juist omgekeerd en vond zijn climax in het eerste kwart van de 18^e eeuw met een totaal van 100 Gemeten of 60 % in bezit van de boeren. Dit betekende dat minder dan 20 % eigendom was van beleggers. De oorzaak van deze ontwikkeling was een langdurige crisis in de landbouw, waardoor het rendement op grond steeds verder afnam en veel beleggers het voor dumprijzen van de hand deden.

2.4 Cultuurtoestand percelen

Nader onderzoek in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels van de Moolhoek leerde dat bij de opzet van het kadaster in 1832 slechts op een zeer beperkt aantal percelen akkerbouw bedreven werd (16). De percelen 39, 70, 73, 76bis, 80, 85, 89, 90, 103, 115, 116 worden dan in deze bron als *“bouwland”* omschreven, perceel 43 als *“bosch”* en perceel 94 en 95 als respectievelijk huis & erf met een tuin, het erf en de boerderij Poelzicht. De rest van de percelen wordt als weiland omschreven. Dit betekent een totaal aan bouwland van 7 ha 77 are, op het totaal van de Moolhoek een aandeel van 12 %. Vanuit de overlopers kunnen we uitsluitend een schatting maken omdat een aantal percelen samengevoegd zijn in conglomeraten. Voor de percelen uit de eerste kadastrale registratie komen we dan volgens de overlopers in 1832 op 18 Gemeten ofwel 10 % op het totaal van de Moolhoek. Maar hoe lag dit percentage bouwland in de vroege periode ?

Voor de periode van de 17^e en 18^e eeuw kunnen we in de overlopers praktisch geen gegevens vinden omtrent de cultuurtoestand van de percelen. Overlopers waren documenten die opgesteld werden per parochie en per veldhoek, en waarin de landerijen en hun eigenaren werden beschreven, die de basis vormden voor de grondbelasting. Zij werden dus primair gebruikt als grondslag voor deze belasting. Verder treft men in de overlopers uitsluitend de *“baenders”* (gebruikers, bewerkers, pachters), een globale omschrijving van het startperceel plus de ligging van ieder volgend perceel ten opzichte van het voorgaande en voor de kantlijn een aantekening indien sprake is van een *“vroone”*. Over de aard van de percelen, bouwland, weiland, boomgaard, bos, moeras, vindt men in de overlopers praktisch niets geregistreerd. In een andere bron die ruim 60 jaar later in 1660 verschijnt, de schepenakten van Sinoutskerke (17) vindt men deze registratie wel. In deze koopakten wordt naast verkoper, koper, perceelsgrootte, lokalisering, de koopprijs, ook de cultuurtoestand weergegeven.

Op bovengenoemde wijze kon van veel percelen het gebruik als *“saeijlant”*, als *“weije”* of als *“boogaerdeken”* worden achterhaald, met name in de eerste periode van de schepenakten (1660 – 1740). Er waren echter een

aantal uitzonderingen waar dit niet het geval was. In de eerste plaats bleven vanaf het begin van de studieperiode, percelen in eigendom van de instellingen, doorgaans zonder onderbreking ook bij die instelling in bezit. Het gevolg hiervan was dat er geen enkele transactie plaats vond, dus ook geen registratie in de schepenakten. Dit gold in theorie voor alle percelen, zoals geselecteerd in figuur 6, gezamenlijk voor 22,5 % deel uitmakend van de Moolhoek.

Bij percelen die deel uitmaakten van grote transacties, bijvoorbeeld bij de verkoop van de totale boedel van een boerderij, werd de cultuurtoestand soms eveneens niet vermeld in de akte, met name in de tweede periode van de schepenakten (1740 – 1800). Ook in het geval van transacties tussen of binnen adellijke families, ontbreekt doorgaans de registratie in de schepenakten. De rijke adellijke en gegoede burgerlijke geslachten verwierven veelal hun eigendommen in de Moolhoek in de periode 1600 – 1650, dus vòòr het beschikbaar komen van de schepenakten. In de tweede helft van de 17^e eeuw verkochten deze rijke beleggers hun bezittingen steeds vaker aan lokale of regionale boeren, wat meestal een registratie in de schepenakten opleverde. Wanneer de percelen binnen een adelijk geslacht echter van generatie op generatie werden overgedragen, ontbreekt meestal een registratie in de schepenakten.

Van een aantal percelen is hieronder de ontwikkeling meer gedetailleerd weergegeven.

Perceel 49

Dit perceel bestond volgens de overlopers uit drie delen, waarvan twee in bezit van de Armen van Goes (1 Gemet 20 Roeden, 2 Gemet 287 Roeden). Het deel van 2 Gemet 25 Roeden was oorspronkelijk eigendom van de Pastorie van Sinoutskerke (1596 – 1663), maar komt in 1663 in bezit van partikulieren en wordt dan omschreven als *“weije”* (12). In 1698 wordt er geleverd *“ten profijte van den Armen in Goes 2 Gemet 25 Roeden weije liggende in Moolhouck”*, waarmee geheel perceel 49 eigendom is geworden van de Armen & Weeshuys in Goes (13). Deze situatie zou tot in de kadastrale periode gehandhaafd blijven.

Perceel 62

De eigenaar van dit perceel wordt aanvankelijk in de overlopers vermeld, samen met een deelperceel van 49 met een oppervlakte 2 Gemet 287 Roeden, als eigendom van *“den Armen in Goes met Jan Claessen Rentmeester hier inne 1 Gemet 19 Roeden”* (1617). Na de eigenaren Jan Ketelaer (1638) en Cornelis Kelle (1652) gaat perceel 62 in 1659 over naar de Kerk van 's-Heer Abtskerke, *“S:S: in Goes en Eccia Schrabbekercke hier inne 1 Gemet 19 Roeden”*. Vanaf 1716 – 1835 wordt perceel 62 zelfstandig geregistreerd als eigendom van de Kerk van 's-Heer Abtskerke. Doordat het perceel al vroeg (1659) in bezit kwam van de kerk, zijn er geen registraties van de cultuurtoestand.

Perceel 63

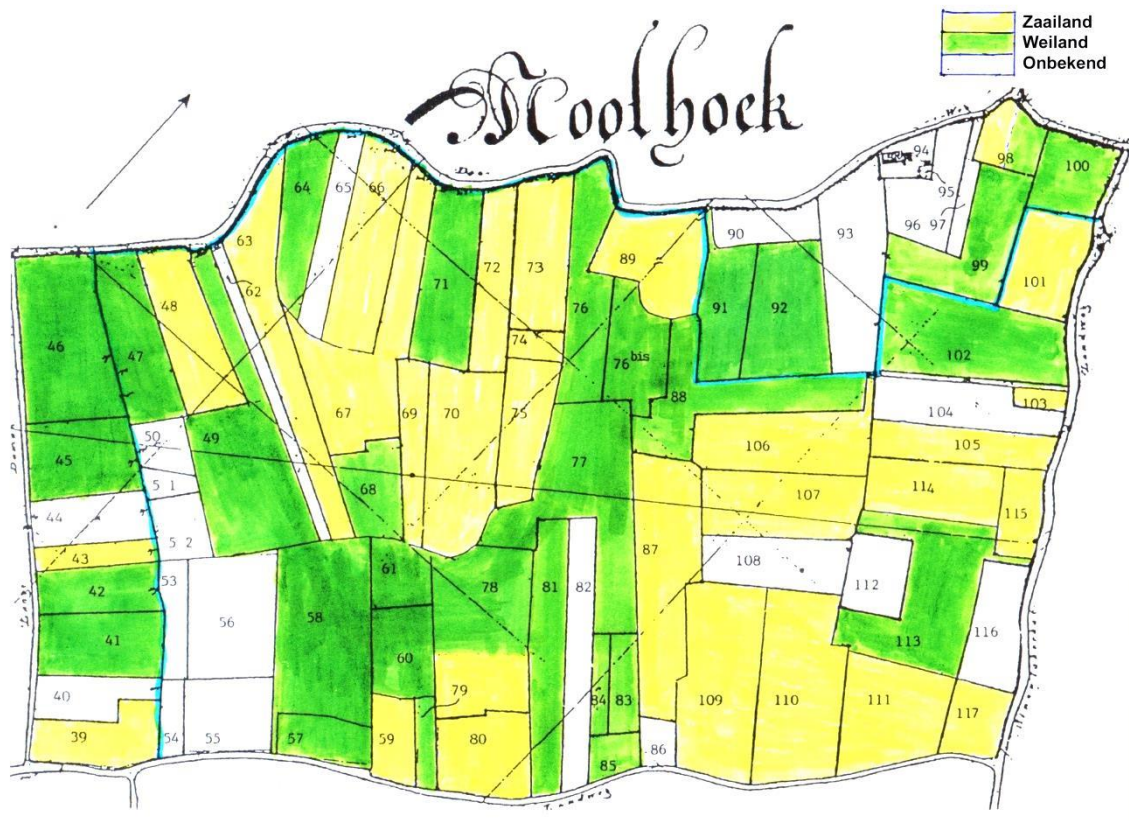
Dit perceel bleef heel lang in bezit van de Armen & Weeshuys in Goes (1596 – 1754), waarna het in partikulier eigendom kwam (14). Dit betrof echter een transactie van dermate veel percelen, dat deze niet geklassificeerd werden op de cultuurtoestand. Bij de volgende transactie een jaar later naar Pieter Veerdegem, is sprake van *“een partie lant leggende alhier in Moolhoek en is groot 3 Gemet 92 Roeden, de coop is £ 4-15-0 per Gemet”*, wat dus wijst op zaailand (18). Het perceel werd aanvankelijk gepacht door Jan Pierss Leeuwenburch (1617), maar vanaf 1624 door de opvolgende boeren van 't Hoochuys, van Jan Pierss Hoochuys tot aan Pieter Veerdegem, welke laatste het in 1755 kocht. Het perceel werd in de volksmond ook wel aangeduid met de veldnaam de *“Lange Stikken”*.

Perceel 73, 74, 75

Volgens de overlopers lagen de drie percelen tot 1652 nog gemeenschappelijk met een deel van perceel 76 (5 Gemet 210 Roeden), van 1652 – 1709 werden de percelen 73, 74, 75 in de overlopers niet verder onderscheiden, vanaf 1709 vindt een verdere opsplitsing plaats in perceel 73 (2 Gemet 74½ Roeden) en 74, 75 (2 Gemet 89 Roeden). In 1663 komen we ze tegen in een akte, waarbij in beide delen sprake is van *“zaeijlant”* (19). In 1711 zien we een transactie van perceel 73 (2 Gemet 74½ Roeden), waarin de cultuurtoestand als *“zaai-en hooiland”* wordt gekwalificeerd (20). In 1724 is sprake van *“een stuk zaaijland in Moolhouck groot 4 Gemet 163½ Roeden”* (21). In een transactie uit 1729 is sprake van 2 Gemet 49 Roeden (perceel 73) en 2 Gemet 106 Roeden (perceel 74, 75), beiden zaailand (22). In 1731 zien we nogmaals de bevestiging van perceel 74 en 75

als zaailand (23). Bij een overdracht van de 3 percelen in 1739 worden ze verkocht *“aen de Diaconij Armen van Sinoutskerke, 4 Gemet 163½ Roeden land en nieuwe weije, leggende in Moolhouck”* (24). Wellicht was het zuidelijke deel (perceel 74, 75) toen juist omgezet in weiland, het noordelijk zaailand werd later ook bekend onder de veldnaam *“de Diakonie”*.

Figuur 10. Cultuurtoestand van de percelen in de Moolhoek, 1660 – 1740

Perceel 97, 104

In de overloper van 1596 worden beide percelen geregistreerd als bezit van de Cappelrie in Walcheren, hierna staat het van 1603 – 1744 op naam van Pieter Janssen van de Brande Cappelrie (Caprie, Curie). Vervolgens is het eigendom van Willem Hendriksz van Borssele Capellerie (1744 – 1807) en Adriaan Jan van Borssele Capellerie (1807 – 1835). Volgens het kadaster (1832) is perceel 97 dan eigendom van *“het domein”*, perceel 104 wordt volgens de overloper van 1821 overgenomen door Jan van Gils Wed., boerin op 't Hoochuys.

Perceel 111

Bij de overdracht van het perceel in 1663 van *“Ecce Capellerie huc”* (Kerk van Sinoutskerke) naar particuliere eigenaren, wordt het omschreven als *“Marijnīs Antonisē Westdijck baant in Moolhouck zaeijlant van Ecce Capellerie huc voor 26 schellingen 8 grooten per gemet, groot 588 Roeden”* (25). Hierna vinden we de registratie als zaailand in de schepenakten nog tweemaal bevestigd, in 1740 en 1769 (26)

Perceel 114, 115

Deze twee percelen (2 Gemet 233 Roeden) waren volgens de overlopers in de vroegste periode van 1596 – 1666 eigendom van *“Ecce en de Cure huc”*, de kerk van Sinoutskerke. In 1662 vindt een eerste registratie plaats in de schepenakten van de percelen 114, 115 als *“een partije zaeijlant”* (27). Een bevestiging van de twee percelen als zaailand zien we daarna in 1680 (28), in 1721 ontbreekt de registratie van de cultuurtoestand (29). Hierna

maakt de verkoop van de percelen 114, 115 voortdurend deel uit van grote transakties, waarbij de cultuurtoestand niet vermeld wordt (30).

Naast het feit dat binnen adellijke geslachten, percelen van generatie op generatie werden overgedragen, speelde ook de verwantschap tussen deze families hier een rol. Een wat verder uitgewerkt voorbeeld is de relatie tussen het geslacht van der Nisse en de Nassau's (figuur 11).

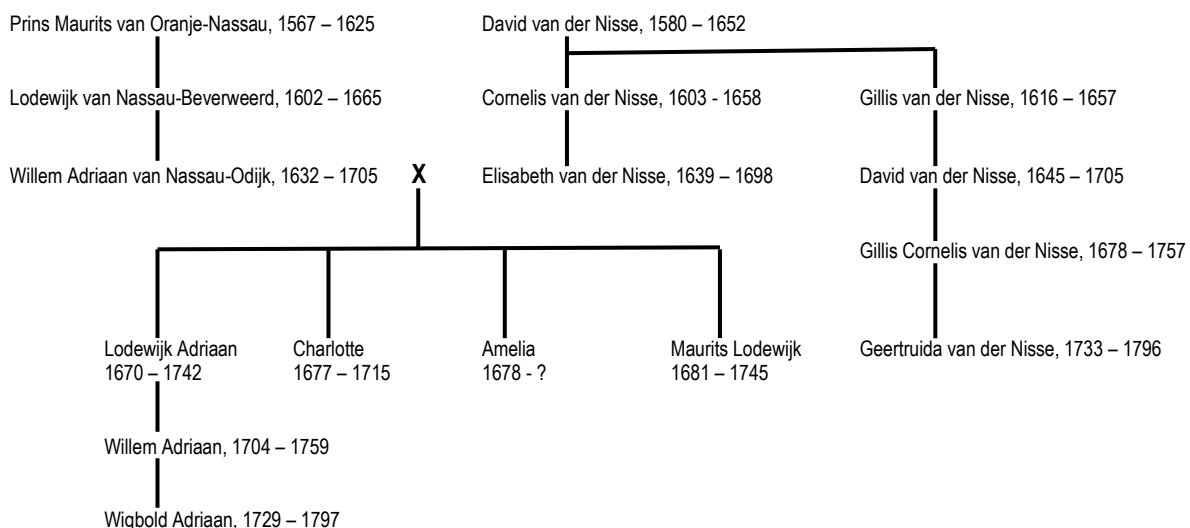
Perceel 66

"Dyckgraeff" mr. David van der Nisse (31) kocht reeds in 1624 de percelen 39 en 66, gevolgd in 1638 door perceel 77. Bij de eerstvolgende registratie in de overloper van 1652, het jaar van overlijden van David van der Nisse, staan de percelen 93, 88, 77, 39, 43/44, 50/51/52 nog op zijn naam, alleen perceel 66 is dan eigendom van Gillis van der Nisse (32), zijn zoon. Bij de volgende registratie in 1659 is ook zijn zoon Cornelis van der Nisse (33) reeds overleden (+ 1658), zodat we alle percelen op naam zien staan van diens dochter, jkvr. Elisabeth van der Nisse, die dan nog maar 20 jaar oud is. Ook zijn broer Gillis van der Nisse is dan inmiddels overleden (+ 1657), zodat perceel 66 dan wordt geregistreerd als eigendom van *"dhr. van Waardens Erven"*, omdat hij juist 2 jaar voor zijn dood de ambachtsheerlijkheid Waarde had opgekocht. Dit laatste blijft zo tot de overloper van 1680, waar dan als eigenaar zijn zoon, *"dhr. Raatsheer"* David van der Nisse (34) geregistreerd wordt. In 1723, David van der Nisse is dan al bijna 20 jaar dood, wordt zijn zoon Gillis Cornelis van der Nisse geregistreerd als de nieuwe eigenaar van perceel 66. In de overloper van 1758 wordt zijn weduwe als eigenares geregistreerd, maar in 1765 treft men zijn dochter Geertruida van der Nisse (1733 – 1796) als zodanig aan. In verband met haar huwelijk in 1771 met Johan Tieleman Spijker (1730 – 1794), treffen we voor de periode 1779 – 1794 zijn naam als eigenaar van perceel 66 aan. Wanneer hij in 1794 komt te overlijden, verkoopt zijn weduwe Geertruida van der Nisse het perceel *"zaaijant"* aan een grondhandelaar (35), welke laatste het tenslotte bij Cornelis Zuidweg weer in boerenhanden brengt (36).

Perceel 93, 88, 77, 39, 43/44, 50/51/52

Hoe verging het de andere percelen, die in 1659 eigendom waren van jkvr. Elisabeth van der Nisse? Zij trouwde in 1664 op 25-jarige leeftijd met Willem Adriaan van Nassau-Odijk (37) (1632 – 1705), een kleinzoon van prins Maurits van Oranje-Nassau (1567 – 1625) (figuur 11).

Figuur 11. Verwantschap geslachten van der Nisse en Nassau

Aanvankelijk bleven de percelen 93, 88, 77, 39, 43/44 en 50/51/52 ook na haar huwelijk met de graaf van Nassau-Odijk nog haar eigendom (1659 – 1687), maar in de periode daarna staan ze op naam van *"dhr. van Odijk"*, waarmee ongetwijfeld Willem Adriaan van Nassau-Odijk bedoeld wordt (1687 – 1705). In 1705 komt Willem Adriaan te overlijden, waarna ook het geheel aan landerijen in de Moolhoek verdeeld wordt.

Perceel 93

Perceel 93 gaat als erfdeel voor de periode 1709 – 1835 naar Amelia de Nassau, mogelijk een dochter van Willem Adriaan en Elisabeth van der Nisse.

Perceel 77, 88

Voor de percelen 77 en 88 treffen we in 1707 een transactie in de schepenakten aan van *“de Edele heeren Cornelis, Louis & Mauritz de Nassauw naar de rentmeester Zijwert van der Bilt en Jan de Reuse van sekere 8 Gemet 210 Roeden weije, liggende in Moolhouck”* (38), wat zonder twijfel de dan nog 3 levende zonen Cornelis (1669 – 1708), Lodewijk Adriaan (1670 – 1742) en Maurits Lodewijk (1681 – 1745) van het echtpaar van Nassau-Odijk waren. Hierna volgt nog een transactie van de 2 percelen in 1711 *“aen Claes Jansse Duijvewaarde van sekere 8 Gemet 210 Roeden weije, liggende in Moolhouck”* (39). Claes Jansse Duijvewaarde zou de 2 percelen weiland ook zelf gebruiken en ze zouden binnen het geslacht Duijvewaarde blijven tot 1807.

Perceel 39

De jongste zoon Maurits Lodewijk (1681 – 1745), heer van Driebergen, erfde volgens de overloper perceel 39. Hij staat hier geregistreerd als *“Maurits de Nassau van Driebergen”* of *“Maurits Lodewijk de Nassau”* (1709 – 1744). Hij bleef ongehuwd en overleed in 1745 te Middelburg. Hierna werd Maurits de Nassau van Lecq eigenaar (1744 – 1772), wellicht één van de neefjes van de Nassau-Odijk's. Tenslotte volgen hierop nog de erfgenen van Sophia van Lynden (1772 – 1801), waarna perceel 39 alsnog in de schepenakten verschijnt en als *“zaaijlant”* wordt omschreven (40).

Perceel 43/44, 50/51/52

Tenslotte erft de dochter Charlotte van Nassau-Odijk (1677 – 1715) de percelen 43/44 en 50/51/52. Na haar dood in 1715 blijven de percelen volgens de overlopers op haar naam staan, tot in 1753 ook haar echtgenoot, haar neef Willem Maurits van Nassau-Ouwerkerk (1679 – 1753) komt te overlijden. In de overloper van 1758 zien we als volgende eigenaar van de percelen Wigbold Adriaan van Nassau-Woudenberg geregistreerd (1758 – 1835), een kleinzoon van Charlotte's broer Lodewijk Adriaan van Nassau-Odijk (1670 – 1742, zie figuur 11). In zowel de percelen 43/44 als 50/51/52 lagen zandafgravingen of zandputten. Volgens registraties in de overlopers werd hierdoor in 1716 het belastbare oppervlak van perceel 43/44 met 250 Roeden verminderd, van 2 Gemet 125 Roeden naar 1 Gemet 175 Roeden. Evenzo werd in 1730 de grootte van de percelen 50/51/52 met 208 Roeden verminderd door het graven van zandput, van 2 Gemet 24 Roeden naar 1 Gemet 116 Roeden. In 1759 vindt alsnog een transactie plaats naar Matheus de Baar van een “zandput”, wat gezien de oppervlakte van 239½ Roeden en de ligging goed matcht met perceel 43 (41). Bij het uitkomen van de eerste kadastrale registratie in 1832 staat perceel 43 op naam van de wed. Jan de Baar, de percelen 44 en 50/51/52 op naam van Frederik Christiaan Mulert, wellicht een rentmeester van de Nassau's.

Naast adellijke families waren er ook andere geslachten waarin een regelmatige erfopvolging van het eigendom aan percelen in de Moolhoek, registratie van transacties verhinderde.

Perceel 90

Zo was de vroone van perceel 90 reeds vanaf 1596 in eigendom en gebruik van de lokale boeren, Steven Mertssen van de boerderij in de Noordhoek (1596), Dierick Matthijss van de boerderij Poelzicht (1624) en Jan Marinisse Jonge van de landhoeve Leeuwenburch (1631). De vroone kwam al voor 1660 in bezit van Dirck Geertse, zoon van Geert Diericxss van de hofstede Tôôhuus. Toen Dirck Geertse reeds vòòr 1680 kwam te overlijden, hertrouwde zijn weduwe Janneken Cornelisse Polderdijck met Laurus Davidse, welke laatste van 1680 – 1702 als eigenaar van perceel 90 in de overlopers geregistreerd wordt. Van 1702 – 1709 komt het nog op naam van zijn moeder, Jannetje Polderdijck Weezen, waarna Gerard Dirkse Jr., zijn zoon en opvolger op Tôôhuus, eigenaar en bewerker wordt van 1709 – 1721. Gerard Dirkse Jr. komt ca. 1721 te overlijden, toen zijn dochter Janna Geerse 3 jaar oud was. Hierdoor blijft het perceel nog geruime tijd op naam van Gerard Dirkse's Weese staan (1723 – 1744). Nadat zijn dochter Janna Geerse Remstee in 1738 getrouwd is met de predikant Hendrik Frederik de Loos, zien we de laatste in 1744 ook terug als eigenaar. De predikant overlijdt in 1749 en perceel 90 gaat over op Hendrik Frederik de Loos Wed. Echter, ook zij komt in 1757 te overlijden. Bij testament gaat Tôôhuus, *“hofstede met schuer, stallinge, bakkeete en verdren timmer, groot met de number van 105 Gemet 155 Roeden, leggende in Sinoutskerke en Baarsdorp”* over op de twee zussen van de predikant, Cornelia & Magdalena

de Loos. Bij de verkoop van de hofstede met 57 percelen aan landerijen in 1763 aan Christiaan Jacobsse Everse, vindt geen gedetailleerde registratie van de cultuurtoestand plaats in de schepenakten (42). Wanneer Christiaan Everse zich na geruime tijd terugtrekt van Tôdhuus (1763 – 1814) volgt zijn zoon Jacques Everse hem op, op perceel 90 (1814 – 1828). Hierna wordt zijn kleinzoon Marinus Everse de nieuwe eigenaar van perceel 90 (1828 – 1835). Ook binnen het laatste geslacht wisselt het perceel een aantal generaties van eigenaar door erfopvolging, zonder dat we deze transakties tegenkomen in de schepenakten.

In het voorgaande is getracht door een selectie op de Moolhoek binnen de schepenakten van Sinoutskerke in de vroege periode (1660 – 1740), de cultuurtoestand van de percelen te achterhalen (figuur 12). Van een beperkt aantal percelen (18 %) kon de aard (weiland, zaailand, boomgaard, erf, zandput, moeras) niet vastgesteld worden. De belangrijkste oorzaak hiervan was, dat het eigendom veelal berustte bij de instellingen, die deze landerijen doorgaans zonder onderbreking in bezit hielden. Als gevolg hiervan vonden er geen transakties plaats en dus ook geen registratie in de schepenakten.

Figuur 12. Cultuurtoestand percelen in de Moolhoek (1660 – 1740)

Cultuurtoestand	Grootte in Gem. en Roeden		Percentage
Weiland	72	Gemet 97,5 Roeden	43,9 %
Zaailand	60	271,5	37,0 %
Zandput	0	239,5	0,5 %
Huis, erf & tuin	0	161	0,3 %
Boomgaard	0	168	0,3 %
Onbekend	29	193,5	18,0 %
Totaal	164	Gemet 231 Roeden	100,0 %

Van enkele percelen (43/44, 50/51/52, 90, 93), die al vroeg in bezit waren van rijke beleggers, kon eveneens de aard niet bepaald worden. Wanneer de percelen binnen een adelijk of rijk boerengeslacht van generatie op generatie werden overgedragen, ontbreekt doorgaans registratie in de schepenakten.

Van de in de koopakten gevonden percelen bleek verrassenderwijs 37,0 % zaailand te zijn en 43,9 % weiland (zie ook figuur 10). Aan de zuidkant van de Moolhoek, tegen de Langedamseweg, treft men vooral weiland, in de zuid-oost hoek, waar aan de Zandweg tot 1723 een boerderij lag (perceel 109), overheerste zaailand. Ook aan de westzijde (perceel 63 – 75) was zaailand dominant aanwezig. Vergelijken we dit percentage van 37 % zaailand of bouwland met de cijfers van de eerste kadastrale registratie in 1832 (10 – 12 %), dan moet hier bijna sprake geweest zijn van een revolutionaire ontwikkeling.

Het veel hogere percentage zaailand in de Moolhoek in de 2^e helft van de 17^e eeuw, getuigt van een toen reeds bestaande hoge ontwikkeling binnen de agrarische sektor. Deze ontwikkeling werd ingeleid in de 16^e eeuw door het proces van verstedelijking en economische groei in Vlaanderen, met Antwerpen als exponent van de welvarende handelssteden. Boeren in het zuidwestelijk zeekleigebied profiteerden van het feit dat ze boerden in de directe nabijheid van het brandpunt van de toenmalige West-Europese economie, Vlaanderen. De intensieve landbouwbedrijven vonden een belangrijke afzetmarkt in de Zeeuwse maar vooral ook Vlaamse steden. De vraag naar granen (tarwe, gerst, rogge), peulvruchten (erwten, bonen), handelsgewassen (koolzaad, vlas, meekrap) en ook zuivelprodukten (boter, kaas, vlees) nam toe en het prijsniveau liep van begin 16^e tot begin 17^e eeuw op tot het 5-10 voudige.

In dit economisch krachtenveld groeide het kustgebied in deze periode uit tot het middelpunt van een Europese landbouweconomie, waarin ook de Zeeuwse steden centraal lagen. De ligging van Zuid-Beveland ten opzichte van de rijke afzetmarkten van de Vlaamse steden, was zeer strategisch. De agrarische sektor bloeide door de nabijheid van een florerende Antwerpse afzetmarkt voor de vele landbouwprodukten. Van cruciale betekenis was, dat parallel aan de landbouw, de ontwikkelingen in de handels- en vervoer sektor eveneens naar een hoger nivo getild werden. Er was een heel netwerk van vervoer te water, wat er voor zorgde dat de boeren hun produkten eenvoudig konden afzetten naar Antwerpen via de Schelde. In de poelkleigebieden, minder geschikt voor akkerbouw, was binnen de gemengde bedrijven, tarwe het voornaamste onderdeel van het bedrijf met daarnaast

vlas. Tarwe was al vanaf de 16^e eeuw het belangrijkste gewas van de Zeeuwse akkerbouw. De teelt vergde weliswaar veel arbeidskosten maar gaf ook een hoger rendement dan andere granen.

Reeds in de 2^e helft van de 17^e eeuw was er sprake van stagnatie, waaronder de agrarische sektor het meest leed, de landbouwprijzen daalden sterker dan nijverheidsprodukten. De periode van stagnatie zette in met een structurele daling van de graanprijzen, de prijs van tarwe in 1700 was nog maar 60 % van het peil in 1650. De daling van het prijspeil van de granen, stimuleerde aanvankelijk de vraag naar “*luxe*” produkten als vlees, zuivel en tuinbouw. Op langere termijn vertoonden deze echter eveneens een dalende trend en in 1750 waren ze even ver gezakt als granen. Na 1750 trekken de prijzen weer aan en met het inzetten van meer arbeid en kapitaal ging de landbouw een nieuwe periode van intensivering tegemoet.

In de Franse tijd liepen de landbouwprijzen nog tot grote hoogte op, om kort daarna in 1818 een plotselinge daling in te zetten. De oorzaak hiervan was, dat de Europese markten overspoeld werden met goedkoop graan uit Zuid-Rusland en de Oekraïne. De prijzen van tarwe, gerst, erwten en bonen daalden in deze periode met 25-30 %. De crisissituatie die vanaf 1818 de akkerbouw een aantal decennia beheerste, werd nog verergerd doordat ook de steden ernstig stagneerden. Echter, de prijzen van zuivelprodukten stegen door tot na 1850 en maakten nieuwe investeringen in de veehouderij weer rendabel. De zorgvuldigheid en hygiëne bij de bereiding van de produkten stonden op een hoog peil in vergelijking met elders in Europa. De groei zoals de veehouderij die in de periode 1750 – 1850 doormaakte, blijkt onder meer uit de aanvoer van zuivelprodukten naar de markten, die in deze periode verdubbelde.

De geschetste ontwikkelingen, zoals de grote bloei van de agrarische sektor in de 17^e eeuw, de stagnatie in de eerste helft van de 18^e eeuw plus het weer aantrekken van de landbouwprijzen in de tweede helft van deze eeuw, hebben wellicht met het overspoelen van de markt vanaf 1818 met goedkoop graan, gezorgd voor het praktisch verdwijnen van de akkerbouw uit de Moolhoek. Het zaailand werd ingewisseld voor weiland en in 1832 was er voor akkerbouw slechts 10 % aan landerijen over (16).

3. Vroege geschiedenis boerderij Poelzicht

Tegen de horizon van het vlakke Poelse landschap vormen een aantal verspreid staande boerderijen al gedurende eeuwen, bijna even markante silhouetten als de kerktorens. Een aantal van deze Middeleeuwse hofsteden of hoeven hebben zich tot in de vorige eeuw of zelfs begin deze eeuw, weten staande te houden. Weliswaar met wijzigingen aan de gebouwen, maar de boerderijen als geheel trotseerden toch 3 eeuwen of meer. Het eigendom van de boerderijen bleef gedurende deze tijd soms generaties lang in één geslacht. Knechten, dienstmeiden, bewoners en zelfs pachters wisselden daarmee vergeleken veel sneller. Het was onder meer deze achtergrond van eigenaars, pachters en bewoners, waartegen onze speurtocht naar de geschiedenis van het latere Poelzicht zich voltrok.

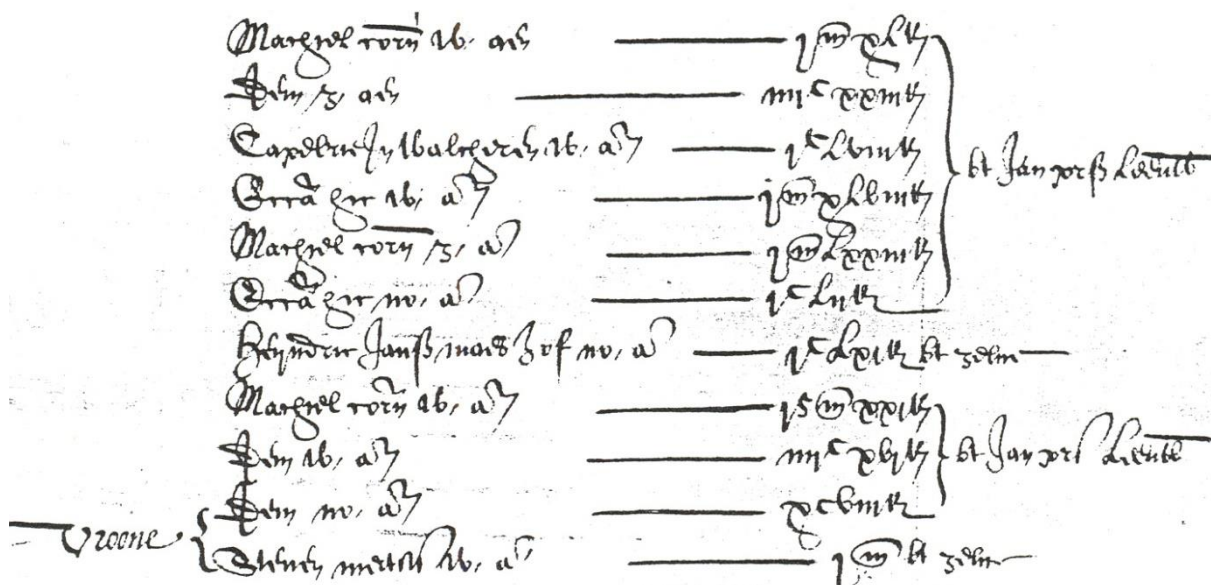
Het al of niet bebouwd zijn van percelen is een kenmerk, wat men soms kan terugvinden in de overlopers. Nu waren de overlopers van de Moolhoek al terug gezocht tot 1751, zonder echter een spoor van bebouwing hierin aan te treffen. Wel waren we toen al extra opmerkzaam op een perceel, groot 0 Gemeten 161 Roeden. Dit omdat door vergelijking van de gegevens uit de overlopers over de ligging van de percelen (Noord, Oost, Zuid, West) met de gegevens van latere kaarten, hierop steeds weer teruggekomen werd voor de ligging van het oude Poelzicht. Hierna bleek al spoedig dat het perceel van 0 Gemet 161 Roeden al bebouwd en dus ook bewoond was op het eind van 16^e eeuw.

3.1 Heijndric Jansse Maes' Hof

Tevens is gebleken, dat deze Middeleeuwse hofstede in het Noorden van de Moolhoek, even buiten de kom van het dorp Sinoutskerke op het latere kadastrale perceel B-94, in 1596 de enige boerderij is in de gehele Moolhoek. De toevoeging *hoeve*, *hoff* of *sijn hoff* is ook de enige aanduiding waardoor het perceel met oppervlakte 0 Gemeten 161 Roeden zich van de andere onderscheidt. Zo vindt men in 1596 achter dit perceel vermeld : *Heijndric Janssen Maes' hoff*. (bijlage 1^c, tabel 72).

De registratie van het oude Poelzicht in de overloper van 1596 is hieronder weergegeven (figuur 13).

Figuur 13. Het oude Poelzicht met omringende landerijen in de overloper van 1596

Als we de in figuur 14 weergegeven transcriptie volgen, treft men onder volgnummer 22 Heyndric Janss(en) Maes' hof aan, de percelen 94 en 95. Van deze eerste geregistreerde eigenaar van het oude Poelzicht weten we verder alleen, dat hij de boerderij in 1596 ook zelf beboerde. Achter volgnummer 22 zien we namelijk staan "baant zelve", ofwel gebruikt het zelf. De weilanden om de boerderij had hij echter niet in gebruik, we zien hier achter de accolades staan dat deze gepacht werden door Jan Pierss Leeuwenburch (zie hoofdstuk 6).

Figuur 14. Transcriptie fragment overloper Sinoutskerke, 1596

Volgnr.	Naam	Ligging	Oppervlakte	Perceelnr.
16	Machiel Corn(eliszoon)	W aan	1 Gemet 40 Roeden	98
17	Idem	Z aan	423 Roeden	99 (deel)
18	Capellerie van Walcheren	W aan	158 Roeden	97
19	Kerke hier	W aan	1 Gemet 48 Roeden	96 (deel)
20	Machiel Corn(eliszoon)	Z aan	1 Gemet 73 Roeden	99 (deel)
21	Kerke hier	N aan	152 Roeden	96 (deel)
22	Heyndric Janss Maes <u>hof</u>	N aan	161 Roeden	94, 95
23	Machiel Corn(eliszoon)	W aan	1,5 Gemet 21 Roeden	93 (deel)
24	Idem	W aan	416 Roeden	93 (deel)
25	Idem	N aan	98 Roeden	93 (deel)
26	Steven M(a)ertens	W aan	1 Gemet 0 Roeden	90

Van de omringende landerijen heeft in 1596 Jan Pierss Leeuwenburch het gehele complex rond Poelzicht in pacht (perceel 93, 96, 97, 98, 99) (bijlage 1c, tabel 71, 72). De percelen 96, 97, 98 en 99 waren oorspronkelijk eigendom van Machiel Corneliss (98, 99), de Capelrie van Walcheren (97) en de Kerke van Sinoutskerke (96). Zijn zoon Claes Jansse Leeuwenburch heeft de percelen 98 en 99 in 1638 in eigendom en eveneens in gebruik. In 1652 is Claes Jansse Leeuwenburch blijkbaar overleden, de percelen 98 en 99 zijn dan eigendom van "Claes Jansse kinderen". Volgens de schepenakten was er binnen perceel 98 in 1665 sprake van "een boogaerdeken, groot 168 Roeden, gelegen binnen deser prochie in Moolhouck", wat aan de westzijde grensde aan perceel 97 (43). Wellicht was dit een continuering van de situatie zoals reeds bestond in 1596 en daarvoor.

Overigens was volgens de overlopers reeds vanaf 1652 sprake van gescheiden eigenaren van het stuk grond van 168 Roeden en het stuk van 172 Roeden, samen de oppervlakte van perceel 98, 1 Gemet 40 Roeden ("Claes Jansse hierin 168 Roeden en de reste zijn weesen"). Jan Ingelse is dan baander van beide percelen 98 en 99. In 1659 is perceel 98 definitief in 2 delen gesplitst, "Jacob van Bremen hierin 168 Roeden, Anthony Mariniss van Oosten de reste". Jacob van Bremen (168 Roeden) en Anthony Mariniss van Oosten (172 Roeden) hadden

dus praktisch een gelijk deel van perceel 98, dat ze ook zelf in gebruik hadden. Bovendien had Anthony Mariniss van Oosten via zijn deel in perceel 98, een vrije toegang naar perceel 99, dat eveneens in zijn bezit en gebruik was.

Dezelfde verdeling van perceel 98 blijft bestaan, wanneer do. Jacobus Lopsse het deel van 168 Roeden overneemt (1666) en Marinis Jansse Valcke, inmiddels eigenaar van Poelzicht, het boomgaardje van hem pacht (1673). De verdeling blijft bestaan tot 30 maart 1697, wanneer de eigenaresse van het deel van perceel 98 van 168 Roeden, juffr. Elisabeth Coenraets, wed. van dhr. Lopse, dit *“boogaerdeken”* verkoopt aan Claes Jansse Duyvewaart, eigenaar en gebruiker van de rest van perceel 98 en 99 (44). Het betrof kennelijk het westelijk deel van perceel 98, wat geleverd werd aan *“Claes Jansse Duyvewaart, een boogaerdeken groot 0 Gemet 168 Roeden, liggende in Moolhouck, BDG oost & zyrt den cooper, west de Capelrij ende noort den schuytvaert, den coop is voor gront & boomen £ 20 Vlaams den hoop en een alve sak tarwe”*.

Het andere deel van perceel 98 (172 Roeden) wordt in 1691 samen met perceel 99, totaal 3 Gemet 68 Roeden, geregistreerd als weiland, met ten oosten en zuiden de watergang (45). Dit stuk weiland vinden we in 1695 nog een keer bevestigd (46).

Perceel 97 is bekend onder de veldnamen het Kapmes (vorm perceel) of het Veenendaaltje (naam latere eigenaar) en was in 1596 in bezit van de Capellerie van Walcheren. Wanneer het perceeltje in 1603 in particuliere handen komt vervalt de naam Walcheren, de toevoeging Capellerie blijft dan echter nog eeuwen bestaan. Perceel 96, wat aan de oost- en zuidkant de boerderij met erf omsluit, was in de volksmond ook wel bekend onder de veldnaam de Blanke Veste, een teken dat ook hier het oppervlaktewater vaak vrij spel had. Dit weiland lag voor de ruilverkaveling ook een stuk lager dan de boerderij en erf. Vooral het stuk achter de boerderij stond een groot deel van het jaar onder water. Het perceel was in 1596 eigendom van de kerk van Sinoutskerke en bleef in bezit van de kerk tot na de ruilverkaveling in 1981, bijna 400 jaar lang. Perceel 93 lag aan de zuidkant van de boerderij en is in drie delen weergegeven (volgnummers 23, 24, 25) met weer als eigenaar Machiel Cornelisse en als pachter Jan Pierss Leeuwenburch. Ten westen van perceel 93 lag perceel 90, in eigendom en gebruik van Steven M(a)ertens en volgens de registratie in de kantlijn samen met een deel (98 roeden) van perceel 93 een vroone, wat hij door overlevering van de veldnaam Grote Vroone tot in deze tijd gebleven is.

Maar op welk areaal aan zaailand en weidegebied boerde Heijndric Jansse Maes ? En hoe verging het zijn opvolgende eigenaren op het oude Poelzicht ?

Zoals zovele, ook grotere boeren in zijn tijd, boerde Heijndric Maes op uitsluitend pachtgronden, alleen het erf van 161 Roeden rond zijn boerderij was zijn eigendom. Verder had hij in de Moolhoek slechts perceel 43/44 in gebruik van Maerten Danen's Erfgen. De geschiedenis van de opvolgende eigenaren van dit perceel werd met name ingekleurd door het huwelijk tussen de adellijke families van der Nisse en Nassau-Odijk (zie paragraaf 2.4). Door zandafgravingen werd in deze omgeving regelmatig getornd aan de oppervlakte van de percelen. Zo werd perceel 43/44 in 1716 verminderd van een belastbaar oppervlak van 2 Gemet 125 Roeden met 250 Roeden naar 1 Gemet 175 Roeden (bijlage 1^c, tabel 84). Heijndric Jansse Maes had een relatie met Maerten Danen's Erfgen., want een deel van perceel D-208 (1 Gemet 128 Roeden) in de Kerkhoek en perceel D-227 (2 Gemet 160 Roeden) in Wiegenhoek had hij ook bij hun in pacht. Direkt tegenover zijn boerderij had hij perceel D-199 (1 Gemet 35 Roeden) van het Armbestuur van Sinoutskerke in gebruik.

3.2 Het graslandcomplex in de Kerkhoek

De andere percelen die Heijndric Jansse Maes *“baende”*, allen gelegen in de Kerkhoek, hadden een bijzondere historische samenhang (figuur 15).

Deze samenhang van de percelen 208 – 216 was er zeker niet voor wat betreft de eigenaren, die van particuliere aard, dan wel sociaal-maatschappelijke of kerkelijke aard waren (bijlage 1^a, tabel 46, 47). We zien hier geen agglomeraties van alle percelen naar één eigenaar. Het was juist de pachter of gebruiker, die van de percelen één geheel maakte. Als baander van het 8 percelen tellende graslandcomplex treffen we voor de periode 1596 – 1617 Heijndric Jansse Maes (figuur 15). We kunnen hier wellicht de voorzichtige conclusie aan verbinden, mede gezien de relatief beperkte totaaloppervlakte en het aandeel weilanden hierin, dat Heijndric Jansse Maes een veeboer was op het oude Poelzicht.

Figuur 15.

Pachtgronden Heijndric Jansse Maes, 1596

Veldhoek	Eigenaar	Grootte perceel	Perceelnummer
Moolhoek	Heijndric Jansse Maes Hof	0 Gemet 161 Roeden	B-94/95
	Maerten Danen's Erfgen.	2 125	B-43/44
Kerkhoek	Armen Sinoutskerke	1 35	D-199
	Cornelis Cornelisse Matthijss	1 38	D-208
	Claes Cornelisse Wed., Jaergetielant	0 150	D-208
	Maerten Danen's Erfgen.	0 428	D-208
	Kerke Sinoutskerke	0 560	D-209, 210, 211
	Lenert Janss Schrabbeckercke	0 236	D-213
	Armen in Goes	2 288	D-212
	Machiel Cornelisse	1 13	D-216
	Ockers Capelrie	1 36	D-215
Wiegenhoek	Maerten Danen's Erfgen.	2 160	D-227
Totaal		17 Gemet 130 Roeden	

Bij nadere bestudering van de percelen D-208, 209, 210, 211, 212, 213, 215 en 216 in de Kerkhoek valt direct het verschil op tussen de weergave van de percelen op het minuutplan van 1832 en de waarneming op de satellietfoto. Het zuidoostelijke stuk van perceel 212 is op de satellietfoto afgescheiden en bij perceel 209 gevoegd. Dit is het resultaat van een in 1879 uitgevoerde herverkaveling, waarbij het nieuwe perceel 209 (donkergroen) het nieuwe perceelnummer D-349 kreeg en het iets verkleinde, maar wel met perceel 211 samengevoegde perceel 212 het nieuwe perceelnummer D-350 kreeg (het lichtgroene stuk). Door de afscheiding van het zuidoostelijke stuk, was perceel 212 in feite onbereikbaar geworden. Dit heeft men toen opgelost door de aanleg van het korte wegeling tussen perceel 215 en het nieuwe perceel 349.

Figuur 16.

Fragment minuutplan en satellietfoto percelen 208 – 216

Helaas heeft Natuurmonumenten hier een verkaveling uitgevoerd, waarbij het wegeling geheel is verdwenen. In een beschermd gebied als het Ganzenreservaat is hiermee een cultuurmonument van 130 jaar oud letterlijk met de grond gelijk gemaakt. Deze oude herverkaveling had ons en toekomstige generaties in staat gesteld om vele vragen hieromtrent te beantwoorden. Nu resteert van deze herverkaveling alleen nog de hulppkaart van het kadaster.

Figuur 17. De veedrinkput in de Bergweie met op de achtergrond Sinoutskerke

Wanneer we via het damhek van perceel 212 (350) aan het eind van het kleine wegeling, een verkenning uitvoeren van dit weiland, wat in de volksmond de veldnaam "*Bergweie*" meegekregen heeft, worden we allereerst getroffen door de schoonheid van de veedrinkput, die kort achter het damhek ligt. Hierook ligt een kleine verhoging in het weiland en tegen de glooiing daarvan is de veedrinkput gegraven.

Figuur 18. De veedrinkput in perceel 212, in westelijke richting, van de berg af

Het was wellicht extra voordelig om de veedrinkput tegen de heuvelachtige verhoging te graven, omdat men daar veel minder risico had om op het zoute veen terecht te komen. De verklaring voor het feit dat men de put niet helemaal boven op de "berg" heeft gegraven, is misschien dat men dan veel te diep kwam met het waterpeil of dat de put in de zomermaanden te snel opdroogde.

De toegang naar perceel 349 (209) ligt vooraan in het lange wegeling, wat de veldnaam "*T'olleweegje*" draagt. Dit kan als betekenis gehad hebben dat het zodanig uitgesleten was dat de randen van het wegeling met perceel nummer 256 wat hoger kwamen te liggen als het middenstuk, waardoor het een hol karakter gekregen had. Een andere verklaring kan zijn dat het wegeling oorspronkelijk een stuk lager gelegen heeft, net als de huidige toestand van het laatste stuk langs perceel 205. Ten opzichte van de omringende percelen ontstaat dan eveneens een holle vorm.

Figuur 19.

Het rechte stuk en het begin van “T’olleweegje”

Wanneer we halverwege T’olleweegje linksaf het zijwegeling ingaan, komt men uiteindelijk in perceel 208. Voor de herverkaveling in 1879 waren de percelen 209, 210, 211 en 213 goed bereikbaar vanuit T’olleweegje. De percelen 215 en 216 waren goed toegankelijk vanuit de Deeweg.

Figuur 20.

Toegang met dam en damhek naar de percelen 212 (350) en 209 (349)

Over de eigendomsontwikkeling van de 8 percelen kunnen de volgende opmerkingen gemaakt worden. Perceel 208 was bijzonder omdat het uit 3 deelpercelen bestond, met aanvankelijk ook 3 verschillende eigenaren. Eén van die deelpercelen, met een oppervlakte van 150 R, was bovendien Jaargetijland. Elke opvolgende eigenaar van een dergelijk stuk grond moest een bepaald deel van de opbrengst uitbetalen aan de kerk (47). Dit gebeurde omdat ooit, voor de reformatie, een eigenaar met de kerk de afspraak had gemaakt dat er jaarlijks een mis gehouden zou worden ter zijn nagedachtenis. De verplichting van de Jaargetijden bleef ook na de reformatie bestaan om de armenkas zoveel te spekken. In de loop van de 18e eeuw accumuleren de 3 deelpercelen samen bij de Armen van Goes ofwel de Godshuizen der Stad Goes. In tegenstelling tot 208, staan de percelen 209, 210 en 211 de volledige periode van 1596 – 1832 als één geheel met een oppervlakte van 1 G 260 R geregistreerd en blijven ook de gehele periode in handen van dezelfde opvolgende eigenaar, de Kerk van Sinoutskerke. Perceel 212 blijft eveneens de gehele vroege periode eigendom van dezelfde eigenaar, de Armen of het Weeshuys in Goes. Perceel 213 is volgens de overlopers tot 1723 particulier eigendom, maar wordt in feite al in 1696 overgedragen aan schout & schepenen “*ten profijte van de steenpadt*” en blijft dan eigendom van de heerlijkheid Sinoutskerke (48).

Figuur 21. De veedrinkput in perceel 208 en de vroegere perceelsscheiding tussen 209 en 210

Perceel 215 is eveneens een stuk grond waar een deel van de opbrengst ten gunste kwam van de kerk, het staat van 1596 – 1666 op naam van een zekere Ockers met de toevoeging Capelrie. Van 1663 – 1687 is de nieuwe eigenaar van perceel 215 Ferdinandus de Perponcher Sedlnitzky of kortweg Ferdinandus de Sedlnitzky (49). Men vond dit kennelijk een moeilijke naam, gezien het aantal spellingen wat we in de overlopers tegenkomen (Sedeniskij, Zednische, van de Niskij). Dit was ook niet zo vreemd als men bedenkt dat Ferdinandus de Sedlnitzky zijn achternaam had geërfd van zijn moeder, de Poolse gravin Anna de Sedlnitzky (50). Perceel 215 blijft daarna tot 1832 in particuliere handen. Perceel 216 is tot 1652 eigendom van gewone grondbeleggers maar gaat dan over in handen van de adellijke familie van der Nisse, die later door een huwelijk verbonden wordt met het geslacht van Nassau-Odijk. Het blijft hierdoor de verdere vroege periode in hun bezit.

Figuur 22. De veedrinkput en dam met damhek van perceel 215

Het meest verrassende van het graslandcomplex was echter dat het patroon van dezelfde pachter, zich bleef continueren bij de boerderij Poelzicht. De baanders van de 8 percelen blijken van 1596 – 1702 tevens de opvolgende eigenaren te zijn van het oude Poelzicht. Dit waren na Heijndric Jansse Maes, achtereenvolgens Dierick Matthijsse (1617), Jan Cornelisse Jonge (1638), Cornelis Jansse Jonge (1659) en Marinis Valcke (1666). Op 17 maart 1702 wordt Marinis Valcke eigenaar van 't Hoochuys op de vliedberg bij Sinoutskerke en in de periode hierna, van 1702 – 1744 zijn het de eigenaren van 't Hoochuys, die ook de pachters worden van de 8 percelen weiland. Dit waren na Marinis Valcke zijn opvolgers Isaak Paardekooper en Foort Jansse Dierse. Na 1744 worden de pachters niet meer vermeld (51).

3.3 Opvolgende eigenaren van Poelzicht

Hoe ontwikkelden de opvolgers van Heijndric Jansse Maes zich in de decennia na 1617? In 1603, een volgende momentopname binnen de overlopers van de situatie op het oude Poelzicht, had Heijndric Maes dezelfde percelen in pacht als 7 jaar daarvoor. Zijn areaal bleef dus redelijk beperkt en zal, gezien de aard en de ligging van de percelen vooral gebruikt zijn voor de veehouderij. In 1617 treedt zijn opvolger Dierick Matthijsse aan, die het bestaande areaal aan pachtgronden van hem overneemt, maar daaraan nog het gebruik van perceel 93 en perceel 50/51/52 toevoegt. Perceel 93 was het zeer strategisch gelegen, direkt naast zijn boerderij, uit 3 delen bestaande stuk weiland met een totaaloppervlakte van 3 Gemet 85 Roeden. Met de grootte van perceel 50/51/52

(2 Gemet 24 Roeden) kwam Dierick Matthijse op een totaal areaal van 22 Gemet 239 Roeden. In 1624 doet Dierick Matthijse goede zaken met de aankoop van perceel 90 (1 Gemet), wat later als veldnaam de “*Groote Vroone*” gekregen heeft. Daarnaast weet hij bovendien perceel D-213 binnen het graslandcomplex in eigendom te verwerven. Behalve 23 Gemet 239 Roeden in gebruik, had Dierick Matthijse hiervan, inclusief het erf rond de boerderij van 161 Roeden, 2 Gemet 97 Roeden in eigendom.

Figuur 23. Opvolgende eigenaren boerderij Poelzicht, 1596 – 1790

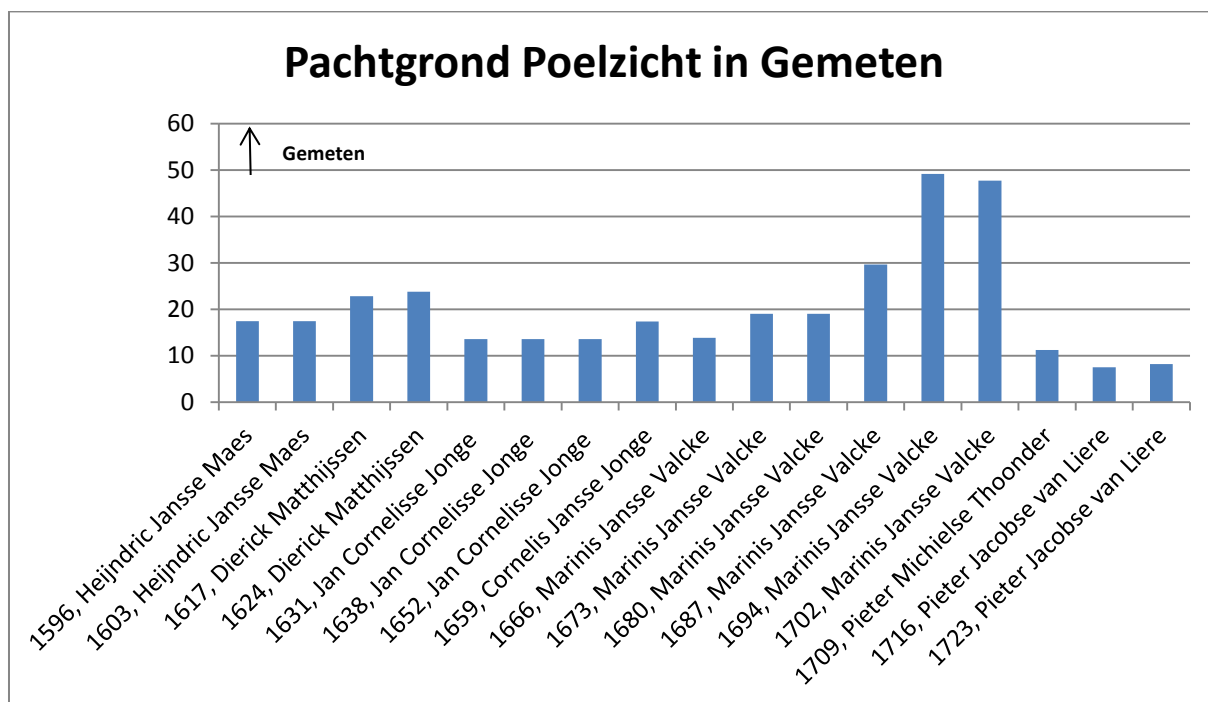
Eigenaar	Periode	Bron	Landerijen ¹⁾
Heijndric Jansse Maes	1596 – 1617	Overlopers	17 Gemet 130 Roeden
Dierick Matthijssen	1617 – 1631	Overlopers	23 239
Jan Cornelisse Jonge	1631 – 1659	Overlopers	13 166
Cornelis Jansse Jonge	1659 – 1666	Overlopers	17 99
Marinis Jansse Valcke	1666 – 1703	RAZE 3501, folio 32, 32v, 20-3-1666	49 51 ²⁾
Pieter Machielse Thoonder	1703 – 1714	RAZE 3501, folio 115, 12-5-1703	11 60
Pieter Jacobsse van Liere	1714 – 1728	RAZE 3501, folio 145v, 15-6-1714	16 187 ³⁾
Adriaan Mathijse Poole	1728 – 1746	RAZE 3501, folio 167v, 25-6-1728	--- ----
Jan Harmanse	1746 – 1751	RAZE 3502, folio 30, 30v, 20-3-1746	--- ----
Janis Hollestelle	1751 – 1771	RAZE 3502, folio 92, 8-3-1771	--- ----
Joos de Haase	1771 – 1774	RAZE 3502, folio 94v, 2-5-1774	--- ----
Jacobus Lookerse	1774 – 1787	RAZE 3502, folio 111v, 1-12-1787	--- ----
Jan Jansse de Koning	1787 – 1789	RAZE 3502, folio 113, 22-1-1789	--- ----
Jacoba Jansse Wijnanse	1789 – 1790	RAZE 3502, folio 115v, 24-2-1790	--- ----

- 1) Gedurende de periode van registratie zijn uitsluitend de gebruikte landerijen vermeld
- 2) Deze eigenaar startte met 13 Gemet 258 Roeden en eindigde met 49 Gemet 51 Roeden
- 3) Hij begon met 7 Gemet 144 Roeden en eindigde met 16 Gemet 187 Roeden

In contrast met deze ontwikkelingen staat de situatie in 1631 wanneer Jan Cornelisse Jonge aantreedt als pachter op het oude Poelzicht. We zien dan dat Maerten Leijnsse Verstraete eigenaar is geworden van de percelen 43/44 en 50/51/52 in de Moolhoek, praktisch de helft van perceel D-208 in de Kerkhoek en perceel D-227 in Wiegenhoek en dat hij ze ook allen “*selve baent*”. Bovendien raakt hij ook de pacht van perceel B-90 en D-213 kwijt. Er wordt getornd aan zijn graslandcomplex en er blijft voor Jan Cornelisse Jonge slechts 13 Gemet 166 Roeden pachtgrond over. Ook de boerderij Poelzicht had hij uitsluitend in pacht bij Dierick Matthijse (*Dierick Matthijse's Hoff*). Ook in de twee hierop volgende perioden (1638, 1652) had Jan Cornelisse Jonge dezelfde percelen in de Moolhoek en de Kerkhoek in pacht. Alleen de boerderij met het erf kreeg hij in 1638 op zijn naam (*Jan Cornelisse's Hoff*). Omdat zeker de eerste helft van de 17^e eeuw een bloeiende periode was, is Jan Cornelisse Jonge wellicht een wat minder ondernemende boer geweest. Zijn zoon Cornelis Jansse Jonge, die de boerderij met de pachtgronden in 1659 van hem overneemt, lijkt aanvankelijk wat aktiever. Hij ziet kans om geheel perceel D-208 weer in gebruik te nemen en het daar direkt aan grenzende perceel D-122, waarmee zijn totaal aan pachtgrond op 17 Gemet 99 Roeden komt. Voor zover de tussen perceel 208 en 122 liggende watergang een barrière vormde, had hij nog een toegang via het zijwegeling D-124 (“*een eigen wegelijnc*”) van het op de Noordweg uitkomende wegeling D-251. In onderstaande figuur 23 is een overzicht gegeven van de pachtgronden die de boerderij in gebruik had over de periode 1596 – 1723.

Figuur 24.

Pachtgronden bij de boerderij Poelzicht, 1596 – 1723

Echter, begin 1666 komt Cornelis Jansse Jonge in steeds grotere financiële problemen. Hij heeft dan in de eerste plaats een schuld bij Dierick Andriesse, schout van 's-Heer Hendrikskinderen en Anneke Andriesse, wed. van Cornelis Jacobss, van £ 41-13-4 Vls. (52) en stelt hier als onderpand tegenover *“sijn lanthouffken met al sijn gevolg, gestaen en gelegen binnen deser parochie in de Moolhouck op 161 Roeden eigen erve”*. Verder geeft Cornelis Jansse Jonge aan, dat hij ter vermindering van de schuld, aan de fam. Andriesse heeft verkocht *“een roode tijtkoe voor £ 5-13-4 Vls, eene tweejarige stier voor £ 4-13-4 Vls, een wintervaarse met een jong calff, tsamen voor £ 1-13-4, al de voorraden in de schuer, soo hoeij, stroo als andere, 't samen voor de som van £ 6-0-0 Vls, een seuge voor £ 3-6-8 Vls, twee bedden met haer toebehoren, 't samen voor £ 6-0-0 Vls, voorts tinne ketels, potten, pannen, schotels, kannen en voorts al 't gene ten huijse en hove bevonden sal worden, voor £ 4-0-0 Vls”*. Door deze verkoop had Cornelis Jansse Jonge in totaal al voor £ 31-6-8 Vls of 75 % van de schuld afgelost. Maar hier bleef het niet bij, ook bij Joos Marcusse van de hofstede 't Hoochuys heeft hij nog een schuld van £ 11-0-0 Vls, waar tegenover staat dat Joos Marcusse aangeeft dat hij hiervoor een *“roode tijtkoeije”* gekocht heeft (52). Bij Jacques Jansse Moerdijck, zijn overbuurman op de landhoeve Leeuwenburch, had hij een schuld van £ 4-11-0 Vls, die hij afloste door *“aen gemelte Moerdijck verkogt te hebben, sijne schuijt voor de som van £ 4-0-0 Vls”* (53). Half februari 1666 verschijnt Cornelis Jansse Jonge opnieuw voor het college van schout en schepenen en verklaart een schuld te hebben van 28 schellingen bij Jan Jansse, schotter op 's-Heer Abtskerke en Jacob Cornelisse, schotter op Sinoutskerke, op de aankoop van een partij hooi (54). Drie dagen later *“compareerde voor schepenen Cornelis Jansse Jonge en bekende schuldich te wesen aen Heijndrick Symonss, timmerman binnen de stadt Goes, de somme van sestien pond, veertien schellingen en vier groten (£ 16-14-4 Vls) voor geleverd hout, gedane arbeit en nagels”* (55). Cornelis Jansse Jonge stelt als onderpand hiervoor de opbrengsten van zijn *“lanthouffken”* en de meubels, die hij nog moest verkopen. Tenslotte wordt de boerderij op 20 maart 1666 verkocht aan Marinis Jansse Valcke (56), inclusief de pacht van ongeveer 9 Gemeten wei- en zaailand, maar wel onder de voorwaarde dat *“de coooper moet betalen alle verlopen pachten & oncosten, soo van water- en stategeld”*. Verder moet hij de rente en aflossing voor zijn rekening nemen van uitstaande bedragen bij de Armen van Nisse (£ 16 Vls) en de predikant Jacobus Lopsen (£ 33-6-0 Vls). Het bedrag wat Marinis Janssen Valcke nog moet betalen bij de levering van de boerderij bedraagt £ 11-6-8 Vls.

3.4 Marinis Janssen Valcke, een echte ondernemer en bestuurder

Marinis Valcke maakte met een areaal aan pachtgronden van 13 Gemet 258 Roeden een bescheiden entree op Sinoutskerke en het oude Poelzicht. Hij had naast zijn erf in de Moolhoek uitsluitend perceel 93 en in de Kerkhoek de percelen D-199, 208, 209/210/211, 212 en 216 in pacht. Aan het oorspronkelijke graslandcomplex ontbraken de percelen D-213 en 215. Toch zal hij later een meer agrarische ondernemer blijken te zijn dan zijn voorgangers. Daarnaast maakte hij carrière in het lokale, openbaar bestuur. Marinis Valcke wordt al op 23 maart 1669 benoemd tot lid van het college van schout en schepenen. Hij doet zijn werk als schepenen van Sinoutskerke kennelijk tot voldoening van de raad en het bestuur, want op 24 april 1693 wordt hij tot schout benoemd. Wanneer hij op 17 maart 1702 eigenaar wordt van 't Hoochuys, neemt hij ook een groot deel van zijn pachtgronden en landerijen in eigendom mee naar 't Hoochuys. Marinis Jansse Valcke huwde drie maal, de eerste maal met Martijntje Corneliss vòòr 1668, waarschijnlijk samenvallend met zijn begin als boer op het oude Poelzicht. Na haar overlijden hertrouwde hij vòòr 1682 met Susanneke Stoffels van Vooren en na haar dood in 1706 trouwde hij op 27 juli 1707 met Gooltie Jacobs (57).

Marinis Valcke ging op acquisitie en verwierf daarmee in 1673 aan extra pachtgrond 5 Gemet 44 Roeden. In de Moolhoek kreeg hij het *“boogaerdeken”* met een grootte van 168 Roeden op perceel 98 van dominee Jacobus Lopsen's Wed. & Erfgen. erbij. Verder wist hij zich ook van het gebruik van perceel 71 (2 Gemet 195 Roeden) van Harmanus Coenraets Wed. & Erfgen. te verzekeren. Tenslotte baande hij in de veldhoek Welhoek van Dingentie Verburght 1 Gemet 281 Roeden aan extra landerijen, wat zijn totaal aan pachtgrond op 19 Gemet 2 Roeden bracht. Toch stagneerde de verdere uitbreiding op het oude Poelzicht in 1680 enigszins. In de 2^e helft van de 17^e eeuw leed de economische situatie steeds meer onder een voortgaande daling van de graanprijzen, in een periode van een halve eeuw daalden de tarweprijzen met bijna 50 %. Bovendien werd men geconfronteerd met voortdurend oplopende polderlasten (waterschap) en grondbelasting (staten van Zeeland) op de eigendommen. Hier stond alleen de invoering van een stelsel van in- en uitvoerrechten op vee, vlees en zuivelprodukten tegenover. Daarnaast had Marinis Valcke veel minder last van de belastingen op eigendom, hij pachtte immers alles. Bovendien werden als gevolg van de gestaag dalende graanprijzen, rond 1670 de landpachten verlaagd, wat Marinis Valcke goed paste. Wellicht mede door bovengenoemde ontwikkelingen bleef het areaal pachtgrond van het oude Poelzicht in 1680 beperkt op 18 Gemet 293 Roeden. Marinis Valcke raakte de pacht van de landerijen in de Welhoek kwijt aan Pieter Verburght, maar in de Kerkhoek weet hij dan door het aantrekken van de pacht van perceel 213 en 215 het graslandcomplex weer compleet te krijgen.

Marinis Janssen Valcke zet echter door, in de Thijshoek (3 Gemet 48 Roeden), de Kerkhoek (3 Gemet 27 Roeden) en de Kleine Oosthoek (5 Gemet 150 Roeden) weet hij in 1687 in totaal 11 Gemet 225 Roeden uitsluitend pachtgrond aan zijn areaal toe te voegen. Door verkoop van perceel D-215 van Ferdinand de Perponcher Sednitzky naar Cornelis Bosdijk ('t Hoochuys), die het ook zelf baant, raakt hij hier 1 Gemet 36 Roeden kwijt. Alles sommeerend komt Marinis Valcke in 1687 op 29 Gemet 182 Roeden aan pachtgrond. De extra percelen waren voor een groot deel eigendom van de instellingen, maar in Kerkhoek pacht hij perceel 202 van 3 Gemet 27 Roeden van Johan Westerwijck. In Thijshoek krijgt hij twee deelpercelen van perceel 54 van de Kerk van Sinoutskerke (102 Roeden) en Lauris & Forretie Sijnoutskercke (2 Gemet 17 Roeden) in gebruik. Ook van perceel D-80 weet hij een klein deel (229 Roeden) te pachten van de Kerk van Sinoutskerke. In de Kleine Oosthoek pacht hij twee percelen (269 Roeden en 1 Gemet) van Robbert van Schilperoort's Wed. plus nog 3 percelen van respectievelijk de Kerk van Nisse (277 Roeden), de Kerk van Baersdorp (1 Gemet 164 Roeden plus een wegeling van 5 Roeden) en van het Armbestuur van Sinoutskerke (1 Gemet 35 Roeden).

Indien Marinis Valcke als jonge boer op Poelzicht begonnen is, moet hij in 1690 – 1695 ongeveer 50 – 55 jaar oud zijn geweest. Hij had inmiddels de hoogste functie in het lokale openbaar bestuur bereikt met zijn benoeming tot schout van de heerlijkheid Sinoutskerke (1693). Als boer op de oude landhoeve Poelzicht was hij een echte ondernemer geworden. Met nog eens 20 Gemeten aan extra pachtgrond in 1694, wat zijn totaal areaal op praktisch 50 Gemet bracht, voerde hij een slimme, tactische zet uit. De landpacht was verder verlaagd, de landeigenaren moesten meer dan 60 – 70 % van het door hen verdiende pachtinkomen afstaan aan het polder- en provinciebestuur. Met 15 Gemet 85 Roeden in gebruik bij de instellingen, 33 Gemet 105 Roeden bij particulieren, had hij uitsluitend zijn eigen boerderij en erf van 161 Roeden in eigendom. Marinis Valcke leverde twee kleine percelen in, een deel van perceel D-80 en het *“boogaerdeken”* op perceel B-98. Bij de instellingen van Sinoutskerke ruilde hij perceel D-80 voor het beter bereikbare, aan de Noordweg liggende D-81 van 214 Roeden

en op perceel B-98 en 99 streek Claas Jansse Duyvewaard neer, die de percelen ook zelf in gebruik nam. In 7 veldhoeken wist hij echter ruim 20 Gemeten pachtgrond terug te winnen (figuur 25).

Figuur 25. De pachtgronden van Marinis Valcke in de diverse veldhoeken van Sinoutskerke, 1694

Veldhoek	Grootte in Gemet & Roeden	Perceelnummers
Achter Thijshoek	3 Gemet 205 Roeden	
Voor Thijshoek	3 33	D-54, 81
Moolhoek	6 141	B-94/95, 93, 71
Kerkhoek	23 213	D-196/197, 199, 202, 203, 208, 209/210/211, 212, 213, 216
Noordhoek	2 168	E-229, 231
Grote Oosthoek	4 41	
Kleine Oosthoek	5 150	
Totaal	49 51	

In de Achter Thijshoek baande hij van dhr. van Odijk (1 Gemet 120 Roeden) en de Kerken van Baarsdorp (1 Gemet) en Sinoutskerke (1 Gemet 85 Roeden) in totaal 3 Gemet 205 Roeden, in de Voor Thijshoek een deel van perceel 54 en perceel 81. In de Moolhoek ging het *“boogaerdeken”* eraf en hield hij de percelen B-94/95, 93, en 71 over. In de Kerkhoek deelde hij met de pacht van perceel D-196 en 197 (6 Gemet 166 Roeden), recht tegenover zijn boerderij, en perceel D-203 (3 Gemet 72 Roeden), in totaal praktisch 10 Gemeten erbij, een flinke klap uit. Als extra pachtte hij van Jan Joos Marcusse in de Noordhoek de percelen E-229 en 231 (2 Gemet 168 Roeden) en in de Grote Oosthoek van Johan Lanschot een perceel van 2 Gemet 234 Roeden, van de Kerk van 's-Heer Arendskerke een perceel van 1 Gemet 107 Roeden. Tenslotte behield hij het areaal van 5 Gemet 150 Roeden in de Kleine Oosthoek (figuur 24).

Wanneer in het voorjaar van 1702 Cornelis Bosdijk, boer op 't Hoochuys, komt te overlijden, ziet Marinis Valcke nog grotere kansen. Hij neemt de hofstede op de vliedberg op 17 maart 1702 over van de familie Bosdijk, *“alsoock in pagte omtrent 70 à 80 Gemeten weijen en zaeijlanden”* (58). Marinis Valcke was inmiddels de 60 gepasseerd, maar allerminst van plan om zijn agrarische onderneming te beëindigen. Hij zette zijn beleid van succesvol pachtboer voort en nam uit de boedel van Cornelis Bosdijk ongeveer 80 % van de 100 Gemeten pachtgrond over. Dit gevoegd bij zijn areaal aan pachtgronden in 1702 van bijna 50 Gemeten bij het oude Poelzicht, maakte Marinis Valcke met een areaal van 130 Gemeten wei- en zaailand op zijn oude dag nog tot de grootste pachtboer van Sinoutskerke. Toen echter begin 1706 zijn tweede vrouw Susanne Stoffels van Vooren kwam te overlijden, stopte Marinis Valcke zijn boerenbestaan en droeg hij 't Hoochuys met zijn landerijen over aan zijn stiefzoon.

Marinis Jansse Valcke hield ook de boerderij Poelzicht nog ruim een jaar in eigendom voor hij deze in mei 1703 voor £ 57-10-0 Vls verkoopt aan Pieter Machielse Thoonder en *“in pagte van dhr. van Odijk 5 Gemet weije & zaeijlant en van de Kercke alhier 1 Gemet weije en van (school)meester Jan de Reuse 3 Gemet weije”* (59). In totaal draagt hij dus 9 Gemeten pachtgrond over aan de nieuwe eigenaar van Poelzicht. Het betrof hier waarschijnlijk van dhr. van Odijk de percelen B-93 (3 Gemet 85 Roeden) in de Moolhoek, D-216 (1 Gemet 13 Roeden) in de Kerkhoek en in de Achter Thijshoek nog een perceel van 1 Gemet 120 Roeden, samen 5 Gemet 218 Roeden. Van de instellingen van Sinoutskerke pacht Pieter Machielse Thoonder het weiland op perceel 71 van 1 Gemet 35 Roeden en van Jan de Reuse wellicht de percelen D-214 (1 Gemet 140 Roeden) en D-217 (2 Gemet 28 Roeden) binnen Kerkhoek, samen 3 Gemet 168 Roeden. Dankzij het pachten van de percelen D-165, 166, 167 (5 Gemet 66 Roeden) van Robbert van Schilperoort's Erfgenamen in de Kerkhoek, bleef Pieter Machielse Thoonder met zijn kleine areaal aan landerijen in 1709 juist boven het nivo van 1703. Hij had verder naast de boerderij Poelzicht, die nog op naam van zijn voorganger stond (*“Marinis Valcke's hoeve”*), uitsluitend perceel B-93, perceel B-71 en perceel D-216 in gebruik, wat zijn totaal aan pachtgrond op 11 Gemet 60 Roeden bracht. Echter, in de periode hierna gaat het toch fout op de boerderij Poelzicht van Pieter Machielse Thoonder.

3.5 Ontwikkeling verkoopprijzen Poelzicht, 1666 – 1790

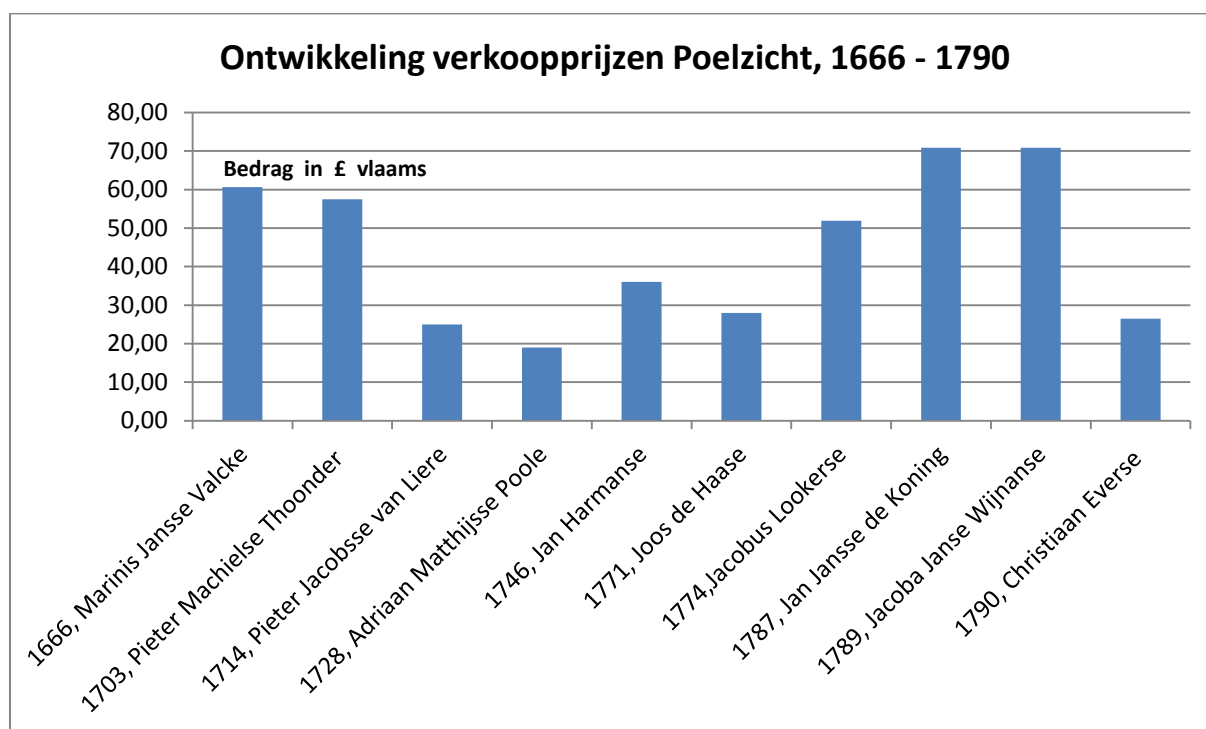
In een transactie uit 1714 zien we dat *“dhr. mr. Adriaen Ysebree, bij decreet hadde gecogt van Pieter Machielse Thoonder, en leverde aen Pieter Jacobsse van Liere een hoeffe met den gevolge van dien, staande alhier in Moolhouck, op 0 Gemet 161 Roeden eigen erve, den coop is £ 25 Vls”*, waarmee bedoeld wordt op een gedwongen verkoop van het oude Poelzicht (60). Pieter Jacobsse van Liere is de zoon van Jacob van Liere, geb. te Hoedekenskerke op 7-9-1660, die schoolmeester was te Sinoutskerke. Uit de registratie in de overloper van 1716 blijkt dat Poelzicht dan op naam van zijn vader Jacob van Liere staat (*“Jacob van Liere 't Hoff”*). Een deel van de percelen (B-100, D-199) wordt dan ook gepacht door Jacob van Liere. Samen met de door Pieter van Liere van de erfgenamen van Willem Adriaan van Nassau-Odijk gepachte percelen B-93 en D-216, komt de fam. van Liere op slechts 7 Gemet 144 Roeden aan gebruikte grond. In 1723 verbetert dit wel enigszins door het aantrekken van de pacht van de percelen B-96 en 97 door Pieter van Liere. Ook heeft hij dan Poelzicht op zijn naam staan. Verdere uitbreiding van de gebruikte grond zien we alleen onder de naam van Jacob van Liere met B-65 in de Moolhoek, een deel van D-194 en D-219 in de Kerkhoek en een deel van perceel D-220 in Wiegenhoek. In totaal heeft de fam. van Liere dan in de drie hoeken 16 Gemet 187 Roeden aan landerijen in gebruik. Indien we het aandeel van Pieter van van Liere hier uit lichten komen we niet verder dan 8 Gemet 52 Roeden. Pieter van Liere had ook de omslag naar eigenerfde boer gemist, die de meeste boeren in de periode daarvoor gemaakt hadden. De grondprijzen daalden nog steeds en de beleggers wilden van hun landerijen af. Echter, voor de fam. van Liere was het aankopen van bestaande pachtgronden niet zo eenvoudig omdat 65 % eigendom was van de instellingen, die hun bezittingen aanhielden. Alleen de percelen in de Moolhoek, B-93 (Nassau-Odijk), B-97 (Pieter Jansse van den Brande) en B-100 (Abraham de Vos) waren particulier eigendom. Wellicht heeft Pieter van Liere zijn financiële verplichtingen (5 % rente, aflossingen) niet kunnen nakomen, want in 1728 verkoopt mr. Adriaen Ysebree het hoeffe in de Moolhoek met 161 Roeden erf voor £ 19 Vls aan Adriaan Matthijssse Poole (61).

Volgens de overloper van 1730 is Adriaen Ysebree nog steeds eigenaar van de hoeve en wordt hij dan verpacht aan Adriaan Matthijssse Poole's Wed. (*Adriaen Ysenbree 't Hof, baent Adriaan Matthijssse Poole's Wed.*). Toch moet de wed. van Adriaan Poole het in de jaren daarna nog redelijk goed gedaan hebben. Volgens een akte van maart 1746 verkoopt *“Anthonijntje Piersse, wed. en boedelhoudster van Adriaan Mathijssse Poole”* het oude Poelzicht aan Jan Harmanse (62). Zij is waarschijnlijk dezelfde als de eigenares, geregistreerd in de overloper van 1744, *“Anthonia Keyser's 't Hof”*. In de 16 jaar dat Anthonia Piersse (Keyser) als weduwe de scepter zwaaide op de boerderij, heeft ze kans gezien de hoeve te laten overleven, hem voor een hogere prijs (£ 36 Vls) te verkopen, terwijl hij ook nog in redelijke staat verkeert (*“een welbetimmert hoeffe, schuure en gevolge van dien”*).

Na 1746 zijn we het historische traject van de boerderij in de Moolhoek even kwijt. Na 1723 ontbreekt de registratie van de *“baanders”* in de overlopers, vanaf 1751 eveneens de aanduiding van een hofstede (hoff, hoeve of sijn hoff) achter de naam van de eigenaar Janis Hollestelle van het perceel van 161 Roeden. Van deze eigenaar treffen we ook geen transactie in de schepenakten aan. Wat was er in de periode van 1746 – 1751 met de middeleeuwse hofstede gebeurd? Was de hoeve, wellicht door brand of ouderdom aan zijn einde gekomen? En was daardoor het erf weer één geheel met de vele percelen weiland, die de Moolhoek rijk was? Of laat eenvoudig de registratie in de overlopers en de schepenakten ons in de steek!? Het enige wat we weten is, dat Poelzicht in 1751 op de kaart van Hattinga nog getekend staat. Wanneer men het wegennet van de Moolhoek op deze kaart matcht met latere kaarten, blijkt dat de boerderij samenvalt met Poelzicht op het minuutplan in de kadastrale periode. Bovendien is het ook niet waarschijnlijk, dat we in 1751 met een nieuwe boerderij op een andere plaats te maken hebben, omdat het omringende, laag liggende land hier volkomen ongeschikt voor was (*“Blanke Veste”*). Het erf van Poelzicht lag hiermee vergeleken vrij hoog. Echter, voor de kaart van Hattinga waren de verkenningen al in 1748 uitgevoerd, dus blijft nog steeds de mogelijkheid dat de boerderij in 1751 toch gevallen is aan de elementen

Figuur 26.

Ontwikkeling verkoopprijzen Poelzicht, 1666 – 1790

In 1752 treffen we Janis Ariaense Hollestelle, gehuwd met Willemijntje Marinisse Grootemaat aan op Sinoutskerke wanneer hun zoon Cornelis geboren en gedoopt wordt (20/24-12-1752) (63). Als getuigen treden op Lindert Hollestelle en Pieterella de Klerk. In 1764 vinden we Johannes Hollestelle en Willemijntje Grootemaat eveneens in de lidmatenlijst van de hervormde gemeente 's-Heer Abtskerke – Sinoutskerke (64). Janis Hollestelle is ook actief als schepen van Sinoutskerke, op 18 maart 1763 ondertekent hij als zodanig een akte van schuldbekentenis van £ 800 Vls bij de aankoop door Christiaan Everse van Tôôhuus aan de Noordweg (65). In 1772 treffen we Janis Leenderse Hollestelle, weduwnaar van Willemina Marinisse Grootemaat, aan in Axel, waar hij op 26 april 1772 hertrouwt met Adriana Mostert (66). Dit zou kunnen passen bij een uiterst summiere akte van 1771 in de schepenenakten van Sinoutskerke (67). Hierin wordt de verkoop geregistreerd door Janis Leenderse van *“een hoeffe staande onder Sinoutskerke met desselfs erve”* voor £ 28 Vls. Zijn achternaam Hollestelle ontbreekt, evenals de naam van de koper, de grootte van het erf en de ligging van de boerderij. Toch kunnen we uit het voorgaande voorzichtig de conclusie trekken dat Janis Leenderse Hollestelle de boerderij Poelzicht tussen 1746 en 1751 overgenomen heeft van Jan Harmanse. Hij had het hoeffe volgens de overlopers van 1758 en 1765 ook nog in eigendom, maar heeft hem na de dood van zijn vrouw in 1771 verkocht aan Joos de Haase. Dit laatste kunnen we afleiden uit de volgende verkoopakte uit 1774 (68). Deze blinkt eveneens niet uit in volledigheid, maar de verkoper, Joos de Haase, van een *“hoeffe staande onder Sinoutskerke”* en de koper Jacobus Lookerse voor £ 51-17-8 Vls, worden wel duidelijk vermeld. De verkoopprijs zit dan inmiddels ook weer in de lift, nadat in 1728 met £ 19 Vls een absoluut dieptepunt is gepasseerd (figuur 26). In een enkel geval is voor deze figuur gebruik gemaakt van de som van de verkoopprijs en de uitstaande kapitalen die de koper overnam van de verkoper (1666). Vanaf halverwege de 17^e eeuw is een dalende trend waarneembaar, die evenals de opgaande lijn vanaf 1730 – 1750 parrallel loopt met de seculaire trend (zie ref. 41 in hoofdstuk I). Jacobus Lookerse blijft ruim 13 jaar boeren op Poelzicht, en wanneer hij in 1787 het *“hoeffe staande op O Gemet 161 Roeden op Sinoutskerke, bdg noort de wegt”*, verkoopt aan Jan Jansse de Koning, is de verkoopprijs al gestegen tot £ 70-17-8 Vls (69). Er wordt op dezelfde datum een akte van schuldbekentenis (hypotheek) opgemaakt van £ 70-17-8 Vls aan Jacoba Janse Wijnanse (70). Maar Jan Jansse de Koning kon de afgesproken verplichtingen (4 % rente, aflossing) niet waarmaken, waarna hij in 1789 de boerderij levert voor hetzelfde bedrag aan Jacoba Janse Wijnanse (71). Zij had er kennelijk toch teveel voor betaald, want goed een jaar later verkoopt ze het oude Poelzicht voor £ 26-10-0 Vls aan Christiaan Everse (72). Deze ondernemer, die in 1763 de hofstede Tôôhuus overnam, kocht Poelzicht voor zijn zoon Jacques Everse in 1790. Deze zou spoedig hierna trouwen met Willemina Verburg en de boerderij in de Moolhoek verder voortzetten.

4. Ontwikkeling en ondergang boerderij aan de Zandweg

Er was halverwege de 17^e eeuw een tweede boerderij in de Moolhoek, die niet geregistreerd staat in de overlopers. Vanuit de schepenakten van Sinoutskerke, konden we toch nog een beperkt deel van de historie van deze hoeve achterhalen. Na het beschikbaar komen van de schepenakten in 1660, zien we in 1662 een eerste transactie van deze boerderij (73). Jacob Marijnisse Sandijck levert dan aan zijn broer Dingenis (74) een *“lanthouffken met sijn gevolche, gestaen en gelegen binnen de Heerlijckheijt deser Parochie in Moolhouc op omtrent 250 Roeden eijgen erve, voor £ 80 vlaams”*. Uit de lokalisering van de boerderij, oost, west, noord, zuid, hebben we voorlopig kunnen opmaken dat hij aan de 's-Heer Abtskerkse Zandweg naar Nisse, ongeveer bij perceel 109 gelegen moet hebben (75). Deze werd ook wel kortweg de Zandweg genoemd. Waarom vinden we geen registratie van deze boerderij in de overlopers? De verklaring moet wellicht gezocht worden in het feit dat de 250 Roeden *“eijgen erve”* niet belast is geweest en dus als een *“eigen vrije vroom”* beschouwd dient te worden (76). Voor een juiste vergelijking met de kadastrale telling, zou deze 250 Roeden erf bij de meting volgens de overlopers gesommeerd moeten worden. Juist perceel 109 vertoont een extreem negatief verschil in oppervlakte ten opzichte van het kadaster. Met bijtelling van deze 250 Roeden of 32,7 are bij perceel 109, is dit verschil voor een groot deel opgehelderd (77).

In het complex aan landerijen, gepacht door de boerderij aan de Zandweg, is een terugkerend patroon te herkennen. Volgens de overlopers van 1596 – 1723 ziet men voor de percelen 60/61/68/79, 67, 78, 111 steeds dezelfde opvolgende baander. Vanaf 1666 treffen we als baander, de eigenaar van de boerderij Dingenis Marijnisse. Tot aan de laatste eigenaar Marinus Blieck (1723) blijft dit patroon gehandhaafd. Terug intrapolerend naar 1596 betekent dit, dat ook Cornelis Corneliss Willemss (1596, 1603), Dominicus Corneliss (1617), Kempe Antonisse (1624), Marinis Jacobss Raven (1631, 1638), Willem Corneliss (1652) en Marinis Antonisse Westdijck (1659) wellicht eigenaar waren van deze boerderij. Uit de overloper van 1659 blijkt dat Jacob Marijnisse, die de zoon van Marinis Antonisse Westdijck zou kunnen zijn, de percelen 81,83,84,85,86,87 en 108 baande, die allen rond perceel 109 met de boerderij lagen. Zijn vader baande de percelen 60/61/68/79, 66, 67, 78, 82 en 111 en vormen met de voorgaande percelen een aaneengesloten complex van landerijen rond de boerderij. Indien Jacob Marijnisse Sandijck en Westdijck, dezelfde persoon zouden zijn, lopen de resultaten uit de schepenakten en overlopers parallel. Drie jaar later in 1662 is de boedel van Marinis Antonisse Westdijck definitief verdeeld en wordt de boerderij overgedragen door Jacob Marijnisse Westdijck aan zijn broer Dingenis Marijnisse.

Zowel de vader Marinis Antonisse Westdijck als zijn zonen Jacob en Dingenis Marijnisse Westdijck (of Sandijck) hadden in respectievelijk 1659 en 1666 uitsluitend pachtgrond rond hun boerderij in de zuid-oosthoek van de Moolhoek. De vader had in 1659 in totaal 21 Gemet 191 Roeden in gebruik, zijn zoon Jacob 11 Gemet 138 Roeden. Dingenis Marijnisse (Westdijck) had hiervan in 1666 de percelen 60/61/68/79, 67, 78, 83, 84, 85, 86, 87, 103, 108 en 111 ofwel 25 Gemet 230 Roeden in gebruik (78). De percelen 109 en 110, waar ook de boerderij op lag, waren eigendom van Geeraert Kelle, lid van een voorname Goese familie van bestuurders (bijlage 1^c, tabel 77). Hoewel hij in de overlopers geregistreerd staat als baander van deze twee percelen, heeft hij deze landerijen waarschijnlijk niet zelf bewerkt, maar wellicht eveneens verpacht aan de fam. Westdijck (79).

4.1 Groei op de landhoeve aan de Zandweg

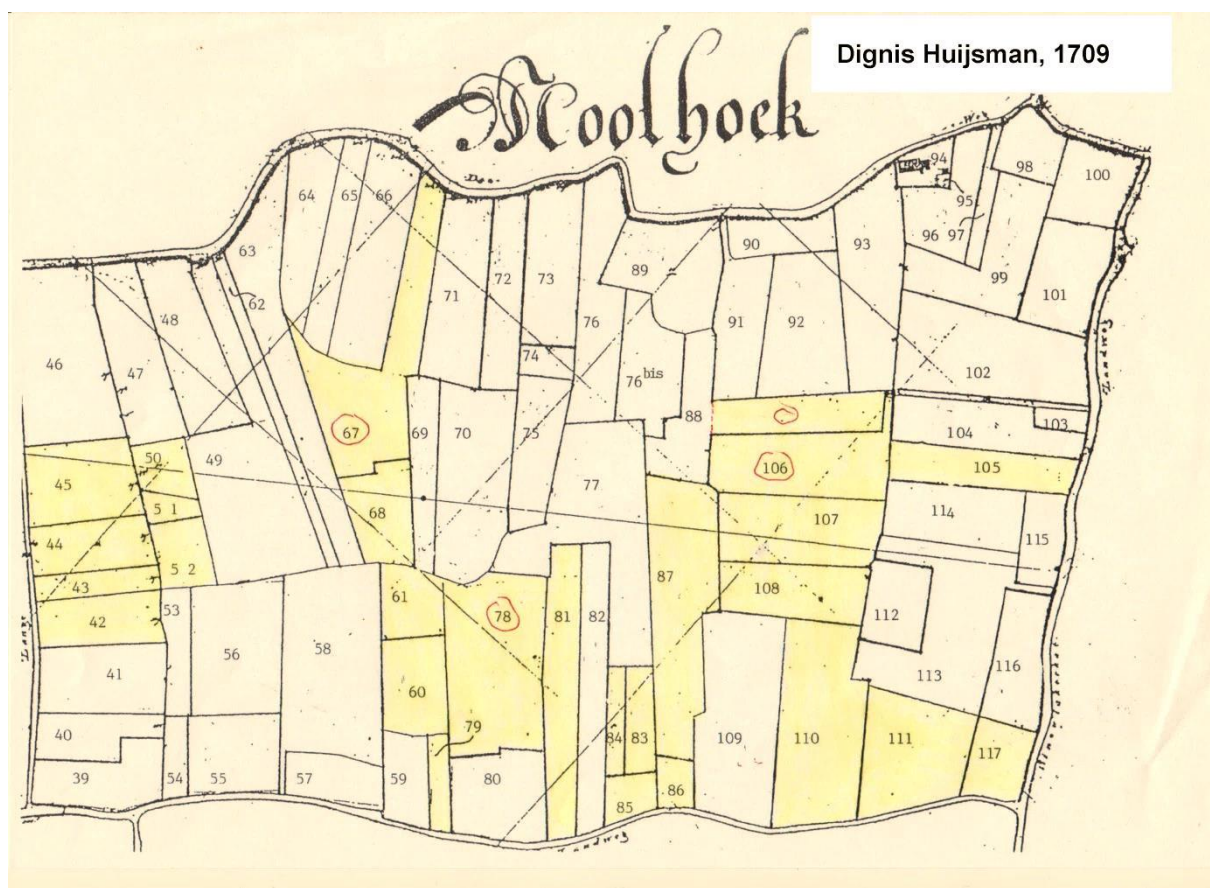
Een eerste bevestiging van het bestaan van de landhoeve aan de Zandweg naar Nisse, krijgen we in 1671. Dingenis Marijnisse en zijn vrouw Clasijntje Blaas zijn dan inmiddels overleden en het *“Landthoeffken, gestaen binnen deser Parochie in Moolhoek op 250 Roeden eigen erve”*, wordt dan door de erfgenamen overgedragen aan Gommert Lindertsse voor £ 208 (80). Dit is een vrij hoog bedrag ten opzichte van de transactie 10 jaar daarvoor, maar de koper mag het in termijnen betalen, £ 12 bij de levering van de boerderij en verder ieder jaar £ 8. Voor wat de lokalisering betreft is er niet veel veranderd, oost Geeraert Adriaanse Kelle (perceel 109 en 110), zuid de Heerenweg (Zandweg) en west & noord Jeronimus van Sunder (perceel 87, Jan Danckersse's Erfgenamen). Gommert Lindertsse weet zijn areaal aan landerijen rond de boerderij in de Moolhoek verder uit te breiden tot 31 Gemet 190 Roeden (81). Een overzicht van alle transacties van de boerderij aan de Zandweg in de schepenakten, is weergegeven in figuur 27.

Figuur 27. Transakties volgens schepenakten van boerderij aan de Zandweg

Verkoper	Koper	Akte	Datum	Bedrag
Jacob Marjnisse Sandijck	Dingenis Marjnisse (Sandijck)	RAZE 3501, fol. 17	11-03-1662	£ 80
Dingenis Marjnisse (Sandijck)	Gommert Lindertsse	RAZE 3501, fol. 40v	29-04-1671	£ 208
Gommert Lindertsse	Anthony Marinisse Backer	RAZE 3501, fol. 50v	08-02-1676	£ 233-6-8
Anthony Marinisse Backer	Joos Allaartse		1680 – 1687	
Joos Allaartse	Dignis Huijsman	RAZE 3501, fol. 121v	13-04-1709	£ 66-13-4
Dignis Huijsman Erfgenamen	Marinus Blicck	RAZE 3501, fol. 130v	13-02-1711	£ 203-6-8

Vijf jaar later, op 8 februari 1676, verschijnt Gommert Lindertsse weer voor het college van schout en schepenen voor de overdracht van zijn landhoeve aan Antonij Marinisse Backer (82). Volgens de overloper van 1680 heeft Anthony Backer dan inmiddels zijn areaal in Moolhoek reeds uitgebreid met de percelen 43 en 44 (2 Gemet 125 Roeden) en 50, 51, 52 (2 Gemet 24 Roeden) tot een totaal van 36 Gemeten 39 Roeden (83). In de periode 1680 – 1687 draagt Anthony Backer de boerderij aan de Zandweg over aan Joos Allaartse, waarvan echter geen registratie in de schepenakten is terug te vinden. We zien dat Joos Allaartse met 31 Gemeten 206 Roeden landerijen in gebruik in de Moolhoek, wat bescheiden begint (84). Hierna weet hij het areaal echter al weer te vergroten tot 40 Gemeten 107 Roeden (85). Met het erbij trekken van de pacht van de percelen 86, 108, 111 en 117 had hij een praktisch compleet conglomeraat aan landerijen rondom zijn landhoeve. Bovendien verkreeg hij aan de Langedamseweg met de percelen 43, 44, 50, 51 en 52 rond het reeds gepachte perceel 45 ook een dergelijke verzameling.

Figuur 28. Gebaande grond door Dignis Huijsman in de Moolhoek (1709)

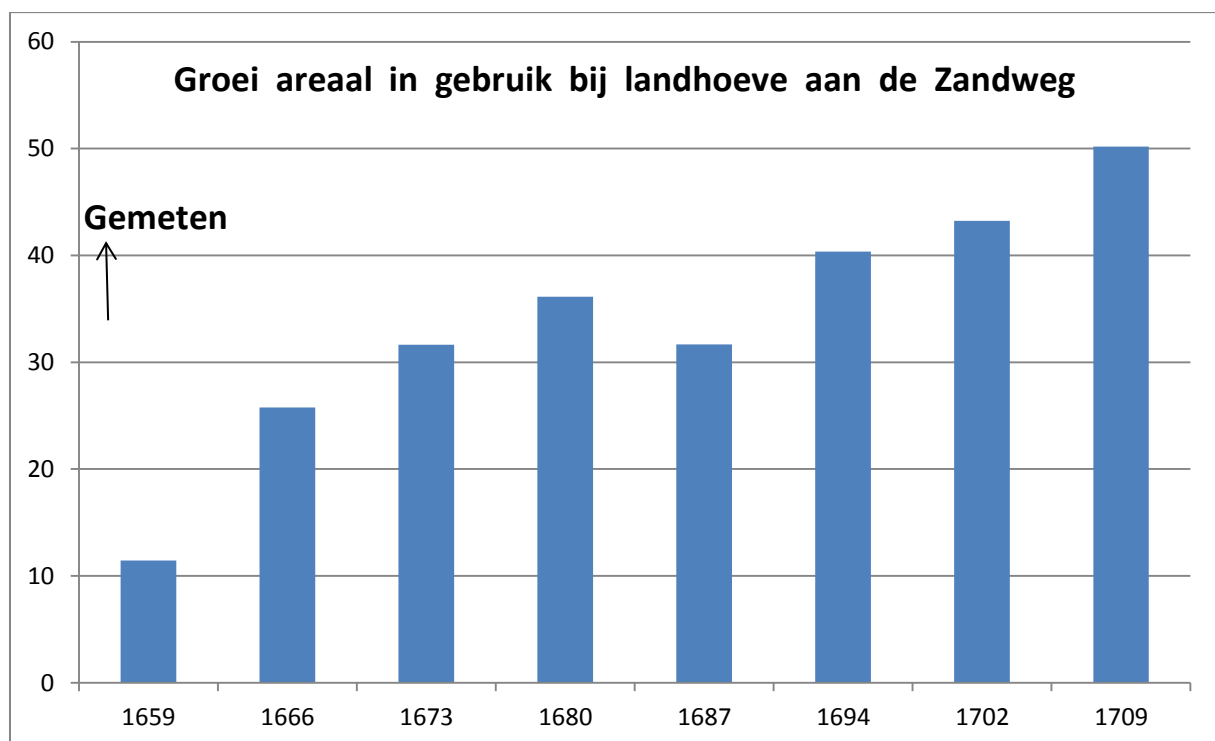

In 1702 weet Joos Allaartse een doorbraak te forceren naar eigen bezit, met de aankoop van de percelen 60, 61, 67, 68, 78 en 79 (86). Via deze percelen had hij in feite een gesloten verbinding tussen de 's-Heer Abtskerkse Zandweg en de Deeweg. Joos Allaartse krijgt daarnaast in 1702, samen met Dignis Huijsman, ieder voor 50 %, nog perceel 106/107 in bezit, totaal 5 Gemet 223 Roeden, waarvan hij ook de helft in gebruik heeft (87). Het betreft hier het startperceel van het 2^e traject dat men vòòr 1596 ingemeten heeft en wat grenst oost aan de

watergang, met een totale grootte van 7 Gemet 250 Roeden (perceel 88-oost plus 106/107). Perceel 106 en 107 hebben dan een directe verbinding met de Sinoutskerkse Zandweg via het Abtswegeling, wat gelokaliseerd ligt tussen perceel 102 en 103, plus het korte wegeling (8 Roeden of 105 ca.) dat over 88-oost naar het zuiden loopt. Aan het Abtswegeling wordt ook in de overloper gerefereerd, de grootte van 29 Roeden matcht redelijk met afmetingen van 150 x 2,5 meter = 375 ca.

In 1709 is Joos Allaartse waarschijnlijk al geruime tijd overleden, want zijn weduwe Janneke Jacobs op 't Hof is dan hertrouwd met Dignis Jansse Huijsman (88). De boerderij aan de Zandweg moet echter nog verdeeld worden tussen de weduwe, gehuwd met Dignis Huijsman en de andere erfgenamen (kinderen, broers, zusters, etc.) van Joos Allaartse. Dit gebeurde bij een normale verkoop, waarbij ieder van de partijen de helft ontving. Opvallend is wel dat "*het hoeffe*" nu niet hoger gewaardeerd wordt dan £ 66-13-4 Vlaams, waarvan de erfgenamen de helft ofwel £ 33-6-8 Vlaams ontvangen van Dignis Huijsman (88). Eén van zijn voorgangers, Anthony Backer betaalde in 1676 nog £ 233-6-8 en zijn opvolger Marinus Blieck betaalde twee jaar later in 1711, een bedrag van £ 203-6-8 Vlaams (zie tabel, figuur 27).

Figuur 29. Groei van het areaal in gebruik bij de landhoeve aan de Zandweg

Ook het eigendom aan landerijen moest op dezelfde wijze verdeeld worden. Hierdoor ging Dignis Huijsman er wellicht toe over om een deel van de landerijen die Joos Allaartse in 1702 nog in bezit had, te verkopen. Bijvoorbeeld een deel van perceel 78 (weiland, 3 Gemet 98 Roeden) werd verkocht aan Jacobus Verburg en Cornelis Hoogesteger voor £ 13-1-0 Vls per Gemet (89). Zo verkocht hij ook het andere deel van perceel 78 (zaailand, 1 Gemet 9 Roeden) voor £ 11-11-0 per Gemet, perceel 67 (zaailand, 4 Gemet 44 Roeden) voor £ 8-3-0 per Gemet en de percelen 106 en 107 (zaailand, 5 Gemet 223 Roeden) voor £ 20 per Gemet. Dit leverde in totaal ongeveer £ 204 Vls op, waarvan de helft voor Dignis Huijsman. Het totaal aan eigen landerijen van Dignis Huijsman bleef door de verkopen beperkt op 12 Gemet 273 Roeden, maar hierdoor kon hij in ieder geval ruimschoots zijn schuld aan de erfgenamen van Joos Allaartse aflossen. Bovendien zag hij daarnaast nog kans om in 1709 het totaal aan gebruikte grond in de Moolhoek verder op te voeren tot 50 Gemet 54 Roeden (figuur 29). Daarnaast baande hij in de andere veldhoeken van Sinoutskerke in totaal 20 Gemet 299 Roeden aan landerijen (90). Hiermee kwam zijn totaal areaal binnen Sinoutskerke op 71 Gemet 53 Roeden, waarvan 16 Gemet 9 Roeden eigendom en 55 Gemet 44 Roeden pachtgrond.

4.2 De gevolgen van een depressie

Dignis Huijsman had een gemengd bedrijf van voldoende omvang, met een groot deel van zijn areaal dicht rond de landhoeve aan de Zandweg in de Moolhoek (50 Gemet 54 Roeden ofwel 70 %). Het meerendeel van de grond die hij bewerkte, had hij bovendien in pacht (55 Gemet 44 Roeden ofwel 78 %), wat weer een voordeel was doordat de pachtsom van de landerijen gedaald was en eigenerfde boeren de lasten op hun grond (polderlasten, grondbelasting) alleen maar zagen stijgen. Deze ontwikkelingen waren inherent aan de reeds decennia durende depressie binnen de agrarische sector, waardoor de prijzen van landbouwprodukten (tarwe) daalden en op de lange termijn ook produkten als vlees, zuivel en tuinbouwprodukten een prijsdaling vertoonden (zie ook hoofdstuk I, paragraaf 4.3.2). Daarnaast werd de veehouderij in de 18^e eeuw een aantal malen getroffen door de veepest, die de veestapel decimeerde. Doordat de lasten (belastingen) alleen maar stegen, kregen de boeren te maken met steeds verder verslechterende omstandigheden, de prijzen van de produkten daalden, de kosten liepen omhoog. De kosten van waterbeheersing en dijkbeheer liepen op bij calamiteiten, die vaak het gevolg waren van verwaarlozing. Belastingverhogingen werden met name doorgevoerd in periodes van oorlogvoering, bijvoorbeeld van 1690 – 1715, tevens een periode waarin Dignis Huijsman, zijn voorganger Joos Allaartse en zijn opvolger Marinus Blicck, actief waren op de boerderij aan de Zandweg.

Na 1709 volgden de ontwikkelingen zich betrekkelijk snel op. Twee jaar later in 1711 verkopen de kinderen en erfgenamen van Dignis Jansse Huijsman en Janneken Jacobsse op 't Hoff de landhoeve aan Marinus Blicck (91). De erfgenamen verkopen ook alle landerijen die Dignis Huijsman in de Moolhoek in eigendom had, in totaal 12 Gemet 273 Roeden, aan anderen dan Marinus Blicck (92). Zijn zoon Jan Dingenisse Huijsman koopt hiervan perceel 67 (4 Gemet 44 Roeden), wat hij in 1714 weer doorverkoopt aan zijn broer Hubrecht Dingenisse Huijsman (93). Dit perceel zaailand is volgens de akte *“verhuurd door de weeskamer aan Marinus Blicck voor £ 2-2-0 per gemet per jaar”*. Daarnaast heeft Marinus Blicck perceel 42 (1 Gemet 191 Roeden) niet meer in pacht. Bovendien wordt van perceel 43/44 (2 Gemet 125 Roeden) 250 Roeden afgehaald voor het graven van een zandput. Door aankoop van perceel 103 (87 Roeden) en 69/70/72 (6 Gemet 150 Roeden) weet hij deze verliezen nog enigszins te compenseren. Perceel 81 (1 Gemet 169 Roeden + 279 Roeden), wat bij zijn pachtgronden hoorde, voegt hij eveneens aan zijn eigendom toe (94). Dit neemt niet weg dat vijf jaar later, in 1716, Marinus Blicck door alle veranderingen nog maar 39 Gemet 150 Roeden gebaande grond in de Moolhoek heeft (95). Dit is ruim 10 Gemeten minder dan Dingenis Huijsman in 1709. Ook de andere veldhoeken van Sinoutskerke laten een flinke daling zien in bewerkte landerijen, van 20 Gemet 299 Roeden naar 7 Gemet 14 Roeden. Het totaal aan gebaande grond binnen de heerlijkheid Sinoutskerke is in 1716 dan ook teruggelopen tot 46 Gemet 164 Roeden. Hiervan had Marinus Blicck 10 Gemet 121 Roeden (22 %) in eigendom en 36 Gemet 43 Roeden in pacht.

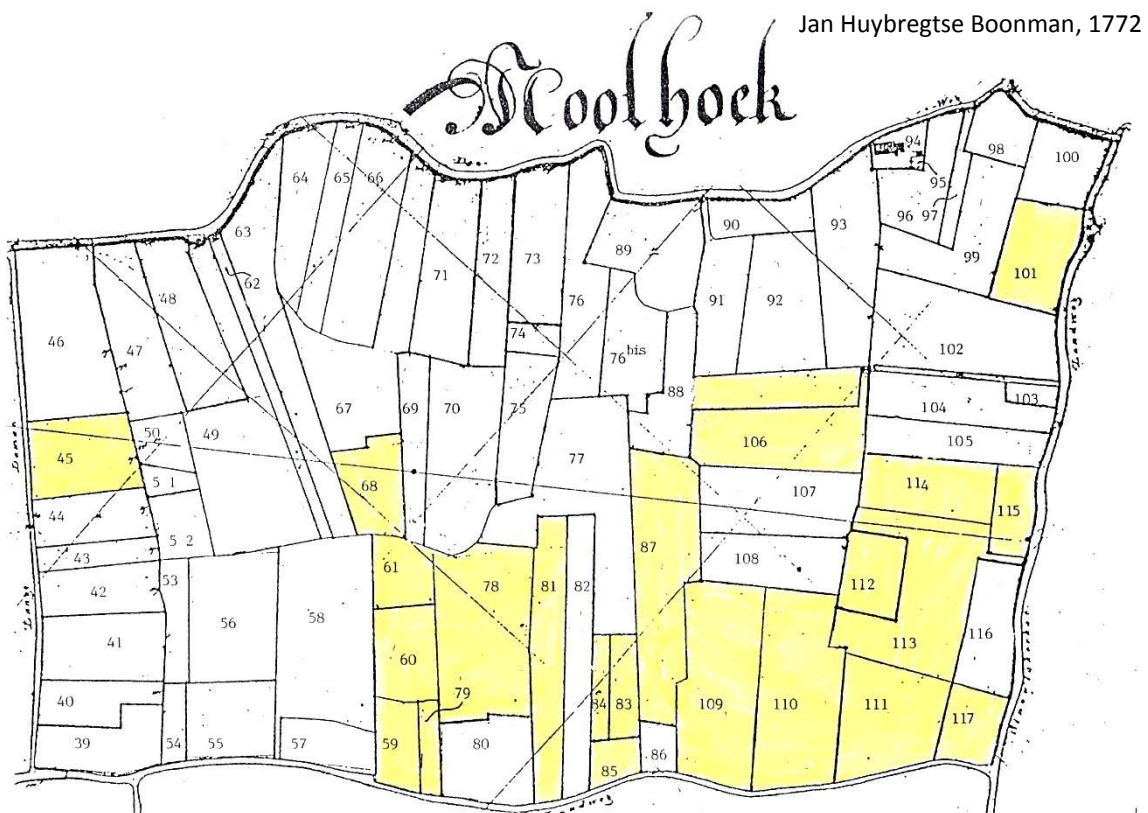
Er waren nog meer veranderingen in de periode 1710 – 1720. Door het afnemende rendement op landerijen nam het aantal verkopen van percelen grond door beleggers of de gegoede burgerij, toe. Zo werden na het overlijden van de Goese burgemeester dr. Cornelis van Sunder, de percelen 45, 83, 84, 85, 87 en 109 in 1712 door zijn weduwe Johanna Leijdecker verkocht aan Cornelis Hoogesteger en Jan Koene (96). In de transactie wordt bij de percelen 109 en 87 uitdrukkelijk melding gemaakt van *“de hoeve van Marinus Blicck”* (perceel 109) en *“Marinus Blicck's hofstede”* (perceel 87), als liggende op perceel 86/109. Op het eind van de akte wordt nogmaals benadrukt wie in de zuid-oost hoek van de Moolhoek de exploitatie van de landerijen in handen heeft : *“baant Marinus Blicck als voornoemd”*. In de overloper van 1716 vinden we de bevestiging hiervan, hij bewerkt dan in de Moolhoek immers bijna 40 Gemet aan landerijen.

4.1 De ondergang van de landhoeve

Weer 5 jaar later, in 1721 levert Louis Jan Verlugt aan Huijbrecht Drinckvelt perceel 87 (4 Gem 50 Roeden). Voor wat de lokalisering betreft staat er bij, *“zuyd Marinus Blicck's hofstede”* (97). Huijbrecht Drinckvelt kocht tegelijkertijd ook perceel 45 (2 Gem 92 Roeden) wat Marinus Blicck pachtte, plus een aantal percelen rond zijn landhoeve (78, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117), die gepacht werden door Leendert Beenhacker. Deze ontwikkelingen mondden waarschijnlijk uit in een eindspel dat de ondergang van de landhoeve inluidde. Uit de overloper van 1723 blijkt namelijk dat Huijbrecht Drinckvelt alle aangekochte percelen ook zelf beboerd, ook die van cruciaal belang waren voor Marinus Blicck (45, 83, 84, 85, 87, 109). Bovendien vindt men vanaf de laatste vermelding in 1721, in de schepenakten van Sinoutskerke geen spoor meer terug van de landhoeve aan de Zandweg. In de overloper van 1723 treffen we Marinus Blicck eveneens niet meer aan, alle percelen die hij in

1716 in pacht had, waren nu verdeeld over diverse gebruikers. Het complex aan landerijen wat de boerderij omringde was volledig uiteengeslagen.

Figuur 30. Gebaande grond door Jan Huybregtse Boonman in de Moolhoek (1772)

Wanneer Huijbrecht Drinckvelt komt te overlijden, laat hij in de Moolhoek 26 Gem 139 Roeden in eigendom achter. Zijn weduwe juffr. Geertruyd Oije hertrouwt echter met Stefanus Fiers (98). Hij breidt het grondbezit in de Moolhoek nog verder uit tot 38 Gem 99 Roeden, verdeeld over 18 percelen (99). Het was zodanig verdeeld dat de structuur van het vroegere complex aan landerijen weer enigszins was hersteld, maar hoogst waarschijnlijk zonder de landhoeve. Als de 18 percelen grond in 1736 verkocht worden zijn intussen de prijzen ook volledig ingestort. In deze transactie binnen de Moolhoek brengen ze nog £ 4 per gemet op (zie ook hoofdstuk I, paragraaf 4.5.2). De koper Jan Snoep had de aankoop gedaan op het dieptepunt van de langdurige depressie. Toen hij het gehele conglomeraat, inclusief perceel 101 (2 Gemet 70 Roeden) een totaal van 40 Gemet 169 Roeden, 4 jaar later (1740) weer doorverkocht aan Hubregt Boonman, leverde dat hem £ 6-3-4 Vlms per gemet op, een winst van ruim 50 % (100).

Het complex aan landerijen blijft hierna twee generaties binnen het geslacht Boonman. Men koopt er in de loop van de tijd zelfs nog een aantal percelen in de Moolhoek bij, die het totaal areaal op 49 Gemet 114 Roeden brengen (101). Deze oppervlakte krijgt Jan Huybregtse Boonman op 13 januari 1772 overgedragen voor £ 7 Vlms per Gemet, een koopje als men bedenkt dat toen de grondprijzen binnen Sinoutskerke al weer op een nivo van £ 15 – 20 Vlaams lagen. Bovendien had Jan Boonman zich daarvoor al verzekerd van perceel 67 (4 Gemet 44 Roeden in 3 delen) (102) en in de Kerkhoek van perceel D-152 (1 Gemet 3 Roeden) (103), beiden “*zaaijlant*”. Daarnaast maakte sinds 1750 de landbouw door groei van de bevolking en weer aantrekkelijke prijzen een nieuwe bloeiperiode door. Tijdens de depressie waren niet alleen de pachtboeren veranderd in eigenerfde boeren, er waren ook een aantal landbouwkundige vernieuwingen ontwikkeld, die een belangrijke basis vormden voor introductie toen het economisch getij weer gunstig werd. Onder andere de verspreiding van de introductie van de aardappelteelt, de teelt van knollen en klaver, de introductie van de rijenteelt en de verdere verbetering van de ploegen waren allen innovaties die nu in de praktijk getoetst werden. De bevolkingsgroei vanaf 1750 zou ondenkbaar geweest zijn zonder de verdere introductie van de aardappelteelt. Zij had als voordelen een hogere

voedselproductie per oppervlakte en een positief effect op de gezondheid. In de veeteeltsector stegen de prijzen van boter en kaas door tot na 1850, de hogere zuivelprijzen maakten nieuwe investeringen weer rendabel. Door het aantrekken van de prijzen van akkerbouwprodukten en zuivelprodukten na 1750, in combinatie met het inzetten van meer arbeid en kapitaal, ging de landbouw een nieuwe periode van intensivering tegemoet. In hoeverre deze vernieuwingen ook doorgevoerd zijn in de Moolhoek, heeft wellicht mede afgehangen van de begrenzingen die de infrastructuur dikteerde. Een voordeel van deze veldhoek was dat hij begrensd was door 4 doorgaande wegen, waardoor aan een belangrijke voorwaarde ten aanzien van de bereikbaarheid was voldaan. Dit was echter geen garantie voor de toegankelijkheid met paard en wagen, laag liggende percelen zullen door de drassigheid en wateroverlast tot diep in het voorjaar niet geschikt geweest zijn voor akkerbouw. De percelen aan de Langedamse Weg waren dan ook in de periode 1660 – 1803 overwegend weiland.

Door bovengenoemde ontwikkelingen stegen ook de grondprijzen binnen Sinoutskerke tot in de Franse tijd naar recordhoogten. Zo nam Cornelis Zuidweg praktisch hetzelfde complex aan landerijen in het zuidoosten van de Moolhoek in 1796 van Jan Boonman over voor £ 26 per gemet (104), dit was bijna vier keer zoveel als er 24 jaar daarvoor voor betaald was. Aan het eind van de akte wordt met de vermelding van *“nog aldaar een Ambachtsheeren Vroone zonder grootte”* (105), nog één keer verwezen naar de locatie van de voormalige landhoeve aan de Zandweg, die hoogst waarschijnlijk reeds 75 jaar daarvoor zijn einde vond. Het totaal over te dragen areaal in 1796, waarin Cornelis Zuidweg £ 1217-19-0 Vlaams investeerde, lag nu op 54 Gemeten 161 Roeden. Maar wie was Cornelis Zuidweg ?

Figuur 31. Landerijen in Moolhoek, aangekocht door Cornelis Zuidweg, 1796

Perceelnummer	Oppervlakte	Aard	Opmerkingen
45	2 Gemet 92 Roeden	Weiland	
59	1 34	Zaailand	
60, 61, 68, 79	6 14	Weiland	
66	3 30	Zaailand	
67	4 44	Zaailand	3 delen, 1 G 165 R, 1 G 9 R, 1 G 170 R
78	4 107	Weiland/Zaailand	2 delen, 3 G 98 R en 1 G 9 R
81	2 148	Weiland	2 delen, 1 G 169 R en 279 R
83	0 283	Weiland	
84	1 26	Weiland	
85	0 167	Weiland	
87	4 50	Zaailand	Samen met 109 en 110 is 11 G 97 R
106, 107	5 223	Zaailand	
101	2 70	Zaailand	
105	1 297	Zaailand	
109	3 284	Zaailand	
110	3 63	Zaailand	
111	1 288	Zaailand	
112	1 11	Weiland	
113	3 31	Weiland	Samen met 1 G 56 R van de kerk
114, 115	2 233	Zaailand	
117	2 90	Zaailand	
D-152	1 3	Zaailand	In kerkhoek

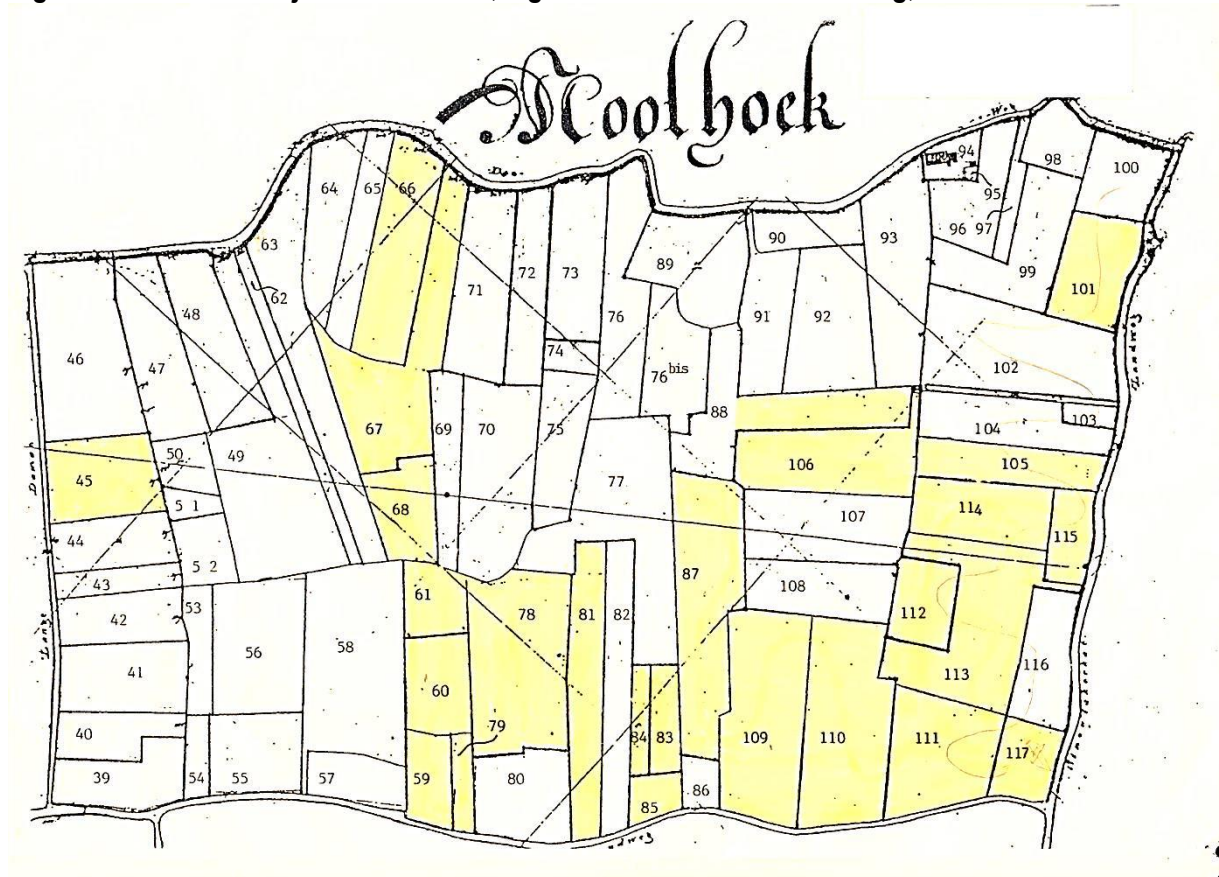
4.4 Cornelis Zuidweg, een echte *“saaijlant”* boer

Cornelis Zuidweg wordt in 1772 te Eversdijk geboren als zoon van Paulus Zuidweg en Pieterella Maas (106). We vinden hem terug als inwoner van 's-Heer Abtskerke bij de allereerste bevolkingsregistratie van 2 juli 1811. Hij staat hier geregistreerd als *“cultivateur”*, 39 jaar oud, sinds 1795 daar wonend en gehuwd met Maria de Vriend, *“cultivatrice”*, 41 jaar, geboren te 's-Gravenpolder, die eveneens sinds 1795 hier woont. Ze hebben dan een zoon Paulus Zuidweg van 9 jaar, geboren te 's-Heer Abtskerke. Ze zijn waarschijnlijk omstreeks 1795 gehuwd, naar 's-Heer Abtskerke getrokken en het jaar daarna hun grote investering gedaan in de landerijen van de Moolhoek. Wat verder opvalt is, dat het gezin Zuidweg als allerlaatste van totaal 172 personen geregistreerd

wordt. Bij de volkstelling van 's-Heer Abtskerke in 1813 zien we dat voor het eerst alle huizen een huisnummer krijgen, de fam. Zuidweg het laatste nummer 36. Dit was het nummer direkt volgend op dat van de molen van 's-Heer Abtskerke aan de Zandweg in Berbelshoek, één van de kleinste veldhoeken van 's-Heer Abtskerke (28 Gemet), direkt grenzend aan Nisse en in de nabijheid van de Moolhoek, waar blijkbaar de boerderij van Cornelis Zuidweg lag. Hij boerde hier aan het eind van de Franse tijd al gedurende een periode van 17 jaar en had zijn grondoppervlak met de aankoop van perceel 66 (3 Gemet 30 Roeden) (107) en perceel 105 (1 Gemet 297 Roeden) (108) in de Moolhoek uitgebreid tot bijna 60 Gemeten (59 Gemet 188 Roeden).

Uit bovenstaande tabel blijkt dat Cornelis Zuidweg een echte *“zaailand”*-boer was. Ook de laatste twee percelen (66 en 105) die hij kocht worden in de schepenakten als *“saailant”* geregistreerd, waarmee hij met ongeveer 40 Gemet akkerbouw grond op een totaal van 60 Gemeten (65 %), een echte bouwboer was geworden. Cornelis Zuidweg heeft waarschijnlijk nog 15 – 20 jaar kunnen profiteren van de hoge graanprijzen. Toen de Europesche markten in 1818 echter overspoeld werden met goedkoop graan uit de Oekraïne en de Baltische staten, zette weer een crisis in, die het akkerbouwbedrijf van Cornelis Zuidweg keihard raakte : de graanprijzen kelderden en bovendien had hij zijn landerijen duur gekocht. De prijzen van tarwe, gerst, erwten en bonen daalden in de periode na 1818 met meer dan 25 %. Om het rendement van zijn bedrijf te herstellen door uitbreiding van de veehouderij had Cornelis Zuidweg echter weer een hoeveelheid kapitaal nodig voor de aanschaf van vee en voor de uitbreiding en inrichting van de stallen.

Figuur 32.. Landerijen in Moolhoek, eigendom van Cornelis Zuidweg, 1814

Dat Cornelis Zuidweg het niet gered heeft blijkt, wanneer we de overloper van 1821 raadplegen (109). Zijn complex aan landerijen in de Moolhoek is dan volledig uit elkaar gevallen en verdeeld onder 13 nieuwe eigenaren. Er is bovendien sprake van *“ingetrokken posten”* ter grootte van ruim 20 Gemet behorende bij zijn eigendom, wat opnieuw verdeeld moest worden onder Cornelis de Vriend, Job Minnaard, Jakobus Willem de Jonge, Jakob Bastiaanse op 't Hof en Pieter Roetert Tak (110). Wellicht zijn dit ook zijn oorspronkelijke geldschieters geweest!? Cornelis Zuidweg zou na de dood van zijn vrouw Maria de Vriend in 1823 (111), zelf op 57-jarige leeftijd in 1829 als arbeider te 's-Gravenpolder komen te overlijden (112).

5. Ontwikkeling van de Moolhoek in de kadastrale periode

Na de renaissance (16^e eeuw) en de ontwikkelingen op het gebied van kunsten en wetenschappen in de 17e eeuw, volgde een nieuwe stroming in de 18e eeuw, de Verlichting. De Verlichting hield in dat mensen door rationeel en zelfstandig denken, zich konden ontwikkelen tot individuele leden van een samenleving, waarin het vrijheids- en gelijkheidsbeginsel voorop stond. Eén en ander mondde in Nederland uit in de Patriotische beweging (1780), die streefde naar meer democratische invloed op het benoemingsbeleid en meer kansen wilde scheppen voor uitgesloten delen van de bevolking. Voor Zeeland gold dat alleen de 6 steden Middelburg, Vlissingen, Veere, Zierikzee, Goes en Tholen stemrecht hadden in de Staten van Zeeland, de bevolking van het platteland ontbeerde deze burgerrechten. Binnen de zes steden was het alleen voorbehouden aan de protestanten, de katholieken, die een derde deel van de bevolking uitmaakten, hadden eveneens geen stemrecht (113-117).

5.1 Het einde van de republiek der Zeven Verenigde Nederlanden

De tekortkomingen van de oude Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden waren, vanwege haar decentrale structuur en dus grote autonomie van de gewesten, met het verstrijken van de tijd steeds ernstiger geworden. De afzonderlijke provincies waren soeverein, ieders instemming was nodig voor een besluit, waardoor de gezamenlijke besluitvorming soms jaren kon duren. De weerstand tegen de absolutistische macht van de stadhouder, tegen de adel en de regenten die de baantjes in het bestuur van de stemgerechtigde steden onderling verdeelden, groeide eind 18^e eeuw naar een revolutionair nivo. De invloed van de Patriotten nam toe, er ontstond een situatie van bijna-burgeroorlog en stadhouder Willem V trok zich terug in Nijmegen. Toen echter in 1787 Frederik Willem II van Pruisen, broer van Wilhelmina, de echtgenote van Willem V, een leger van 26.000 man naar de Republiek stuurde, werd de macht van de stadhouder tijdelijk hersteld.

In 1789 vond de Franse Revolutie plaats en het nieuwe bewind was erop uit om deze revolutie door heel Europa te verspreiden. Toen de Fransen in 1795 Nederland binnen trokken, grepen de Patriotten de macht en riepen op 19 januari 1795 de Bataafse Republiek uit, nadat de avond tevoren stadhouder Willem V naar Engeland was gevlucht en daar in ballingschap ging. Tot 1806 was er een overwegend Nederlands bestuur, waarna Napoleon Bonaparte zijn broer Lodewijk Napoleon aanstelde tot koning van Holland, omdat hij niet tevreden was over het Nederlands bestuur. Echter, ook koning Lodewijk loste Napoleons verwachtingen niet in. Hij probeerde juist de Nederlandse belangen te dienen in plaats van de Franse. Napoleon bleef ontevreden over het functioneren van Lodewijk als koning van Holland en in de winter van 1809 kwam dan ook het einde van het koninkrijk in zicht. Op Walcheren vond een Engelse invasie plaats en hoewel deze door Franse en Nederlandse strijdkrachten werd afgeslagen, betekende het een verdere beschadiging van Lodewijks positie als vorst. Napoleon vond dat het verzet te traag op gang was gekomen en op 13 juli 1810 lijfde hij Nederland in bij het Franse Keizerrijk. De Franse tijd eindigde toen Napoleon in 1813 werd verslagen en afstand deed van de troon. De oudste zoon van Willem V, Willem Frederik keerde op 30 november 1813 via Scheveningen terug in Nederland en werd na het Congres van Wenen in 1815 uitgeroepen tot koning Willem I der Nederlanden.

Hoe voltrokken deze revolutionaire ontwikkelingen zich in Zeeland en wat waren de gevolgen hiervan? Welke politieke, economische, agrarische, culturele en religieuze factoren speelden hier een rol? In welke mate veranderde in de Franse tijd de verhouding tussen de steden en het platteland?

De landbouw was een belangrijke en winstgevende bedrijfstak binnen het Zeeuwse economisch bestel. De stedelingen hadden zich dat gerealiseerd en hadden in de 16^e en 17^e eeuw grote kapitalen geïnvesteerd in inpolderingen (118). De grond werd verpacht met als gevolg dat op grote schaal pachtinkomsten naar de stad vloeiden. De stad bloeide niet alleen dankzij de handel, maar ook dankzij de landbouw, waar het tot 1650 heel goed mee ging. Ook in de Moolhoek onder de heerlijkheid Sinoutskerke werd in de eerste helft van de 17^e eeuw veel grond opgekocht door rijke, stedelijke beleggers (adel, kooplui, handelaren, etc.) doordat er veel kapitaal beschikbaar was uit de handel van de VOC (zie paragraaf 2.3). Deze transacties gingen veelal ten koste van lokale boeren, die dan pachter werden op deze gronden. Vanaf 1650 liep de ontwikkeling van de seculaire trend juist omgekeerd, waardoor in het eerste kwart van de 18^e eeuw al weer 60 % van de Moolhoek in bezit van de boeren was. Met een praktisch constant eigendom van ruim 20 % bij de instellingen, betekende dit dat minder dan 20 % van de grond nog eigendom was van stedelijke beleggers. Hier begon al een afnemende invloed van de stedelijke beleggers op het platteland, de stad werd armer en het platteland welvarender. Vanaf 1750 beleefde het platteland een grote economische bloei, terwijl de stedelijke economie verder instortte. Scheepvaart, handel

en nijverheid werden van minder belang voor de provinciale economie en de landbouw werd veel groter. Een schatting wijst uit dat in 1750 ongeveer 37 % van de beroepsbevolking werkzaam was in de landbouw, in 1795 was dit 42 % en in 1815 ongeveer 48 % (118). Door het inkrimpen van de stedelijke bevolking met een kwart tot een derde werd de afzet van agrarische produkten daar ook kleiner. De boeren konden ook plotseling minder goederen (graan, slachtvee) aan de handelscompagnieën (VOC, MCC) verkopen. Deze markt viel vrijwel helemaal weg omdat de overzeese handel onmogelijk werd. De boeren moesten de vleesproductie inkrimpen, de zuivelbereiding kwam hiervoor in de plaats.

De stad had haar economische grip op het platteland grotendeels verloren (118). Grond, één van de belangrijkste produktiefactoren op het platteland, was voor een belangrijk deel in handen van de boeren gekomen. Er stroomden niet langer grote sommen geld van het platteland naar de stad, hetgeen de laatste verder verzwakte. Bovendien was de stad zijn sleutelpositie in de graanhandel kwijtgeraakt. Het platteland had de stad minder nodig dan voorheen. Er had een verschuiving plaatsgevonden van de economische macht van stad naar platteland, de boer zou uiteindelijk de koopman in het Zeeuwse zelfbeeld geheel laten verdwijnen.

Onafhankelijk van de teloorgang van de macht van de steden of van de revolutionaire wijziging van het politieke systeem in de Bataafs-Franse tijd, kwam in de 2^e helft van de 18^e eeuw ook op het platteland een vorm van politiek zelfbewustzijn tot ontwikkeling. Gestimuleerd door de ideeën der Verlichting en onder invloed van een toenemende welvaart, ontstond een plattelands elite van rijke boerenfamilies, die zelf oordeelde over het politiek handelen van de bestuurders. De politieke emancipatie van het Zeeuwse platteland was dus niet het gevolg van verkleining of verarming van de steden, maar van een opbloeiend platteland dat zich manifesteerde in de opkomst van politiek bewustzijn en een krachtige elite (119). Vanaf 1780 werden leesgezelschappen, nutsdepartementen en genootschappen op het Zeeuwse platteland opgericht, die we eveneens moeten zien in het licht van het nieuwe mens – maatschappijbeeld en de werking van de rede. De belangrijkste dragers van de nieuwe sociale filosofie op het platteland waren de dorpspredikant, het schoolhoofd, de dorpsarts en andere plaatselijke notabelen. De economische voorspoed op het platteland schiep de noodzakelijke voorwaarden voor de toename van cultureel kapitaal onder de plattelanders. Als uiting van materële cultuur ontstonden zelfbewuste, boeren kledingstijlen (klederdracht) en de ontwikkeling van bepaalde sieraden, waarmee men zich onderscheidde. Aan de andere kant zien we vanaf de late 18^e eeuw op sommige eilanden zelfs een culturele symbiose ontstaan tussen stad en platteland (120).

5.2 De rol van Zeeland in de Franse Tijd

Op 19 mei 1798 was het feest in Goes, net als in de rest van de Bataafse Republiek. Men vierde de afkondiging van de nieuwe grondwet en het nieuwe bestuur van het land en daarmee de afsluiting van de revolutie, die met de omwenteling van 1795 begonnen was. Met veel vertoon van revolutionaire symboliek werd de oude republiek, voorgesteld als een oude vrouw op een gebroken zuil, letterlijk ten grave gedragen. Het geheel bevond zich op een wagen, getrokken door een oud, kreupel paard en gevolgd door een zevental figuren in zware rouw met de wapens van de gewesten (9). Dit gezelschap trok in optocht van de Beestenmarkt naar de Grote Markt. Daar werd de nieuwe grondwet plechtig afgekondigd en de vrouw met de zeven monsters in een graf gegooid. 's Middag werden de feestelijkheden voortgezet op de Vlasmarkt, waarbij een groep jongens en meisjes, ook gezeten op een wagen, de hoop van het vaderland symboliseerde. De festiviteiten in Goes vormen een fraai voorbeeld van de symboliek waarmee de Bataafse omwenteling gepaard ging. De vraag is of er in mei 1798 zoveel reden was om feest te vieren, drie jaar na het begin van de omwenteling. Voor Zeeland betekende het namelijk dat het de soevereiniteit kwijt raakte die het altijd zo trots gekoesterd had.

Er wordt wel eens de indruk gewekt dat het in Zeeland, in de patriottentijd en Bataafs-Franse tijd, zo'n vaart niet liep, maar politieke achterlijkheid kan Zeeland geenszins verweten worden. De gebeurtenissen in de jaren 1780 en na 1795 zijn volledig vergelijkbaar met wat er elders in de Republiek gebeurde. In de burgeroorlogssituatie van 1787 waren alle belangrijke Zeeuwse steden het toneel geweest van rellen en plunderingen, gericht tegen plaatselijke patriotten en geregiseerd door de Zeeuwse Oranjepartij. Zonder de doorwerking van de Verlichting, was ook in Zeeland de patriottenbeweging van de jaren 1780 niet mogelijk geweest, evenals de Bataafse Omwenteling na 1795. De Verlichting had de revolutionairen opgevoed zonder expliciet revolutie te prediken. We kunnen hier in de 2e helft van de 18e eeuw zelfs spreken van een bloeiend en rijk geschakeerd cultureel en genootschappelijk leven, passend bij de status die het als één van de kerngewesten van de oude Republiek nog altijd genoot (121). Dit ondanks het economisch verval in de steden, dat juist in deze decennia zichtbaar werd. In

de letterkunde kon Zeeland zelfs bogen op enkele grootheden die de lof van Zeeland bleven zingen: Betje Wolff en Jacobus Bellamy.

Net als elders werd de Omwenteling in Zeeland begroet als een mogelijkheid om de grote problemen van de Republiek aan te pakken, en die van het gewest in het bijzonder : het economisch verval, de opeenstapeling van schulden, de vastgelopen regeringsmachine. En in de aanvankelijke euforie dacht men ook in Zeeland dat soelaas geboden werd door het opgaan in de *“éne en ondeelbare”* Bataafse Republiek. Men kwam echter al spoedig tot het inzicht dat Zeeland grote risico's liep door de eigen bezittingen en belangen over te laten aan een Nationale Vergadering, waar het maar 4 % van de stemmen kon controleren. Eén van de voorwaarden om mee te werken aan de eenheidsstaat was voor Zeeland de sanering van de oude, gewestelijke schulden, echter, verschillende provincies wilden hier niet aan meewerken. Bovendien dreigde Zeeland zijn kamer van de VOC te verliezen, waardoor Middelburg een belangrijke bron van werkgelegenheid ontnomen zou worden. Het volk bleef nee zeggen tegen de Nationale Vergadering en het hoge woord moest eruit : (121) *“In Zeeland is het Provinciaal patriottisme sterker dan in vele andere provincieën, men is meer gehecht aan zyn byzonderen grond en landaart, en dit vloeit uit den aart en de afgescheiden ligging des lands natuurlyk voort, de Zeeuw heeft een nationaal karakter ...”*. Ofwel, de Zeeuwen vormen een natie op zichzelf. In de Staten-Generaal hebben de Zeeuwse afgevaardigden het langst van allen dwars gelegen waar het ging om het bijeenroepen van een Nationale Vergadering en het inleveren van soevereine macht. Steeds meer werd dat een achterhoede gevecht waarbij de druk op Zeeland ook alsmaar verder werd opgevoerd. De Zeeuwen wilden hun huid zo duur mogelijk verkopen. Begin 1796, toen de druk om mee te doen zeer groot was geworden, verklaarde Zeeland nog eens dat de wijze van bijeenroeping van de Nationale Vergadering de gewesten geen schaduw van soevereiniteit liet. De gematigde patriotten, die in Zeeland de touwtjes in handen hadden werden uiteindelijk gedwongen zich over te geven aan het vrije spel der politieke krachten in Den Haag. Zeeland gaf enkele weken later zijn verzet op, nadat op de valreep nog een financiële tegemoetkoming was binnengehaald.

Het belangrijkste materiële voordeel dat de Zeeuwen nog steeds van de revolutie verwachtten was de sanering der schulden, die immers ten dienste van het hele land waren aangegaan, zoals het argument steevast luidde. De Zeeuwse schulden waren nationale schulden en het Zeeuwse belang was een nationaal belang, Zeeland was immers *“korenschuur”* en *“voormuur”* voor Holland en Brabant. Ook deed men nog een poging de kostbare Zeeuwse dijklasten en waterwerken voor rekening van de nationale kas te doen komen. Vertegenwoordigers uit andere gewesten vonden evenwel dat de Zeeuwen al genoeg hadden binnengehaald en spraken over plukken aan de nationale schatkist, waarvoor men zich zou moeten schamen. De uitputtende beraadslagingen van de Eerste Nationale Vergadering resulteerden in het zogenaamde *“Dikke Boek”*, het ontwerp van de grondwet (constitutie), dat in augustus 1797 door alle gewesten werd verworpen.

Zeeland heeft nadrukkelijk deel gehad aan alles wat de Bataafs-Franse tijd kenmerkt, maar bepaalde zaken hebben zich hier in verhevigde mate voorgedaan. Het veelbesproken verval van de Republiek in de 18^e eeuw, en vooral het einde daarvan, manifesteerde zich juist in Zeeland zeer nadrukkelijk. Het instorten van handel en scheepvaart, inclusief de koloniale handel, in de Bataafs-Franse tijd, gaf de Zeeuwse koopsteden, die het toch al moeilijk hadden, een klap die ze nooit meer te boven zijn gekomen. Dit betekende tevens een economische verschuiving van Zeeland als handelsgewest naar een agrarische provincie. De achteruitgang van de handel en het verlies van de soevereiniteit hadden gevolgen die elkaar versterkten. Wellicht is het verlies van de soevereiniteit nergens zo hard aangekomen als juist in het dunbevolkte en boven zijn stand levende Zeeland. Bij een op modern-centralistische leest geschoeid staatsbestuur, had Zeeland weinig te winnen en veel te verliezen. De rivaliteit met Holland was er nooit één geweest tussen twee gelijken, maar Zeeland had toch lang de schijn van tweede gewest van de Republiek kunnen ophouden.

Het proces van machtsverval onttaardde in Zeeland in een vrije val. Zonder tussenkomst van de revolutie zou dit proces zich waarschijnlijk geleidelijker, minder dramatisch en ook minder drastisch hebben voltrokken. Het verval nam hier en daar heel letterlijke vormen aan. Huizen en buitenplaatsen waren soms niet meer in stand te houden en moesten worden afgebroken. Vissershuisjes in een stad als Zierikzee gingen van de hand voor bedragen van vijf, drie en anderhalve gulden, of werden zelfs voor niets weggegeven om maar van de lasten af te zijn (121). Veel meer dan elders is de Bataafs-Franse tijd voor delen van Zeeland een periode van oorlog en bezetting geweest. Antwerpen en de Scheldemonding waren voor de Fransen van grote strategische betekenis, in het bijzonder Vlissingen ondervond hiervan de bittere consequenties. De Engelse invasie van Walcheren in 1809

resulteerde in een maandenlange bezetting en een voor Vlissingen desastreus verlopen bombardement. Het was de zoveelste plaag voor een toch al zeer geteisterd gewest. Een gewest dat de klappen die het in deze periode te verduren kreeg, ook niet meer te boven zou komen. Waar de Zeeuwse elite zich tot dusver heel behendig had getoond in het managen van het proces van achteruitgang, was tegen de reeks van aanslagen die Zeeland thans over zich heen kreeg uiteindelijk geen kruid gewassen. Zeeland werd door de Bataafs-Franse tijd hardhandig teruggezet naar een rang die steeds minder bepaald werd door zijn historische status en steeds meer door zijn geringe bevolkingsaantal. Ooit kerngewest van de Republiek, was Zeeland nu niet meer dan een buitengewest met een veel geringere betekenis.

5.3 Gevolgen omwenteling voor Sinoutskerke

Eén van de resultaten van de Bataafse revolutie was de in de nieuwe grondwet verankerde gelijkschakeling van de religies en de scheiding van kerk en staat. In hoeverre had ook de bevolking van het platteland van Zuid-Beveland deel aan de omwenteling in de Bataafs-Franse tijd ?

Omdat de Hervormde Kerk vreesde voor de financiële consequenties wanneer de scheiding van kerk en staat doorgevoerd zou worden, werd in het najaar van 1797 in alle gemeenten van de nieuwe republiek een landelijke handtekeningactie gehouden onder alle ingezetenen van 16 jaar en ouder (122). Ook binnen 's-Heer Abtskerke en Sinoutskerke heeft een dergelijk verzoekschrift gecirculeerd en is ondertekend door 104 personen (123). Het verzoekschrift werd verstuurd naar Den Haag, waar het met een zegel, gewaarmerkt door de predikant W.L. Krieger in december 1797 bij de Nationale Vergadering werd ingeleverd (123). Het verzoek kwam erop neer dat men ernstige bezwaren had tegen de artikelen 744, 746, 747 en 748 van de ontwerp grondwet van 25 mei 1797, waarin de betaling aan de predikanten en de kosten van kerkgebouwen en pastorieën zijn geregeld. Verder wordt erin gesteld dat het gebruik van de gebouwen door de ingezetenen naar *“rechtvaardigheid en billijkheid”* geregeld dient te worden. De bezwaren worden na de opsomming van de artikelen nog nader geconcretiseerd. Het is immers de bedoeling van de wetgever geweest om de Hervormde Kerk gelijk te stellen met de andere kerkgenootschappen, maar niet om deze in financiële zin zodanig te belasten dat ze er alleen maar slechter van wordt. Immers, behalve van zijn voorrechten wordt de kerk ook nog beroofd van vele gebouwen, goederen en fondsen, die volgens de artikelen nationaal worden verklaard. Het geheel eindigt met het verzoek *“om by het ontwerpen van eene Constitutie melding te maaken van de kosten tot de publieke Godsdiensstoefening vereischt, dat als dan worde bepaald, dat de Staat zal zorgen, dat het Godsdiensstig onderwijs bevorderd worde, dat overal gelegenheid tot publieke Godsdiensstoefening, ook voor de Hervormden zy, en dat alle kerkelijke Leeraars behoortlyk worden betaald”*. Er wordt hier dus een pleidooi gehouden voor financiële gelijkstelling van alle kerkgenootschappen, in die zin dat alle voorgangers van staatswege zouden worden uitbetaald.

Figuur 33. Enkele ondertekenaars bezwaarschrift nieuwe grondwet te Sinoutskerke, 1797

Ondertekenaars	Minuutnummer	Huisnummer (1811)	Huidig adres
Adriaan Boeij, Geertruid van de Reepe	D-186	1	Sinoutskerke 10
Simon Kosten, Elisabeth Breeweg	D-189	3	Sinoutskerke 8
Maria Schoolmeester, Jacomina Breeweg	D-190	4	Sinoutskerke 6
Daniël Rouw, Magdalena de Leeuw	D-191	5	Afgebroken
Jacob Bouwens, Apolonia Bouwens	D-179	8	Deeweg 2
Jacques Everse, Willemina Verburg	B-94	9	Deeweg 1
Christiaan Everse, Tannetje Verheule	D-138	10	Noordweg 1
Johannes Maat, Machalina Everse	D-103	11	Noordweg 3
Marinus Wiskerke, Huibregt Wiskerke	F-313	12	Grote Dijk 1

Welk deel van de bevolking onderschreef in 's-Heer Abtskerke en Sinoutskerke het bezwaarschrift en in hoeverre waren er bij de 104 ondertekenaars ook inmiddels bij ons bekende inwoners ? Gerekend naar het inwonertal bij de eerste volkstelling in 1811 heeft ongeveer 75 % het bezwaarschrift ondertekend (124). In onderstaande tabel zijn een aantal inwoners van Sinoutskerke weergegeven met de huizen of boerderijen waar zij woonden, die het bezwaarschrift mede hebben ondertekend (figuur 33).

Hieronder bevonden zich de eigenaren van de boerderijen 't Hoochuys (Daniël Rouw, D-191), Tôôhuys (Christiaan Everse, D-138), Noordweg 3 (Johannes Maat, D-103), Grote Dijk 1 (Marinus Wiskerke, F-313) en op

de boerderij Poelzicht in de Moolhoek, Jacques Everse en Willemina Verburg (B-94). Maar ook Cornelis Zuidweg en Maria de Vriend, die juist geïnvesteerd hadden in 55 – 60 Gemeten grond van de Moolhoek, maar die woonden op grondgebied van 's-Heer Abtskerke, in Berbelshoek net voorbij de molen aan de Zandweg (B-240, huisnummer A-36).

Naast de grondwet waren gevolgen of produkten van de Franse tijd, het Burgerlijk Wetboek, de Burgerlijke Stand, de Bevolkingsregisters, de invoering van de dienstplicht, de verplichting tot het voeren van een achternaam, huisnummers, standaard maten en gewichten en ook de invoering van het kadaster. Tegelijk moest er afscheid genomen worden van oude systemen, zoals de Schepenakten (1803) en Overlopers (1856)

De invoering van het kadaster in 1832 was één van de uitvloeisels van de geschetste Franse periode. Tot het einde van de 18e eeuw kende Nederland geen eenduidige administratie van onroerend goed. Binnen het *“Ancien Regime”* van de zeven gewesten werden waardebepalingen en belastingaanslagen dan ook per gewest vastgesteld. In Zeeland werden door de waterschappen de gegevens van de percelen geregistreerd en hierop werd de grondbelasting gebaseerd (overlopers). Na de Bataafse Revolutie in 1795 waarbij Nederlandse patriotten met steun van een Frans leger het land waren binnengekomen, doemden de contouren van het huidige Nederland op. Pas met de totstandkoming van de eenheidsstaat in 1798, werd per departement een administratieve organisatie opgezet en getracht een rechtvaardige belasting in te voeren. In 1810 werd het gehele grondgebied in kaart gebracht, met daarbij een overzicht van gegevens over het soort perceel, de eigenaren en de oppervlakte. Het project mislukte echter en de kaarten werden afgekeurd voor gebruik in het kadaster naar Frans model. Nadat het Koninkrijk Holland in 1810 definitief werd ingelijfd in het Franse Keizerrijk, werd in oktober 1811 het Franse kadaster, het Recueil Méthodique, in gebruik genomen. Hoewel Nederland in 1813 van Frankrijk onafhankelijk werd, bleven de Franse voorschriften toch van kracht. Het proces van kadastrering verliep echter traag en pas in 1825 werd er tempo gemaakt onder druk van de invoering van het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Op 16 oktober 1832 werd het kadaster met de Minuutplannen en de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) ingevoerd. Vanaf die datum registreert de *“Dienst voor het kadaster en de openbare registers”* gegevens over onroerende zaken (het perceel) en alle wijzigingen die zich daarin voordoen.

5.4 Jacques Everse, boer op Poelzicht in de Franse Tijd

Hoe kwam het gezin van Jacques Everse en Willemina Verburg op het oude Poelzicht, de fase van de Bataafse Revolutie, gevolgd door uiteindelijk een Franse bezetting, door? Kwamen zij in actie bij het uitvaardigen van de diverse wetten en regels, behalve de ondertekening van het bezwaarschrift tegen de nieuwe grondwet in 1797?

Christiaan Everse kocht het oude Poelzicht in 1790 voor zijn zoon Jacques, geboren op Tôdhuus op 5 november 1769. Hij was toen 20 jaar oud en zal in eerste instantie de hoeve alleen beboerd hebben, eventueel met hulp van een boereknecht. Veel hulp zal hij niet direkt nodig gehad hebben, hij bewerkte slechts 2 percelen *“zaaijflant”* in de Moolhoek in eigendom, B-89 en B-90, beiden in de direkte omgeving van de boerderij. Deze 2 percelen hadden een grootte van 3 Gemet 102 Roeden en waren, evenals de boerderij, eigendom van zijn vader. Niet bekend is of hij er in het begin woonde of 's avonds wellicht via het *“parochiepad”* door de weilanden naar zijn ouderlijk huis ging. Ook weten we niet of hij in deze eerste jaren al melkkoeien had.

Toch gaan de ontwikkelingen hierna nog snel, op 28 september 1793 trouwt Jacques Everse, 23 jaar oud, met de 18-jarige Willemina Verburg, geboren te 's-Heer Arendskerke op 20 april 1775. Zij was een dochter van Marinus Verburg en Geertruid de Leur. Marinus Verburg was een collega en tijdgenoot van zijn vader Christiaan Everse en boerde op de Oude Hoeve te Baarsdorp met 95 Gemeten grond. Wellicht heeft Jacques Everse haar daar of op Tôdhuus bij zijn ouders leren kennen, het is echter niet uitgesloten dat hij haar als dienstmeid voor de melkerij nog in dienst genomen heeft. Uit bovengenoemd huwelijk worden op Poelzicht tussen 1794 en 1806 in totaal 9 kinderen geboren, waarvan een groot deel al vroeg overleed (125).

Wellicht had Jacques Everse zijn areaal aan bewerkte landerijen al wat uitgebreid met pachtgrond, omdat de grondprijzen naar recordhoogten stegen, gemiddeld in deze tijd rond £ 35 Vls per Gemet. De aankoop door Jacques Everse in 1798 van een partij weilanden in de Moolhoek voor £ 73-10-0 Vls per Gemet, was dan ook uitzonderlijk (126). Het betrof hier de aankoop van de percelen B-74, 75, 76 en 76bis met een gezamenlijk oppervlak van 6 Gemet 223½ Roeden voor het kapitale bedrag van £ 495-15-2 Vlaams. Hiervoor heeft Jacques Everse mogelijk een onderhandse lening afgesloten bij zijn vader, die een vermogend man was geworden.

Christiaan Everse had ook in de nieuwe Bataafse Republiek een bepaalde status verworven en was, blijkens een artikel in de Middelburgse Courant uit 1803, benoemd tot Schout van Sinoutskerke (127). Hij was toen ruim 60 jaar oud en was zijn grote areaal aan grond van ruim 125 Gemeten toch al een beetje aan het verdelen onder de kinderen (128). Samen met de 2 percelen van zijn vader (B-89, 90) en de oppervlakte van het erf met de boerderij Poelzicht (B-94, 95), boerde Jacques Everse nu op 10 Gemet 186½ Roeden in de Moolhoek.

Dan voltrekt zich een persoonlijk drama op de boerderij Poelzicht, op 30 april 1807 komt Willemina Verburg op 32-jarige leeftijd te overlijden. De zorg voor de jonge kinderen wordt dan waarschijnlijk ten dele overgenomen door een inwonende dienstmeid, Neeltje Westrate. We weten niet hoeveel van hun kinderen er bij het overlijden van hun moeder nog in leven waren, uit latere registraties blijkt dat in ieder geval Tannetje, toen 13 jaar oud, Marinus, 11 jaar oud en Jacob Everse, 4 jaar oud, alle drie volwassen geworden zijn, getrouwd zijn en ook weer kinderen gekregen hebben. Bij de eerste bevolkingsregistratie in 1811 treffen we op huisnummer 9 van Poelzicht naast Jacques Everse (41 jaar) en Neeltje Westrate (36 jaar, dienstmeid) uitsluitend Tannetje (17 jaar) en Marinus (15 jaar), de dan 8-jarige Jacob Everse ontbreekt. Wellicht is hij na het overlijden van zijn moeder bij één van zijn ooms of tantes ondergebracht. De andere 6 kinderen zijn waarschijnlijk allen vroeg overleden.

Het einde van de Franse tijd diende zich aan, tussen de landing van prins Willem Frederik op het strand van Scheveningen (1813) en zijn kroning tot koning Willem I (1815) komt Christiaan Everse in 1814 te overlijden. Ook Jacques Everse ontvangt hierbij zijn erfdeel, waarmee zijn totaal areaal aan landerijen op 39 Gemet 173,5 Roeden komt. Naast zijn aandeel in de Moolhoek krijgt hij er nog 11 percelen bij in de Kerkhoek en 2 percelen in de Noordhoek (figuur 34).

Figuur 34. Eigendom aan landerijen Jacques Everse, 1814

Veldhoek	Perceelnummer	Grootte (Gemeten/Roeden)	Grootte (are) ¹⁾	Aard
Moolhoek	B-94, 95	0 Gemet 161 Roeden	21,1	Hoeve, erf en tuin
	B-89	2 102	91,8	Zaaijlant
	B-90	1 0	39,2	Zaaijlant (vroone)
	B-74, 75	2 89	90,1	Zaaijlant
	B-76	1 46,5	45,3	Grasland
	B-76	1 157	59,8	Grasland
	B-76 ^{bis}	1 231	69,5	Grasland
Kerkhoek	D-130, 131	1 132	56,5	Zaaijlant/weiland, 2:1
	D-144	2 89	90,1	Zaaijlant
	D-145 (deel)	2 104	92,1	Zaaijlant
	D-150 (deel)	2 117	93,8	Grasland
	D-157	2 100	91,6	Zaaijlant
	D-158	3 135	135,4	Zaaijlant
	D-196, 197	6 140 ²⁾	253,8	Grasland ³⁾
	D-214	1 140	57,6	Grasland
	D-217	2 28	82,1	Grasland ⁴⁾
	E-281	1 187	63,7	Zaaijlant
Noordhoek	E-277	3 15	119,7	Zaaijlant
	Totaal	39 Gemet 173,5 Roeden	15 ha. 53,1 are	

1) Hierbij is de omrekeningsfaktor 0,1308 van Rijnlandse Roeden naar Are gebruikt, zie verder deel I

2) In 1814 wordt ten behoeve van de eigenaar van perceel 195, nog een stukje grond van 26 Roeden afgesplitst van perceel 196, 197, niet bekend is waar dit lag en met welk doel dit gebeurde, wellicht om de toegang te regelen.

3) In de vroegste periode (1685) werden perceel 196, 197 nog als wei- en zaailand aangeduid, later (1711) uitsluitend als weiland

4) In 1668 was dit perceel nog wei- en zaailand, in 1681 en 1694 alleen weiland

Uit bovenstaande tabel 34 blijkt tevens dat Jacques Everse met 54 % zaaijlant en 46 % grasland een betrekkelijk hoog percentage akkerbouw had (21 Gemet 65 Roeden). De percelen grasland (17 Gemet 247,5 Roeden of 46 %) lagen voor het grootste deel dichtbij de boerderij Poelzicht, en zullen voor het meerendeel gebruikt zijn voor melkkoeien.

In 1815 treffen we in het bevolkingsregister onder huisnummer 25-B van de boerderij Poelzicht, Jacques Everse, landbouwer, met zijn kinderen Marinus, 19 jaar en Tannetje, 21 jaar. Daarnaast staan ingeschreven Neeltje

Westrate, dienstmeid, geb. te Kruiningen, 9 jaar in dienst en Logiera de Vos, geb. te 's-Heer Abtskerke, 21 jaar oud. De laatste bleek een huwelijkskandidaat voor Marinus Everse. Op 25 maart 1819 trouwt Marinus, 23 jaar oud met de 25-jarige Logiera de Vos. In het najaar daarop, op 29 oktober 1819, komt Jacques Everse op 49-jarige leeftijd te overlijden en neemt Marinus de boerderij Poelzicht over en zet de activiteiten op de bijna 40 Gemeten grond verder voort. Hoe verging het deze jonge boer op Sinoutskerke ? Bleef zijn zus Tannetje bij hem wonen op de boerderij ? En waar was zijn jongere broer Jacob Everse gebleven ?

5.5 Marinus Everse, crisis in de landbouw na de Franse Tijd

De landbouw bloeide al sinds 1750 door de hoge voedselprijzen, die in de Franse tijd een hoogtepunt bereikten. Met het herstel van de handel zakten echter de prijzen in, waardoor de akkerbouw het zwaarst werd getroffen, omdat deze te lijden had onder zware buitenlandse concurrentie. Door de openlegging van uitgestrekte graanproducerende gebieden in Zuid-Rusland en de Oekraïne, werden de Europese markten na de Franse tijd overspoeld met graan uit deze regio. Dit was dan ook één van de oorzaken van de plotselinge daling van de graanprijzen na 1818, die tot midden jaren 1830 ook laag zouden blijven. De crisis in de landbouw, die uitbrak in 1818 sleepte ook Zeeuwse boeren mee. Door de malaise konden sommigen moeilijker hun pacht opbrengen, anderen die zwaar geïnvesteerd hadden in grond, waren nauwelijks in staat de lasten hiervan (rente, aflossing) nog te dragen. Dit gold wellicht in mindere mate voor Jacques en Marinus Everse, zij hadden immers hun grond in eigendom verworven door een erfenis. De crisissituatie, die vooral de akkerbouw een aantal decennia zou beheersen, werd nog verergerd doordat tegelijkertijd ook de ontwikkeling binnen de steden stagneerde.

Ook in persoonlijk opzicht ging het niet goed met Marinus Everse en zijn familie. Hij kreeg weliswaar 9 kinderen, waaronder zelfs een tweeling, maar hiervan werden er slechts 2 volwassen. De andere 7 kinderen werden levenloos geboren of stierven voordat ze 2 maanden oud waren (129). Alleen Jan Everse werd nog 15 jaar. Na de geboorte van het laatste kind Katharina (* 3-3-1837) stierf Logiera de Vos twee weken later eveneens (18-3-1837), zij werd slechts 44 jaar oud. De zus van Marinus Everse, Tannetje, zou op 8-2-1823, trouwen met Hendrik de Kok en gaan wonen op de ring van Sinoutskerke in het huis op D-190 (Sinoutskerke 6) (130). Nadat zij in september 1826 hun eerste kind gekregen hadden, die slechts 2 maanden oud werd, stierf ook Tannetje Everse op 10 januari 1827, 32 jaar oud. Zijn jongere broer Jacob Everse kwam uiteindelijk terecht op Kruiningen als boereknecht, waar hij op 6-7-1838 op 35-jarige leeftijd trouwde met Cornelia Mus (Muts), geb. te Kruiningen, 27 jaar, boeremeid (131). Zij kregen 3 kinderen, waarvan er 2 volwassen werden, Jacques Everse (* 26-1-1840) en Sara Everse (* 16-4-1841). Cornelia Mus kwam echter op 22-6-1844 op 32-jarige leeftijd te overlijden, waardoor Jacob Everse met 2 kleine kinderen achter bleef. Dit had weer consequenties voor de “bevolking” van Poelzicht...!

De ontwikkelingen op Poelzicht volgden elkaar namelijk ook in snel tempo op. Na het overlijden van zijn vrouw Logiera de Vos († 18-3-1837), hertrouwde Marinus Everse, 45 jaar, te Kloetinge op 25-2-1841 met Dina Zwartepoorte, 40 jaar. Hieruit werd in mei 1841 Jacomina Everse geboren. Het jaar daarop kwam er zelfs nog een tweeling, die echter maar 3 dagen resp. 10 dagen oud werden. Op 8 mei 1844, ruim een maand vòòr Cornelia Mus, kwam echter ook Marinus Everse, landman op Poelzicht, op 48-jarige leeftijd te overlijden. Op Sinoutskerke viel daarmee de kostwinner weg, op Kruiningen bij zijn broer Jacob, de moeder van twee kleine kinderen. Wellicht vestigde Jacob Everse zich om deze reden per 1 juli 1844 als landman op Poelzicht.

Naast een nieuwe grondwet, waarin onder meer de nieuwe verhouding tussen kerk en staat werd verankerd, was ook het invoeren van het bevolkingsregister één van de resultaten van de Franse Tijd. Als we het bevolkingsregister van 1843 – 1850 raadplegen onder B-4, het adres van Poelzicht, lijkt het meer een legpuzzel, er staan maar liefst 17 mensen geregistreerd. Allereerst Marinus Everse en Logiera de Vos, beide overleden. Vervolgens hun zoon Jan, die in 1838 op 15-jarige leeftijd eveneens overleden was. Dan volgt hun dochter Wilhelmina, die in 1849 vertrekt naar nr. B-9 (Sinoutskerke 4) om op 19 april 1849 te trouwen met Joos op 't Hof. Hierna volgen Dina Zwartepoorte, haar dochter Jannetje Zwartepoorte van 6 jaar en nog 2 van haar kinderen bij Marinus Everse, Jacomina (* 17-5-1841) en Tannetje Everse (* 19-11-1842), die maar 10 dagen oud werd. Na het overlijden van Logiera de Vos neemt Dina Zwartepoorte op 3 november 1838, aanvankelijk als dienstmeid vanuit Kloetinge, haar intrek op de boerderij Poelzicht. We zien daarna op 1-7-1844 de entree van Jacob Everse met zijn kinderen Jacques (4 jaar) en Sara Everse (3 jaar). De kinderen van Jacob Everse zijn waarschijnlijk verzorgd door Dina Zwartepoorte. Zij is op een bepaald moment teruggekeerd naar Kloetinge, met mogelijk ook de kinderen van Jacob (*“vertrokken naar Kloetinge”*). Bij raadpleging van de bevolkingsregisters van Kloetinge

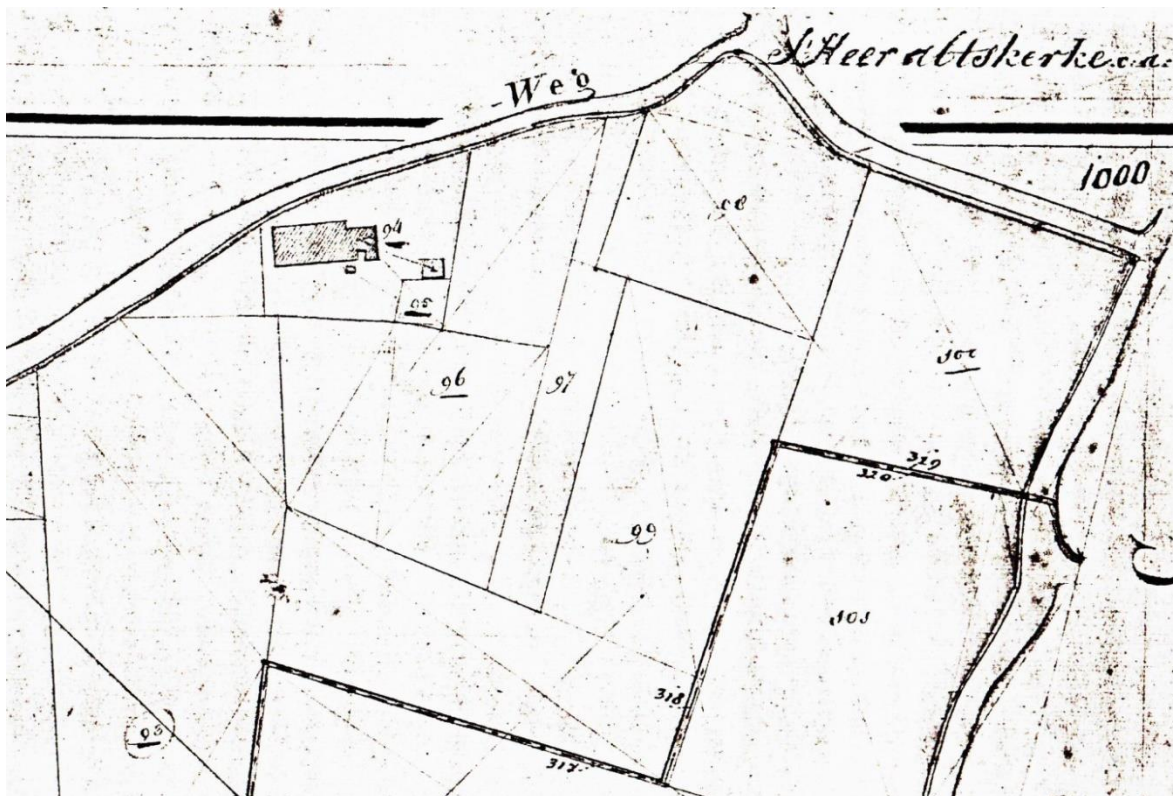
blijkt dat Dina Zwartepoorte op 1 mei 1850 daar weer heen is verhuisd. Dit gebeurde gescheiden van hun vader, die toen naar Ellewoutsdijk vertrok en een paar jaar later (1847) op 44-jarige leeftijd overleed te Borsele. In de reeks bewoners van Poelzicht zien we daarna eerst Cornelis Kakebeeke, boereknecht, die er verblijft van maart 1844 tot november 1846. Hierna volgt Jacques Everse Mzn, geb. 1829, de zoon van Marinus Everse. Tenslotte zien we dat per 18-11-1849 het gezin van Wilhelmina Everse, dochter van Marinus Everse, en Joos op 't Hof, landman, op Poelzicht verschijnen. Zij zijn kort daarvoor getrouwd en op 17-8-1849 is op nr. B-10 (Sinoutskerke 2) Levina op 't Hof geboren. Als laatste in de reeks voegt zich Simon op 't Hof, boereknecht en waarschijnlijk een broer van Joos op 't Hof, zich op 10 december 1849 nog bij hen.

Uit bovenstaande omschrijving en analyse kan geconcludeerd worden dat door de vele overlijdensgevallen op jonge leeftijd, de continuïteit van de boerderij Poelzicht onder druk kwam te staan, hetzij doordat de kostwinner weg viel, dan wel zijn vrouw, die doorgaans het huishouden en de verzorging van de (vele) kinderen voor haar rekening nam. De voortgang van het bedrijf werd tijdelijk gehandhaafd door een broer van de kostwinner, wiens vrouw juist was overleden. Doordat er meestal één of meerdere knechten en dienstmeiden aanwezig waren werd het probleem tijdelijk of definitief (huwelijk) opgelost. Ook kan men uit bovenstaand voorbeeld de conclusie trekken dat de directe erfopvolging naar de kinderen doorgaans werd gehandhaafd.

5.6 De implementatie van de kadastrale registratie

De reeds geschetste ontwikkeling van de kadastrale registratie werd tijdens het verblijf van Marinus Everse op Poelzicht, op 16 oktober 1832 effectief. De belangrijkste vernieuwing was de opzet van de eerste perceelsgewijze grondkaarten, de Minuutplannen, van de nieuwe gemeente 's-Heer Abtskerke, Sinoutskerke en Baarsdorp (figuur 35).

Figuur 35. Fragment minuutplan Sectie B met de boerderij Poelzicht en omgeving (1832)

de Moolhoek deel uitmaakte van Sectie B, de Molensectie (figuur 35). De andere secties waren de Dorpssectie (A), de Poelsectie (C), de sectie Sinoutskerke (D), de sectie Vrouweput (E) en de sectie Baarsdorp (F). De landerijen, op 16 oktober 1832 in eigendom van Marinus Everse, zoals geregistreerd in de OAT, zijn weergegeven in onderstaande tabel (figuur 36).

Figuur 36. Eigendom Marinus Everse volgens eerste kadastrale registratie (OAT), 1832

Sectie	Perceelnummer	Grootte (are, kadaster)	Grootte (are, overlopers) ¹⁾	Aard perceel
Molensectie B	94, 95	23,7	21,1	Huis, erf en tuin ²⁾
	89	100,5	91,8	Bouwland
	90	40,8	39,2	Bouwland
	74	17,3	90,1 ³⁾	Weiland
	75	71,5		Weiland
	76	104,4	105,1	Weiland
	76 ^{bis}	71,7	69,5	Bouwland
	144	93,3	90,1	Bouwland
Sinoutskerke sectie D	145	181,9	188,9	Bouwland
	157	90,3	91,6	Bouwland
	158	137,2	135,4	Bouwland
	195	60,3	59,9 ⁴⁾	Weiland ⁵⁾
	196	136,6	253,8 ⁶⁾	Weiland
	197	116,1		Weiland
	214	52,3	57,6	Weiland
	217	77,1	82,1	Weiland
Vrouweput sectie E	281	61,5	63,7	Bouwland
	277	117,1	119,7	Bouwland
Totaal		15 ha. 53,6 are	15 ha. 59,6 are	

1) Omgerekende grootte vanuit de overlopers van gemeten en roeden naar hectare en are

2) In de OAT worden huis & erf (B-94, 21 are 70 ca) en de tuin (B-95, 2 are) apart geregistreerd

3) In de overlopers worden de percelen B-74 en 75 als één geheel van 2 Gemet 89 Roeden vermeld

4) De 26 Roeden van de percelen D-196, 197 zijn toegerekend aan perceel D-195, zie de vorige figuur

5) In de vroege periode (1683) werd perceel 195 geregistreerd als boomgaard, later (1702) als zaailand (*"een stuck zaaiflant, sijnde uitgeslagen boogaert, liggende in Kerkhoek"*)

6) In de overlopers worden de percelen D-196 en 197 samen vermeld met een grootte van 6 Gemet 166 Roeden

We vinden het grootste deel van de percelen uit de voorgaande tabel 34 weer terug in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel onder Marinus Everse, landbouwer of bouwman te Sinoutskerke (figuur 36). Dit betreffen de percelen B-94,95, de boerderij in de Moolhoek met erf en tuin, de percelen B-89, 90, 74, 75, 76, 76bis en in de Kerkhoek D-144, 145, 157, 158, 195, 196, 197, 214, 217 en tenslotte in de Noordhoek E-277, 281, een totaal van 15 ha. 53 are 6 ca. De percelen D-130,131 staan dan op naam van Marinus Everse's oom Adriaan Everse, die boerde op Tôdhuus. Omgekeerd krijgt Marinus Everse van zijn oom perceel D-195 met dezelfde oppervlakte in bezit. Perceel D-150 is dan inmiddels eigendom van zijn andere oom Jacob Everse Erven, waar tegenover staat dat Marinus Everse volgens de kadastrale registratie geheel perceel D-145 in bezit heeft. De verhouding tussen bouwland (58 %) en weiland (42 %) is nauwelijks gewijzigd ten opzichte van de situatie van zijn vader Jacques Everse, het bleef een echt gemengd bedrijf.

Ongeveer 5 – 6 jaar na de invoering van de OAT verschenen de kadastrale leggers, de registratie van de perceelnummers per eigenaar en per gemeente (figuur 37). Zo werden in 1837 – 1838 op naam van Marinus Everse, landbouwer, Sinoutskerke, onder leggerartikel nr. 87, zijn bezittingen binnen de gemeente 's-Heer Abtskerke ingeschreven. Het voordeel van deze registratie was dat hierin ook alle wijzigingen konden worden opgenomen, waardoor het systeem ook veel dynamischer werd. De Suppletoire Aanwijzende Tafels, waarin aanvankelijk de wijzigingen werden geregistreerd, werden hiermee overbodig.

Wanneer we de legger van Marinus Everse wat nauwkeuriger bekijken, zien we dat onder de kop met de naam van de eigenaar, het beroep, de woonplaats en het artikelnummer, in totaal 20 kolommen met gegevens volgen. Na het volgnummer (kolom 1) volgen de plaatselijke benaming (kolom 2), het sectienummer (kolom 3), perceelnummer (kolom 4) en het soort eigendom (kolom 7). Na het volgnummer der gebouwde eigendommen (kolom 8), volgen de inhoudsgrootte van het perceel (kolom 9) en de klassering van ieder perceel (kolom 10).

Figuur 37.

Kadastrale legger Marinus Everse onder artikelnummer 87

EIGENAAR		NAAM.	VOORNAMEN.	BEROEP.	WOONPLAATS.	EIGENAAR	
		Everse	Marinus	Landbouwer	Beuntenkerke		
Fruchtgebruiker							

Volgnummer.	POLDER, ERHOOGT of PLAATSKILJKE BENAMING.	VERWIJZING NAAR		SOORT der EIGENDOMMEN.	Volgnummer der gebouwde eigendommen.	INHOUDS-GROOTTE VAN IEDER PERCEEL.			Kadastraal inkomen van ieder perceel, zonder aftrek der polder- en dijkslasten.	Nedrag van den aftrek wegens polder- en dijkslasten.	BELASTBAAR INKOMEN VAN IEDER PERCEEL.		BEKNOPT OMSCHRIJVING der PLAATSGHIED HEBBENDE VERANDERINGEN.	Verwijzing naar de Suppletoire Aanwijzende Tafels.	Aanwijzing der artikelen en der volgnummers van deze lijst.				
		de kadastrale plaats.	het afgeeven register der hypotheek.			b.	r.	e.			Ongebouwd.	Gebouwd.			Artikel getrokken.	Volgnummer.			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
1	Beuntenkerke B	74	16	Weiland				b. r. e.		f. c. f. c.		f. c.	f. c.	Verkoop 240/1854				240	62
2		75		id				" 17 30 3		3 46 1 23		2 23							63
3		76		id				1 04 40 2 3		2 5 06 7 41		17 65							64
4		76		Bouwlund				" 71 70 3		14 34 5 09		9 25							65
5		89		id				1 " 50 3		2 0 10 2 93		17 17							66
6		90		id				" 4 80 2		4 90 " "		4 90							67
7		94		Wieland Bf	1			" 21 70 6		7 60 1 53		6 27	27 "						68
8		95		Frein				" 02 " 2		" 70 " 14		" 56							69
9	D. 144	144		Bouwlund				" 93 30 4		11 20 6 62		4 57							72
10		145		id				1 31 90 4		21 83 12 91		3 92							73
11		157		id				" 90 30 3		18 06 6 41		11 65		Verkoop 240/1854				93	33
12		158		id				1 37 20 2		37 05 9 74		24 31							34
13		195		Weiland				" 60 30 2		16 08 4 28		12 60						240	74
14		196		id				1 36 60 4		19 12 9 70		9 42							75
15		197		id				1 16 10 2		32 51 8 24		24 27							76
16		211		id				" 52 30 4		7 32 3 71		3 61		Verkoop 240/1853				93	26
17		217		id				" 77 10 3		15 42 5 47		9 95							27
18	C. 244	244		Bouwlund				1 17 10 3		23 42 8 31		15 11		240/1854					35
19		281		id				" 61 50 3		12 30 4 37		7 93						240	81
								15 53 60		30 5 57 103 18		202 39	27 "						

Boven kolom 9 is de grootte van de percelen weergegeven als bunders (b), roeden (r) en ellen (e), bedoeld is hectare (ha), are (a) en centiare (ca). De indeling in 2 – 6 klassen wordt gevolgd door het kadastraal inkomen van een perceel, zonder aftrek van de polder- en dijkslasten (kolom 11), de aftrek van de polder- en dijkslasten (kolom 12) en het belastbaar inkomen van het perceel, hetzij ongebouwd (kolom 13), dan wel gebouwd (kolom 14). In kolom 15 worden de wijzigingen geregistreerd (aankoop, verkoop, splitsing of vereniging van een perceel, nieuwbouw, bijbouw, etc.). In kolom 16 treft men nog een verwijzing naar de Suppletoire Aanwijzende Tafels. Tenslotte zijn in de laatste 4 kolommen de artikelnummers en volgnummers van de vorige eigenaar (aankoop, kolom 17 en 18) en de volgende eigenaar (verkoop, kolom 19 en 20) van een perceel weergegeven.

5.7 Klassering, tariefstelling en heffing van de grondbelasting door het kadaster

De ontwikkeling van het kadaster vanuit de Franse Tijd tot de organisatie die op 16 oktober 1832 operationeel werd, had naast de garantie op rechtszekerheid van de eigendommen, ook tot doel een rechtvaardige heffing van de grondbelasting te bewerkstelligen. Hiertoe ging het kadaster in 1832 dan ook over tot de indeling van al het onroerend goed in klassen. Een rechtvaardige financiële waardering was essentieel en hiertoe werd dan ook per gemeente een schattingscommissie geïnstalleerd (133).

In de tabel van figuur 39 die is afgeleid van de oorspronkelijke schattings tabel (133) zijn per klasse de omschrijvingen weergegeven met de tariefstelling per hectare en de voorbeelden die onder de omschrijvingen vallen, voor bouwland, weiland, huizen en tuinen (figuur 39). De indeling in 2 – 6 klassen en de koppeling hieraan van een tarief per klasse door een schattingscommissie, stuitte op nogal wat bezwaarschriften (134). Door verschil in kwaliteit van de grond ontstonden aanzienlijke tariefverschillen tussen de gemeenten onderling. De klassering van de 80 percelen in de Moolhoek in 1832 is weergegeven in figuur 38.

Figuur 38. Klassering 80 percelen in de Moolhoek, 1832

Klassering	Weiland	Bouwland	Bos	Tuin	Boerderij	Totaal
1	1	--	--	--	--	1
2	26	3	--	1	--	30
3	23	7	1	--	--	31
4	10	1	--	--	--	11
5	6	--	--	--	--	6
6	--	--	--	--	1	1
Aantal	66	11	1	1	1	80

Binnen de Moolhoek viel slechts één perceel in de hoogste waarderingsklasse 1, het perceel weiland B-98, dat in de 17e eeuw nog gedeeltelijk als boomgaard dienst had gedaan. Het perceel van Pieterella Vleugel, wed. van Willem den Braber, wordt als één van de voorbeelden dan ook als model staand voor klasse 1 weergegeven. Dat betekent echter niet dat de 49 percelen in de klassen 2 en 3 slecht weiland zijn. Wanneer men de omschrijving volgt uit de schattings tabel (figuur 39) blijkt dat tussen klasse 3 en 4 de overgang ligt van nog redelijk naar kwalitatief minder goed weiland. Klasse 5 is dan zonder meer slecht te noemen. Van de 11 akkerbouw percelen in de Moolhoek treffen we geen enkele aan in klasse 1. Ook hier geldt dat de 10 percelen, geklassificeerd in 2 en 3, niet direkt slecht zijn. Eén perceel wat in de laagste klasse 4 terecht komt, kan als slechte grond betiteld worden (*zeer schrale gronden welke weinig of geene koornaarde hebben en dikwerf onder water staan*). Het betrof perceel B-103 van Pieter Meeuwse, de Kleine Vroone, die de boerderij (herberg, uitspanning, gemeentehuis) aan de ring van het dorp Sinoutskerke (D-186) bewoonde, met de tuin (D-184) en een stukje weiland (D-185). Het perceel bos was B-43 van Jan de Baar te Baarsdorp, de voormalige zandput. Het perceel diende tevens als model voor de laagste klasse 3 (*zeer slecht hakhout, staande meestal in zandputten of uitgegraven gronden*). Tenslotte rest dan nog de oude boerderij Poelzicht (B-94) en de tuin (B-95), die respectievelijk ingedeeld zijn in klasse 6 en klasse 2.

De combinatie van de legger van Marinus Everse (figuur 37) met de schattings tabel (figuur 39) geeft verder inzicht in het kwaliteitsnivo van de percelen en het belastbaar inkomen. Onder de 19 volgnummers staan naast het huis & erf (B-94) en de tuin (B-95), 8 percelen weiland en 9 percelen bouwland geregistreerd. De 8 percelen weiland zijn onderverdeeld in klasse 2 (B-76, D-195, 197), klasse 3 (B-74, 75, D-217) en klasse 4 (D-196, 214). Evenzo de 9 percelen bouwland in klasse 2 (B-90, D-158), klasse 3 (B-76bis, 89, D-157, E-277, 281) en klasse 4 (D-144, 145). De kwaliteit van de bouw- en weilanden van Marinus Everse ligt, met het zwaartepunt in klasse 2 en 3, nog op een redelijk nivo. Alleen de percelen weiland D-196 en 214 in klasse 4 (*zeer laag gelegen, waardoor dezelve veel door het winterwater worden benadeeld, het gras is met waterplanten en onkruid doormengd*) en evenzo de percelen bouwland D-144, 145 in klasse 4 (*zeer schrale gronden welke weinig of geene koornaarde hebben en dikwerf onder water staan*) zijn van slechte kwaliteit.

Figuur 39. Schattingstabel kadaster voor bouwland, weiland, tuinen, huizen en boerderijen, 1832

Aard	Klasse	Omschrijving	Tarief	Voorbeelden
Bouwland	1	Goede, zwarte, zandachtige grond, waarvan de groeiaarde eene diepte heeft van 30 Nederlandse duimen	Fl. 35,=	C-304 Quirijn Cornelis Peman Kakebeke E-194 Jan de Baar
	2	Vaster en vochtiger als de voorgaande, hebbende de kooigrond eene diepte van 20 – 24 Nederlandse duimen	Fl. 27,=	B-147 Jan Barendse de Jonge Erven D- 83 Izak Martijn
	3	Zeër koude en sluitende grond, welke meestal een diepte heeft van slechts 14 – 18 Nederlandse duimen	Fl. 20,=	B-208 Daniël van Noppen D-157 Marinus Everse
	4	Zeër schrale gronden welke weinig of geene koomaarde hebben en dikwerf onder water staan	Fl. 12,=	C-354 Logier de Vos D-145 Marinus Everse
Weiland	1	Goede regelmatige gronden, welke overvloedig en voedzaam gras opleveren, zij worden evenals de volgende alleen door den regen bevochtigd	Fl. 38,=	B- 98 Pietermella den Braber – Vleugel D-163 Hubregt Janse van 't Westeinde
	2	Gronden van mindere hoedanigheid en onregelmatiger, zij leveren echter ook goed gras op	Fl. 28,=	C-228 Matthijs Emaar E-133 Jan Boonman
	3	Laag gelegen, waardoor dezelve in het voor- en najaar moeilijker kunnen beweide worden, ook is het gras van geringer hoedanigheid	Fl. 20,=	C-138 Izak Martijn D-199 De Armen van Sinoutskerke
	4	Zeër laag gelegen, waardoor dezelve veel door het winterwater worden benadeeld, het gras is met waterplanten en onkruid doormengd	Fl. 14,=	D-206 De Kerk van Sinoutskerke F-302 Jacobus Sinke
	5	Moerassige gronden welke slechts korten tijd in het jaar beweidebaar zijn, zoodat men van dezelve weinig gebruik heeft, het gras is van slechte hoedanigheid	Fl. 8,=	B-159 Jan Geluk D-225 De Kerk van Sinoutskerke
Tuinen	1	Goede grond voorzien van broeibakken, beplant met verschillende soorten fruitboomen en waarin allerhande groenten worden geteeld	Fl. 80,=	F-124 Albert Francois Clement
	2	Met geene vruchtboomen beplant en alleen bebouwd met grove groenten die geene oppassing behoeven	Fl. 35,=	D-192 Izak Martijn
Huizen	1	Heerenhuis van geen grooten omvang, echter van vele gemakken voorzien, met daarbij behorend koetshuis en stalling benevens boerenwoning	Fl.135,=	F-123 A.F. Clement
	2	Deze klasse bevat de beste boerenhuizen welke vrij ruim en gerieflijk gebouwd zijn	Fl. 63,=	C-307 Q.C.Peman Kakebeke F-235 Wed. J. de Baar
	3	Woningen van landbouwers welke goed doch minder ruim zijn als de voorgaande	Fl. 54,=	A-180 Matthijs Emaar C-173 Jacob Beenhakker
	4	Als voren	Fl. 45,=	A-170 Logier de Vos A-155 Gerard Wagenaar
	5	Huizen van herbergiers en ambachtslieden, benevens kleine boerenwoningen	Fl. 36,=	D-186 Johannes Bosman F-248 Marinus Mol
	6	Bewoond door ambachtslieden, nering doende lieden en geringe landbouwers	Fl. 27,=	D-175 Adriaan Steenhart E-171 Andries Steketee
	7	Woningen van arbeiders en daglooners	Fl. 21,=	D-189 Pieter Meeuwse F-243 Gemeente Baarsdorp
	8	Alsvoren	Fl. 15,=	D-190 Hendrik de Kok E- 48 Jan den Herder

Met de oppervlakte, de klassering en de tariefstelling is voor ieder perceel uit de legger van Marinus Everse, de bijdrage aan het belastbaar inkomen te berekenen. Illustratief voor de opbouw van het belastbaar inkomen, is de opstelling zoals geschetst in figuur 40 voor de boerderij in de Moolhoek, de tuin en de bouw- en weilanden, gegroepeerd per klasse. De ondergrond van gebouwen werd met het erf standaard gewaardeerd in de hoogste klasse voor bouwland (135). Voor het gebouwde op perceel B-94, de oude boerderij Poelzicht, viel de waardering in klasse 6 ofwel f 27,= (figuur 37). Uit de omschrijvingen in de schattingstabel volgt dat het geen grote, riante boerderij was, er was maar beperkte ruimte, over de kwaliteit zegt het veel minder. De tuin bij de boerderij, perceel B-95, is gewaardeerd in klasse 2 en heeft ter onderscheiding van klasse 1, geen broeibakken en is *“met geene vruchtboomen beplant en alleen bebouwd met grove groenten die geene oppassing behoeven”*. De waardering was gelijk aan die van de tuin van het Hoochuys, perceel D-192.

Uit de groepering per klasse volgt dat er een maximum aan bouwland ligt van 4,41 ha. bij klasse 3 en voor weiland een maximum van 2,81 ha. bij klasse 2. De waardering van de weilanden D-196 en 214 in klasse 4 zijn verklaarbaar door hun lage en centrale ligging in de Kerkhoek. De 2 percelen D-144 en 145 blijven ook onder alle opvolgende eigenaren bouwland. Ze liggen ten zuiden van perceel 150 en waren bereikbaar via het wegeling tussen perceel 143 en 151 en verder door perceel 150. Het enigszins beheersen van de wateroverlast was mogelijk voldoende om er geen weiland van te maken.

Figuur 40. Opbouw belastbaar inkomen Marinus Everse uit perceelsgrootte, klasse en tarief

Aard perceel	Klasse	Perceelnummer	Oppervlakte	Tarief per ha	Kadastraal inkomen	Aftrek polder & dijkslasten	Belastbaar inkomen
Huis & Erf	1	B-94	21,7 are	f 35,=	f 7,60	f 1,53	f 6,07
Tuin	2	B-95	2,0 are	f 35,=	f 0,70	f 0,14	f 0,56
Bouwland	2	B-90, D-158 ¹⁾	178,0 are	f 27,=	f 41,95	f 9,74	f 32,21
	3	B-76 ^{bis} , 89, D-157, E-277, 281	441,1 are	f 20,=	f 88,22	f 27,11	f 61,11
	4	D-144, 145	275,2 are	f 12,=	f 33,03	f 19,54	f 13,49
Weiland	2	B-76, D-195, 197 ²⁾	280,8 are	f 28,=	f 74,45	f 19,93	f 54,52
	3	B-74, 75, D-217	165,9 are	f 20,=	f 33,18	f 11,78	f 21,40
	4	D-196, 214	188,9 are	f 14,=	f 26,44	f 13,41	f 13,03
Totaal			1553,6 are		f 305,57	f 103,18	f 202,39

- 1) Perceel B-90, de Grote Vroone, is volgens de legger gewaardeerd in klasse 2, voor het kadastraal inkomen is echter gerekend met het tarief voor klasse 4 (f 12,=), daarnaast is het perceel volgens de OAT niet belast met polder- en dijkslasten ("onbelast")
- 2) Perceel B-76 wordt voor de helft gewaardeerd in klasse 2 (f 28,=) en voor de helft in klasse 3 (f 20,=)

De opbrengsten van de landerijen in de jaren 1820 – 1850 bleven hoog, maar door het grote aanbod en de invoer van goedkoop buitenlands graan, daalden de prijzen. Van tarwe, gerst, bonen en erwten daalden de prijzen in genoemde periode met 25 – 30 % (136). Marinus Everse kon hier alleen nog op inspelen door de teelt van vlas, koolzaad en aardappelen te overwegen. De teelt hiervan was echter riskant, doordat ze aan sterke prijschommelingen onderhevig waren en daarnaast vatbaar voor ziekten. Nu was het voor Marinus Everse wellicht ook minder noodzakelijk om naarstig op zoek te gaan naar alternatieven, doordat hij niet voor enorme bedragen land had moeten kopen, zoals veel van zijn collega – boeren. Drie jaar na zijn 2^e huwelijk met Dina Zwartepoorte, komt Marinus Everse op 8 mei 1844 op Poelzicht te Sinoutskerke te overlijden, 48 jaar oud. Zijn broer Jacob, 41 jaar en weduwnaar met 2 kleine kinderen te Kruiningen, vestigt zich 2 maanden later op 1 juli 1844 als landman op Poelzicht (137). De kinderen van Marinus Everse, Wilhelmina en Jacques zijn dan respectievelijk 20 jaar en 14 jaar oud.

5.8 Joost op 't Hof en Willemina Everse, de laatste boeren op het oude Poelzicht

In de 5 jaar die volgden, veranderde er weinig op Poelzicht, de laatste boereknecht Cornelis Kaashoek vertrekt op 11 november 1846 naar Heinkenszand (137). Jacob Everse moest dus zonder assistentie of wellicht met soms losse arbeiders, het gemengde bedrijf draaiende houden. Zijn schoonzus Dina Zwartepoorte werd volledig in beslag genomen door de zorg voor haar eigen kinderen, Jannetje Zwartepoorte, 12 jaar en Jacomina Everse, 3 jaar, plus de kinderen van Jacob Everse, Jacquis, 4 jaar en Sara Everse, 3 jaar. Voor de hand liggend is dat de oudste dochter van Marinus Everse, Willemina, inmiddels ook meewerkte in het bedrijf en het gezin. Ook haar broer Jacques is waarschijnlijk al vroeg ingezet. Wat ontbreekt is een voorbereiding op de scheiding en deling van de boedel op Poelzicht, in de vorm van een boedelinventaris. Immers, er waren na de dood van Marinus Everse in principe vier gegadigden, die meedeelden in zijn nalatenschap, zijn weduwe Dina Zwartepoorte, zijn twee kinderen uit zijn eerste huwelijk met Logiera de Vos, Willemina en Jacques Everse en zijn dochter uit zijn tweede huwelijk, Jacomina Everse. Pas toen Willemina Everse op 19 april 1849 trouwde met Joost op 't Hof kwam er beweging in deze zaak. Willemina wordt kort na haar huwelijk ook uitgeschreven op Poelzicht en vertrekt naar Sinoutskerke 4, op welke boerderij haar man Joost op 't Hof mogelijk werkte (138). Op Sinoutskerke 4 boerde toen Abraham Manhave, die eveneens het pas gebouwde of herbouwde huis op Sinoutskerke 2 in eigendom had. Omdat Wilhelmina Everse en Joost op 't Hof in augustus 1849 hun eerste kind verwachtten, huurden zij het huis op Sinoutskerke 2 en zijn daar waarschijnlijk spoedig ingetrokken. Op dit adres wordt op 17 augustus 1849 Levina op 't Hof geboren.

Wellicht is de boedel van Poelzicht, het onroerend en roerend goed, 5 jaar onverdeeld gebleven omdat de 3 kinderen van Marinus Everse allen minderjarig waren toen hij overleed. Daarnaast heeft mogelijk een testament, dat Dina Zwartepoorte het levenslang vruchtgebruik had kunnen verschaffen, ontbroken (139). De situatie veranderde toen Willemina Everse meerderjarig werd, vervolgens trouwde en ongetwijfeld Poelzicht geclaimd zal hebben. Het is ook niet bekend hoe de verhouding lag in de betreffende periode van 5 jaar tussen Willemina en haar stiefmoeder, eveneens die met haar 6 jaar jongere broer Jacques. En hoe was de relatie tussen Dina Zwartepoorte en haar zwager Jacob Everse? Stelde hij zich op als de landman op Poelzicht en gaf hij de opdrachten, ook aan zijn nichtje Willemina en later ook aan zijn neefje Jacques? En hoe veranderden deze verhoudingen toen Joost op 't Hof in beeld kwam als huwelijkskandidaat voor Willemina Everse?

De ontwikkelingen omtrent de toedeling van de boerderij Poelzicht en zijn landerijen, komen in het najaar van 1849 in een hogere versnelling. Op 6 november 1849 wordt er bij de Arrondissements Rechtbank in Goes een verzoekschrift ingediend door Dina Zwartepoorte en Willemina Everse (140). Dit hield in dat ze toestemming vroegen voor de verdeling van de onroerende goederen door deze via een openbare verkoop te gelde te maken (141). Complicerende faktor in dit verzoek was, dat er nog twee minderjarige erfgenamen waren, Willemina's broer Jacques Everse en Dina Zwartepoorte's dochter Jacomina Everse. Hiervoor trad Jacques Everse, een neef van hun vader Marinus Everse, op als voogd van de 19-jarige zoon Jacques (142). Bovendien was hij daarnaast toeziend voogd over Jacomina Everse, "*bij mogelijke tegenstrijdigheid van belangen met hare moeder en voogdesse*", Dina Zwartepoorte. Er wordt expliciet in gesteld dat de voogd Jacques Everse bij de publieke verkoop van het onroerend goed aanwezig zal zijn. De toestemming voor de verkoop van Poelzicht werd door de officier van justitie afgegeven op 22 november 1849, maar Willemina Everse en Joost op 't Hof wachtten zelfs dit moment niet af: op 18 november 1849 laat het gezin zich vanuit Sinoutskerke 2 inschrijven op de boerderij Poelzicht. Op 22 december 1849 volgt dan de aankoop door Willemina Everse en Joost op 't Hof van Poelzicht met zijn landerijen, "*in publieke veiling van de gerechtigden tot den gemeenen boedel harer ouders, wijlen Marinus Everse en Logiera de Vos, blijkens procesverbaal daarvan gehouden door, en verleden voor mij notaris en getuigen*" (143).

Willemina Everse en Joost op 't Hof waren er dus in geslaagd om het volledige onroerend goed van Poelzicht, de boerderij plus landerijen, zoals haar vader die 30 jaar daarvoor van zijn vader Jacques Everse overgedragen had gekregen, naar zich toe te halen. Nadat Willemina's broer Jacques op 19 december 1849, 20 jaar was geworden, en zich daarna ook liet inschrijven als boereknecht bij zijn oom Logier de Vos (144), diende zich in het nieuwe jaar 1850 alweer spoedig een volgend hoogtepunt aan in deze erfrechtelijke toedeling van de boerderij. Op 22 februari 1850 vond namelijk "*den openbare verkoop plaats van eenige beestialen, bouw-, melk- en stalgereedschappen, benevens enig huisraad en verdere goederen op even gemeld hoeffe aanwezig*" (145). Vervolgens worden als "*gerechtigden tot den gemeenen boedels van wijlen Marinus Jacquesse Everse en zijne vooroverleden huisvrouw Logiera de Vos en nagelatene weduwe Dina Zwartepoorte*" achtereenvolgens genoemd dezelfde Dina Zwartepoorte, Willemina Everse, Jacques Everse en Jacomina Everse. Op deze koopdag werden dus alle roerende artikelen, van koeien en paarden tot stoelen, tafels, spiegels en lampen bij opbod verkocht. In 196 onderdelen of kavels werd alles voor f 1670,70 verkocht aan in totaal ongeveer 60 kopers. Hiervan nam Dina Zwartepoorte 46 kavels voor haar rekening voor een bedrag van f 109,60 (6,5 %) en Joost op 't Hof 55 kavels voor een bedrag van f 340,93 (20 %). Uit een analyse van de 196 kavels blijkt dat de opbrengst van het roerend goed zeer gedomineerd werd door de waarde van de landbouwhuisdieren (paarden, koeien, varkens, hoenders) en landbouwerktuigen (boerenwagens), die met elkaar f 1237,90 opbrachten (figuur 41). De resterende ca. 180 kavels brachten dus in vergelijking hiermee veel minder op, f 432,80. Hieronder bevonden zich artikelen als een boterkarn (kuip voor boterbereiding), een gerridon (theestoofje), een lessenaar, een aantal schilderijen, een stande (kuip), een stilletje (kamerclouset), een vaam hout (maat voor de hoeveelheid), een wilgen vuurmand en een zwing (dwarshout voor een koets waaraan paarden vast gemaakt worden).

Figuur 41. Opbrengst landbouwhuisdieren bij de koopdag op Poelzicht, 22 februari 1850

Onderwerp	Opbrengst
6 koeien	f 557,00
3 runderen	138,00
1 jaarling en een kalf	29,00
2 paarden	384,00
2 varkens	27,00
Hoenders	9,90
Boerenwagen	93,00
Totaal	f 1237,90

Na de verkoop van het huisraad moeten Jacob Everse en Dina Zwartepoorte zich gerealiseerd hebben dat er voor hen geen plaats meer was op de boerderij Poelzicht. Jacques Everse was vermoedelijk al vertrokken als boereknecht naar zijn oom op 's-Heer Abtskerke en Jacob Everse vertrekt ruim een week na de koopdag op 3 maart 1850 naar Ellewoutsdijk. Waarschijnlijk zonder zijn kinderen Jacques, 10 jaar en Sara Everse, 9 jaar oud, want op 1 mei 1850 is ook Dina Zwartepoorte vertrokken uit Sinoutskerke en laat ze zich inschrijven op Kloetinge

met haar kinderen Jacomina Everse (8 jaar) en Jannetje Zwartepoorte. Of ook de kinderen van Jacob Everse daarbij waren is niet geheel zeker, maar in het bevolkingsregister van Sinoutskerke is achter hun namen geregistreerd *“vertrokken naar Kloetinge”*.

Er zouden na Levina op 't Hof (1849) nog 3 kinderen van Joost op 't Hof en Willemina Everse op Poelzicht geboren worden, Marinus op 5 augustus 1850, Gillis op 23 september 1851 en Jelier op 14 april 1853. Alleen Gillis op 't Hof bereikte de leeftijd van 70 jaar, Marinus werd slechts 19 jaar en de andere twee kinderen overleden toen ze nog maar 1-2 jaar oud waren. Levina overleed op Poelzicht in 1851 toen ze net 2 jaar was geworden, Jelier overleed op 2 mei 1854, ruim 1 jaar oud te Vlakte. De volgende 2 kinderen worden volgens de geboorteakten te Schore geboren. Wat was er gebeurd? Met het gezin op 't Hof, met de boerderij Poelzicht en de landerijen?

5.9 Een criminele boer en het einde van een middeleeuwse hofstede

Op 20 april 1850 had Joost op 't Hof intussen een kapitaal van f 8000,= geleend van een particulier, van welk bedrag hij in eerste instantie maar f 500,= gebruikte (146). Wanneer Abraham Manhave in juli 1852 komt te overlijden, koopt Joost op 't Hof op 28 februari 1853 zijn boerderij in de ring van het dorp Sinoutskerke (Sinoutskerke 4, kadastraal D-175) met 3 ha. 58 are aan landerijen (percelen D-200, E-280, C-41, 42 en 72). In het najaar daarop verkoopt hij de genoemde percelen grond van ruim 3 ha. weer voor f 2423,= aan Pieter Roetert Tak (147). Pieter Roetert Tak was een rentenier en grootgrondbezitter, hij was poorter van Middelburg en mede eigenaar van de firma de Ligny, kooplieden in linnen en laken te Middelburg. Hij liet deze grondtransakties over aan een gemachtigde, Bernardus Werri, landbouwer te 's-Heerenhoek. Joost op 't Hof verkoopt ook de boerderij op Sinoutskerke 4 weer, op 7 maart 1854 aan Jacob Janse op 't Hof. Tenslotte had hij van 1855 tot 1857 ook de boerderij op het dorp 's-Heer Abtskerke met huis & erf (A-155), tuin (A-158) en 2 boomgaarden (A-154, 157) met een totaaloppervlakte van 73,8 are nog in zijn bezit. Kortom, Joost op 't Hof was veel meer een koopman/makelaar, dan een echte boer. Hoe verging het in dit opzicht het oude Poelzicht?

Joost op 't Hof had op de koopdag al wat signalen afgegeven dat hij geen echte boer was, hij liet de boerenwagen gaan, kocht geen van de 2 paarden, hield slechts 2 koeien en niet de beste. Ook het kleinvee (kalveren, varkens, hoenders) liet hij gaan. Hij kocht nog wel een aantal diervoeders (kanthooi, weihooi, tarwestroo, boonestroo), wat melkgereedschap (emmers, boterkarn, roomtonnen) en gereedschap voor gebruik op het land of in de wei (een ploeg en eg, spaden, korven, rijf, griep, zaag, hooihaak, windmolen), maar het was zeker nog geen volwaardige landbouwuitrusting om er een boerenbedrijf mee voort te zetten. In 1852 verkocht Joost op 't Hof twee percelen weiland, D-214 en 217 met een gezamenlijke grootte van 1 ha. 29 are 40 ca. aan zijn vaste notaris Johannes Geraard Risseeuw, in 1853 gevolgd door de percelen bouwland D-157, 158 en E-277 met een grootte van 3 ha. 44 are 60 ca., in totaal 4 ha. 74 are grond. Het totaal oppervlak aan landerijen bij Poelzicht was hierdoor al afgenomen tot ruim 10 ha., toen op 27 september 1853 de eerste fase van de apotheose in haar geschiedenis inzette. Willemina Everse en Joost op 't Hof sluiten onder regie van notaris Risseeuw een koopkontraat met Pieter Roetert Tak uit Middelburg, *“hetgeen bij deze, als deszelfs mondeling gemachtigde, wordt geaccepteerd door Bernardus Werri, landbouwer, wonende te 's-Heerenhoek, en verklarende ten behoeve van zijnen lastgever, in koop en eigendom te aanvaarden, eene Hofstede, bestaande in woonhuis, schuur en verder getimmerte, met de nomber van 10 ha. 89 are 91 ca. hof, weide en zaailand staande en gelegen in de gemeente 's-Heer Abtskerke, Sinoutskerke en Baarsdorp, onder Sinoutskerke. Door de verkoopster in publieke veiling aangekocht van de gerechtigden tot den gemeenen boedel harer ouders, wijlen Marinus Jacquesse Everse en Logiera de Vos. Deze koop en verkoop is aangegaan en toegestemd voor de som van f 8332,= Nederlandsch den hoop, waarvan de verkopers verklaren door den koper te zijn voldaan en betaald”* (143).

In november 1853 haalt Joost op 't Hof de rest van het geld op wat hij geleend had in april 1850, om een hypotheek te vestigen op *“eene hofstede bestaande in woonhuis, schuur en verdere timmer en erve, staande en gelegen in de gemeente Schore en Vlakte met 14 ha. grond”* (146). Korte tijd later, mogelijk na de winter van 1853, hebben ze Poelzicht en Sinoutskerke verlaten om hun intrek te nemen in de boerderij te Schore. Dit is ook in lijn met het overlijden van hun 4^e kind Jelier in Schore op 2 mei 1854, die in april 1853 nog op Sinoutskerke geboren werd. De laatste fase in het bestaan van de middeleeuwse hofstede, net buiten de kerkring van het dorp Sinoutskerke, was nu ingezet. Met het feit dat Pieter Roetert Tak in de jaren 1830 ook het Hoochuys naar de sloop had geleid, diende men nu ook rekening te houden met het einde van het oude Poelzicht. In of na de zomer van 1854 moet de boerderij onder de slopershamer zijn gevallen, in mei 1855 is hij dan op hulpkaart nr. 6 nog

één keer in al zijn glorie te zien (148). Er is sinds de eerste weergave op het minuutplan dan nog niets aan gewijzigd (figuur 35). Van zuid-west naar noord-oost strekte hij zich over perceel 94 uit langs de Deeweg, met het huis aan de noordzijde en de schuur eraan vast aan de zuidkant. Aan de oostkant, juist naast de achteringang van het huis, lag een separaat gebouwtje (plee, washok of klompekot). Aan de oostpunt van perceel 94 lag de tuin, perceel 95, waarvoor een tuinhuis of bakkeet stond. In de kadastrale legger van Pieter Roetert Tak treffen we de percelen 94 en 95, huis, erf en tuin, onder de volgnummers 68 en 69 aan, ze zijn doorgestreept en erachter staat *“slooping en vereniging”* (149). Dit laatste hield in dat perceel 94 (21,7 are) en 95 (2 are) nu samengevoegd waren onder het nieuwe perceelnummer B-338. Bij de verkenning in 1856/1857 door de Topografische Dienst, die resulteert in de eerste Topografische Kaart van Nederland, wordt het perceel aangeduid als bouwland (wit) en ligt het er, met bomen omzoomd, temidden van het grote weidegebied (grijs) van de Moolhoek, wat verlaten bij. Met de sloop van het oude Poelzicht was de laatste bebouwing uit de Moolhoek verdwenen.

Hoe ging het hierna met de familie op 't Hof? Joost op 't Hof had in voldoende mate laten zien dat hij geen goede boer was. Maar ook als koopman bleek hij op een bepaald moment te ontsporen en kwam hij uiteindelijk terecht in de strafgevangenis te Goes. Wat was er gebeurd? Toen Joost op 't Hof en Willemina Everse in het vroege voorjaar van 1854 op hun boerderij in Schore met 14 ha. grond arriveerden, bestond hun gezin uit 3 kinderen, Marinus (* 1850), Gillis (* 1851) en Jelier (* 1853), de oudste, Levina was slechts 2 jaar geworden en nog te Sinoutskerke overleden († 1851). Op 2 mei 1854 kwam te Schore ook Jelier te overlijden, slechts 3 weken voor de geboorte van weer Levina (* 22-5-1854). Zij zou later trouwen met Marinus Meijers en 67 jaar oud worden. In 1856 kwam Jeliera in Schore ter wereld, die eveneens trouwde en de leeftijd van 77 jaar zou bereiken.

Hierna ging het niet alleen persoonlijk, maar ook zakelijk helemaal fout met Joost op 't Hof. Op 1 januari 1859 werd er een levenloos kind geboren op Kapelle, blijkbaar had hij de boerderij te Schore al weer verkocht of moeten verkopen. Op 9 juni 1859 wordt hij door de Arrondissements Rechtbank te Goes veroordeeld tot 2 maanden *“correctioneel wegens oplichting”* (150). Hij moest zijn straf uitzitten in de strafgevangenis te Goes van 5 oktober tot 4 december 1859. In het register van de strafgevangenis staat hij dan te boek als koopman met als laatste woonplaats 's-Heer Hendrikskinderen. Het jaar daarop wordt Joost op 't Hof op 24 april 1860 door de officier van justitie te Goes opnieuw aangehouden en aanvankelijk vastgezet in het *“Huis van Arrest”* te Goes (151). Na zijn veroordeling tot *“zes maanden cellulair”* voor opnieuw *“oplichting”* op 31 mei 1860 door de rechtbank te Goes, wordt hij aanvankelijk weer in de strafgevangenis aldaar geplaatst (152). Op 8 juli 1860 werd hij echter onder begeleiding van de rijksveldwachter E.A. van Deijck getransporteerd naar Amsterdam. Hier moest hij kennelijk de rest van zijn straf uitzitten, waarvan hij op 27 november 1860 ontslagen werd. Joost op 't Hof leerde echter weinig van zijn fouten want op 27 mei 1865 werd hij voor de 3e maal onder arrest gesteld (153). Na te zijn veroordeeld voor *“misbruik van vertrouwen tot één jaar eenzame opsluiting”*, wordt hij op 19 juni 1865 weer overgebracht van het Huis van Arrest naar de strafgevangenis te Goes (154). Van hieruit wordt hij op 18 juli 1865 overgebracht naar Utrecht, waar hij tot 19 juni 1866 zijn straf uitzit.

Intussen was het gezin van 't Hof alweer verhuisd van Kapelle naar 's-Heer Arendskerke (1860) en vandaar naar Ovezande (1862), zijn geboorteplaats. Zij kregen in die periode nog 3 kinderen, die allen jong overleden (155). In 1872 wordt Joost op 't Hof door de kantonrechter te Heinkenszand veroordeeld tot 3 dagen detentie wegens *“wanbetaling rijksgeldboete door politie overtreding”* (156). Tenslotte zit hij een straf uit van *“3 maanden eenzame opsluiting”* van 16 mei tot 14 augustus 1874 in de strafgevangenis te Goes wegens diefstal (157). Het is de vraag wat *“oplichting”* of eigenlijk *“oplichting”* inhield. In de 19^e eeuw betekende het laatste doorgaans, iemand van z'n bed lichten, tegen zijn wil uit een woning zetten, gijzelen. Oplichting in de tegenwoordige betekenis kan ook fraude met onroerend goed inhouden.

Op 8 januari 1879 komt Willemina Everse, geboren te Sinoutskerke op 24 november 1823, 55 jaar oud, arbeidster, gehuwd met Joost op 't Hof, te Ovezande te overlijden. Joost op 't Hof zelf wordt 76 jaar en overlijdt te Goes op 1 januari 1901, arbeider, weduwnaar van Willemina Everse, zoon van Gillis op 't Hof en Levina Noels.

In tegenstelling tot de periode 1820 – 1850, werd het tijdvak na 1850 gekenmerkt door jaren van hoogconjunctuur en welvaart. Voor de hofstede Poelzicht kwam deze periode echter te laat. Zoals hiervoor geschetst kwam de continuïteit van de boerderij na de dood van Marinus Everse in 1844 reeds ter discussie te staan. Nadat in 1849 en 1850 de boerderij en landerijen uit de onverdeelde boedel gekocht werden door zijn dochter Willemina Everse, die juist gehuwd was met Joost op 't Hof (19 april 1849) en de roerende goederen, inclusief de landbouwhuisdieren, op een koopdag bij opbod verkocht werden, was het bedrijf reeds tot de ondergang gedoemd. Door het ontbreken van de juiste boerenmentaliteit bij Joost op 't Hof, in de zin van het leveren van innovatieve en economische prestaties aan een agrarische onderneming, werd dit proces alleen maar versneld. Toen Joost op 't Hof en Willemina Everse op 27 september 1853 de boerderij bovendien verkochten aan de Middelburgse grootgrondbezitter Pieter Roetert Tak, was het lot van de middeleeuwse hoeve bezegeld. Juist toen de agrarische sektor begon aan te trekken, werd de boerderij in 1855 gesloopt.

5.10 Een verlaten Moolhoek zonder boerderijen

Perceel B-338 zou ruim 35 jaar onbebouwd blijven (1855 – 1890). Toch was het perceel met het erf van de vroegere middeleeuwse hofstede relatief aantrekkelijk gelegen voor herbouw. Het lag aanzienlijk hoger dan de omgeving, weliswaar ingesloten door de Blanke Veste (perceel B-96), maar elders waren de mogelijkheden ook vrij beperkt om in de omgeving van Sinoutskerke een nieuwe boerderij te stichten. Bijna aan het eind van de grote landbouwcrisis, in 1890 verkoopt Jacobus Anthony Roetert Tak, de kleinzoon van de Middelburgse grondeigenaar Pieter Roetert Tak, perceel B-338 aan een aankomende Sinoutskerkse boer!?

Wat waren de meest kenmerkende ontwikkelingen geweest in bovengenoemde periode van 35 jaar? Niet alleen waren de prijzen van landbouwprodukten in de periode na 1850 bijzonder hoog, maar de boeren profiteerden bovendien aanvankelijk nog van de vaste, lage pachten en lonen (158). De grondprijzen daarentegen waren veel gevoeliger voor de conjunctuur en hadden rond 1860 reeds een aanzienlijke hoogte bereikt (159). Ook de veehouderij leverde zijn aandeel aan de hoogconjunctuur in de jaren 1850-1878. Zij behaalde hoge rendementen en de prijzen van vlees en zuivelprodukten zaten eveneens in een stijgende lijn. De belangrijkste verandering in de Zeeuwse veeteelt na 1850 was de voortschrijdende rasverbetering. De resultaten op de bedrijven waren uitstekend en hadden de meest actieve boeren gestimuleerd extra grond aan te kopen. Ook liet men woningen en schuren bouwen, waarbij menigeen zich in de schulden stak (hypotheeken) zonder rekening te houden met de mogelijkheid, dat er ook wel eens een veel ongunstiger tijd zou kunnen aanbreken. Daarnaast boden de aanleg van de Kreekrakdam (1867) en de Sloedam (1871) nieuwe transportmogelijkheden (spoorweg) voor landbouwprodukten.

Rond 1870 begonnen ook meer moderne opvattingen omtrent het landbouwbedrijf door te dringen en de belangstelling voor wetenschappelijke methoden toe te nemen. De traditionele vruchtwisseling werd verlaten, het braken achterwege gelaten, de rijencultuur werd algemeen toegepast, drainage werd sterk uitgebreid en vele nieuwe werktuigen werden geïntroduceerd en tenslotte werd ook de overgang naar kunstmest gerealiseerd. Bovendien had Zeeland reeds de gevolgen van een gedeeltelijke landbouwcrisis ondervonden, vòòr de algemene crisis in 1878 begon. Voor de Zeeuwse landbouwgeschiedenis was de teloorgang in de jaren 1870 van de teelt van meekrap en koolzaad een feit van verstreckende betekenis. Twee van de belangrijkste exportprodukten die de provincie eeuwen had voortgebracht, werden grotendeels door synthetische produkten vervangen, nog vòòr door de noodlottige daling van de tarweprijs de grote crisis was begonnen (160). Vanaf 1870, toen de daling van de meekrapprijzen snel doorzette, was de suikerbiet voor veel boeren een uitkomst en steeg de produktie sprongsgewijs. Door een toenemende vraag werden er ook meer consumptie aardappelen verbouwd, die er met de suikerbietenteelt voor zorgden dat het verdwijnen van de meekrap en het koolzaad enigszins gecompenseerd werd.

De instanties waarschuwden reeds in 1873 voor de toenemende uitbreiding van de graanbouw in Noord-Amerika (zie hfdst. 1, paragraaf 4.3.4), die zou leiden tot de grote crisis in de landbouw van 1878 – 1895. Toen eenmaal Amerikaans graan, door een verbetering van de vervoersmogelijkheden (spoorwegen, stoomschepen), Europa overspoelde, zette een prijsdaling in die ruim 15 jaar zou duren. In 1878 veroorzaakte dit grote onrust op de Nederlandse markten. De prijsdaling die op het eind wel 50 % zou bedragen, weerspiegelde de zorgelijke omstandigheden waarin ook de Zeeuwse boeren kwamen te verkeren. Om uit deze crisis te komen hadden de boeren de keus tussen verlaging van de produktiekosten of de teelt van nieuwe gewassen, die minder gevoelig waren voor de konkurrenten. De eerste mogelijkheid was beperkt doordat veel grond duur gekocht was en de

hypotheekschulden daardoor hoog opgelopen waren. De gemiddelde pachtsommen en de lonen van de landarbeiders, daalden in de periode 1878 – 1895 wel met 10 – 20 %, maar de prijzen voor de produkten halveerden. Vernieuwing van het bedrijf naar andere gewassen hadden de Zeeuwse boeren reeds gerealiseerd door de vervanging van meekrap en koolzaad door suikerbieten en aardappelen. Wel nam in verschillende streken van de provincie in de eerste jaren na 1880 de veehouderij toe, omdat de prijzen van vlees en zuivelprodukten minder snel daalden dan veel andere gewassen. Zodra echter de uitbreiding van de veehouderij algemeen werd, begonnen ook hier de prijzen van de produkten te dalen. De periode van 1870 – 1900 was een tijd waarin de Zeeuwse landbouw diep ingrijpende veranderingen onderging. Na de grote crisis konden de biologische, chemische en mechanische innovaties, die allen aan de wieg stonden van het nieuwe, moderne landbouwbedrijf, voluit tot ontwikkeling in de praktijk komen. Het waren naast grond- en hulpstoffen als kunstmest, zaaizaad en nieuwe veevoedermiddelen, ook machines die de omwenteling teweeg brachten. Het tijdvak van 1895 – 1915 mag dan ook met recht een periode van agrarische revolutie genoemd worden.

5.11 Willem Minnaard en het nieuwe Poelzicht

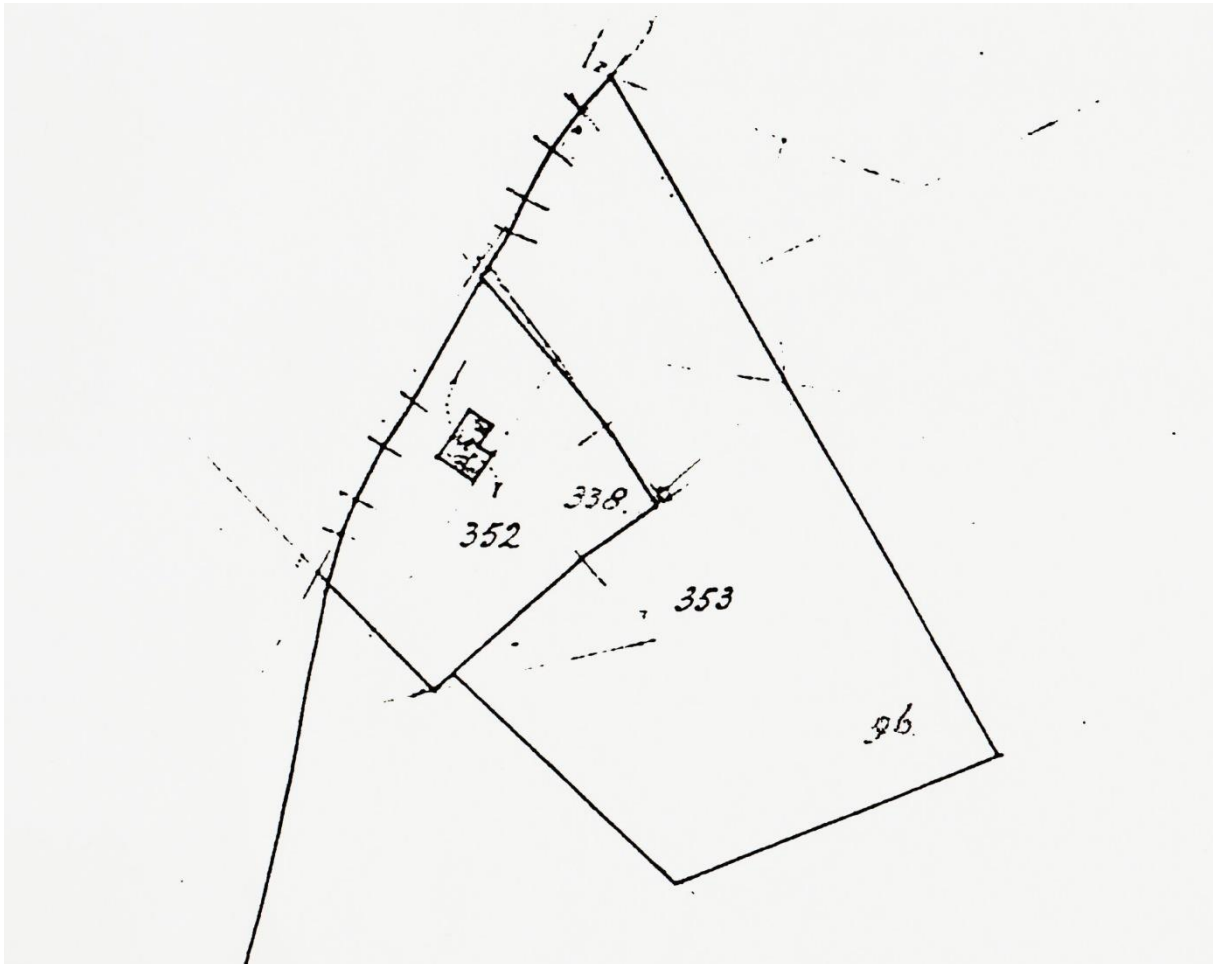
En temidden van al deze turbulente ontwikkelingen was daar opeens de nieuwe eigenaar van het perceel waar het oude Poelzicht gestaan had. In de laatste jaren van de crisis koopt hij op 20 november 1890 perceel B-338 aan de Deeweg te Sinoutskerke voor f 300,= uit handen van Jacobus Anthony Roetert Tak. Zijn naam..... Willem Minnaard, geboren te Heinkenszand op 21 oktober 1865 als natuurlijke zoon van Adriana Minnaard (161). In welk gezin werd Willem geboren en onder welke omstandigheden groeide hij op ? We treffen zijn moeder Adriana Minnaard in 1861 aan in het bevolkingsregister van Heinkenszand, 4 jaar voor Willem's geboorte (162). Ze is dan ruim 20 jaar en het gezin waarin zij woont bestaat dan nog uit haar moeder, Sara Stevense, haar 26-jarige broer Hendrik en haar 11-jarige broer Willem (163). Haar andere broer en zusters waren toen al de deur uit of vroeg overleden. Haar vader, Willem Minnaard is dan juist in het voorafgaande jaar 1860 overleden. Vier jaar later raakt Adriana zwanger en wordt haar zoon Willem geboren. In 1869 treffen we Adriana Minnaard met haar 4-jarige zoon bij een nieuwe inschrijving in het bevolkingsregister op 16 augustus 1869. Deze datum houdt mogelijk verband met het overlijden van haar moeder Sara Stevense, de dag ervoor op 15 augustus 1869. Hierbij staat haar broer Hendrik geregistreerd als hoofd van het huisgezin, waarna volgen Adriana (zuster), Willem (neef) en nogmaals Willem Minnaard (broer). Op 25 januari 1877 trouwt de 35-jarige Adriana Minnaard te Heinkenszand met Quinten van de Vrie en trekt vervolgens met de 11-jarige Willem Minnaard de Grote Dijk over om in de herberg-gemeentehuis-uitspanning van Quinten van de Vrie te Sinoutskerke een nieuwe toekomst te beginnen.

Recht tegenover de entree van het kerkhof met toen nog fier de kerk en toren van Sinoutskerke, werd Adriana Minnaard herbergierster. De voor Willem zo belangrijke tienerjaren, die hem vormden van onschuldig kind tot volwassen man, bracht hij door in een complex samengesteld gezin. Zijn stiefvader, Quinten van de Vrie was weduwnaar van Adriana Christina Hirdes, die zowel kinderen had bij Quinten van de Vrie , als ook uit een eerste huwelijk met Paulus Harthoorn (164). Willem Minnaard zal, naast nog een aantal jaren lagere school, al spoedig opgenomen zijn in het bedrijfsgebeuren van de boerenherberg en uitspanning. Quinten van de Vrie had maar een klein areaal eigen grond (165), wellicht had hij daarnaast nog een aantal percelen in pacht. In ieder geval had hij naast deze werkzaamheden ook de schotterij nog, het controleren van het vee voor een groot aantal boeren, of er geen vee uitgebroken was, in een ander weiland liep of in de sloot zat. Hiertoe trok de schotter met de polsstok door de weilanden en Willem heeft dit vak ongetwijfeld al vroeg van zijn stiefvader geleerd. Hij naderde snel de jaren des onderscheids en op zijn eerste tochten met de polsstok over z'n schouder moeten er bij deze jonge schotter, die toen al de zorg had voor de koeien en het jongvee van vele boeren in het gebied rond Sinoutskerke, reeds gedachtenspinsels gegaan zijn in de richting van een eigen bedrijf.

Willem Minnaard was 16 jaar toen in 1882 Foort de Back zich met zijn grote gezin vestigde aan de ring van het dorp (Sinoutskerke 4, kadastraal D-175) (166). De oudste dochter Geertruid de Back was bij hun komst naar Sinoutskerke net 15 jaar. Met slechts twee huizen tussen hun beider ouderlijk nest, zal de kennismaking niet zo lang op zich hebben laten wachten. Wanneer en hoe zij de keuze voor elkaar maakten weten we niet, maar in de vier jaar daarna is de vonk toch definitief overgeslagen. Op 16 februari 1887 werd de groeiende band tussen de aankomende jonge boer Willem Minnaard, 21 jaar, en de boerendochter Geertruid de Back, 19 jaar, met een huwelijk beklonken. In de zomer daarop, op 4 juli 1887 vestigt het echtpaar zich op Eindewege bij 's-Heer Arendskerke, waar op 8 augustus 1887 hun eerste kind Adriana Dina Minnaard geboren wordt. Na de geboorte van Dina Adriana Minnaard op 12 november 1889 te Baarsdorp, koopt Willem tenslotte eind 1890 het perceel op Sinoutskerke van de oude, middeleeuwse boerderij, waarop in het jaar daarna de hofstede Poelzicht zou

verrijzen (55). Het was hier op dit nieuwe Poelzicht, waar na de geboorte van een derde dochter Sara Pieterella Minnaard op 31 januari 1892, in de periode van 1894 – 1910 nog 7 zonen het levenslicht zouden aanschouwen: Foort, Willem, Dingenis, Jan, Adriaan, Pieter en Cornelis Minnaard.

Figuur 42. Nieuwbouw op perceel 338, het nieuwe Poelzicht, hulpkaart 14, september 1891

Onder de kadastrale legger met artikelnummer 970 vinden we de aankoop door Willem Minnaard van perceel B-338 met een grootte van 23,7 are, met daarachter onder veranderingen in kolom 15, "*stichting*" (167). We zien deze verandering vermeld onder volgnummer 2 als "*weiland en huis*", waarachter weer "*stichting en redresmeting*" geregistreerd wordt. De aankoop van het perceel, de nieuwbouw activiteiten en de redresmetingen (herstel- of verbetermeting) vonden allemaal plaats in 1890 en 1891, getuige bovenstaande hulpkaart, die in september 1891 ondertekend is (figuur 42) (168). Het resultaat van alle activiteiten was dat het perceel waarop het nieuwe Poelzicht verrees, omgenummerd werd van B-338 naar B-352 en als soort van eigendom nu "*huis en tuin*" genoemd werd. De redresmeting bracht aan het licht dat het perceel 1,3 are te groot geregistreerd stond en dus werd de grootte veranderd van 23,7 are in 22,4 are. Uit de toelichting op de hulpkaart blijkt, dat ook perceel B-96 bij de redresmeting betrokken was. Dit perceel, met de veldnaam de "*Blanke Veste*", dat in de periode 1596 – 1963 eigendom bleef van de kerk van Sinoutskerke, was 0,5 are te groot en werd omgenummerd van B-96 naar B-353 (169). De kerk heeft het perceel mogelijk vanaf de start van het nieuwe Poelzicht al in pacht uitgegeven aan Willem Minnaard.

Indien men de grootte van de nieuw gebouwde boerderij relateert aan de oppervlakte van het perceel, blijkt de oppervlakte van het nieuwe Poelzicht uit te komen op ongeveer 75 – 85 m². De lange zijde aan de Deeweg moet dan ongeveer 11 – 12 meter geweest zijn en de zijde aan de zuidkant 8 – 9 meter. Het beeld over de vorm van de boerderij hierbij is, dat de noordkant het woongedeelte is geweest en de zuidkant een volledig aangebouwde schuur met nog plaats voor een aantal koeien. Het was allemaal niet zo groot en wellicht werd dit ook gedicteerd door de crisistijd waarin het gezin van Willem Minnaard zich in 1891 nog bevond. Ook vier jaar later, in 1895,

toen aan de daling van de prijzen van landbouwprodukten een einde kwam, was de crisis niet plotseling voorbij. De omstandigheden bleven voor akkerbouwers en veehouders nog een aantal jaren ongunstig en pas vanaf ca. 1900 treed weer een langzaam herstel in van de prijzen van tarwe, gerst, peulvruchten, koolzaad, maar met name bij de nieuwe gewassen, die immers vòòr en tijdens de crisis reeds een uitbreiding ondergaan hadden (suikerbieten, karwij) (170). Ook de prijzen van vee en zuivelprodukten hadden tussen 1900 en 1910 de opwaartse trend weer te pakken met een stijging van 25 – 30 % voor boter, slachtvee, kalveren en vette varkens. Deze positieve ontwikkelingen weerspiegelden zich eveneens in de grond- en pacht prijzen, die omstreeks 1894 hun dieptepunt bereikten. De grondprijzen stegen in een periode van 10 jaar met meer dan 50 %, de pachten met 10 – 30 % (171). In plaats van vermogende Fransen en Belgen, die daarvoor hofsteden en landerijen in Zeeland kochten, zag men nu juist een trend naar een toename van het kleingrondbezit (1 – 10 ha.). Door splitsing van grote bedrijven of door verkaveling van grond, werd tegemoet gekomen aan de wens van de arbeiders om stukken land te pachten. Op Zuid-Beveland zag men naast de uitgestrekte weidestrecken en boomgaarden, akkers met granen, suikerbieten, peulvruchten, aardappelen en uien. De tijd was voor boeren en arbeiders ten goede gekeerd, men kon zich zaken veroorloven die vroeger buiten het bereik van de meesten lagen.

Hoe was deze periode rond de wisseling van de 19e naar de 20e eeuw voor Willem Minnaard ? Het gezin met inmiddels zeven kinderen, heeft het zeker zwaar gehad, maar het kon nog erger.....! Eén van de kinderen vond op 11 november 1901 voor de herberg van zijn grootmoeder Adriana Minnaard op Sinoutskerke 10 een doosje lucifers. Hij ging ermee in de schuur van Poelzicht spelen en het resultaat was dat de boerderij spoedig in lichterlaaie stond. De Goesche en Middelburgsche Courant berichtten er de andere dag op 12 november over (figuur 43).

Figuur 43. Brand op Poelzicht, Goesche Courant, 12 november 1901

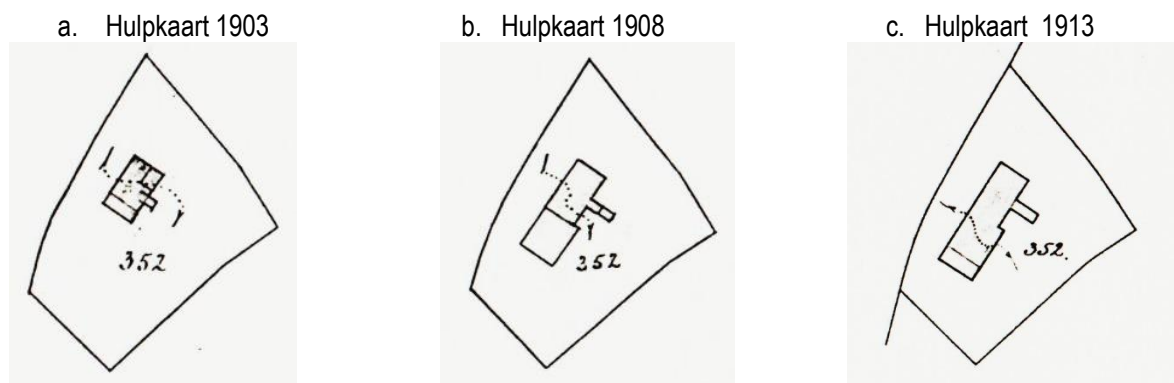
Nisse. Hedenvoormiddag omstreeks 9 ure is te Sinoutskerke brand ontstaan op het hoefje van *W. Minnaard*, vòòr weinige jaren nieuw gebouwd. In allerijl werd de brandspuit er heen gevoerd, doch zij kwam te laat om iets te kunnen blusschen. Huis en schuur zijn totaal afgebrand. Eenige meubelen zijn gered. Naar wij vernemen wordt de schade door verzekering niet genoegzaam gedekt. De oorzaak van den brand is onbekend.

Het was duidelijk dat Willem Minnaard en Geertruid de Back met hun zeven kinderen vervangend onderdak nodig hadden, wat ze ook vonden in de *“Oude School”*, die tegen de kerk van Sinoutskerke aangebouwd was. Dit gebouwtje dat in 1834 nog als school te boek staat, werd gedurende de rest van de 19^e eeuw nog voor bewoning gebruikt. Begin 20^e eeuw was het aanbouwtje aan de kerk waarschijnlijk niet meer voor bewoning geschikt, behalve in noodgevallen. Het gezin moet ongeveer een jaar in de Oude School gezeten hebben, tot Poelzicht weer bewoonbaar was. Willem Minnaard plaatste op 11 februari 1902 een dankbetuiging in de Goesche Courant, onder meer *“aan hen, die geholpen hebben om materialen aan te brengen voor een nieuw te bouwen woning”* (172). Voor de winter van 1902 is de boerderij wellicht klaar geweest, want de eerstvolgende kadastrale hulpskaart dateert van maart 1903. Intussen was op 2 juli 1902 Adriaan Minnaard als achtste kind ter wereld gekomen, hoogst waarschijnlijk nog in hetzelfde huisje tegen de kerk, het oude schooltje. Omdat het bijna ondenkbaar is dat een gezin met 8 kinderen tussen 0 en 15 jaar in een dergelijk klein en oud onderkomen konden leven, zijn wellicht een aantal kinderen tijdelijk ondergebracht bij de degenen die Willem Minnaard in zijn dankwoord in de Goesche Courant persoonlijk noemt (172). Enkele jaren na de brand op Poelzicht is het oude schooltje met de kerk en toren van Sinoutskerke, onder de slopershamer gevallen (1906).

5.12 Uitbreidingen en vernieuwingen van de boerderij op een pachtbedrijf

De "*herbouw*" van Poelzicht in 1902 vond in eerste instantie plaats op de fundamenten van de boerderij die in 1891 gebouwd was (173). Er aan toegevoegd werd de noord-oosthoek als uitbreiding van de woning plus een verlenging van de schuur met ca. 3 meter (figuur 44a). Het uitstekend bouwsel aan de noord-oostzijde van het schuurgedeelte is waarschijnlijk een klein varkenshok. De totaal oppervlakte van het herbouwde Poelzicht was nu 110 – 120 m².

Figuur 44. Hulpkaarten herbouw (1903), vernieuwing (1908) en bijbouw (1913) boerderij Poelzicht

Hierna kreeg ook Willem Minnaard langzaam maar zeker de wind wat in de rug, zijn oudste dochters gingen in dienstbetrekking of trouwden vroeg en in de loop van 1907 liet hij aan de zuidkant een flinke schuur tegen de boerderij aan bouwen (figuur 44b, hulpkaart 1908) (174). De grootte van deze schuur moet ongeveer 12 X 10 meter bedragen hebben. We zien daarnaast dat ook het varkenshok een flinke uitbreiding ondergaat. Vijf jaar later, in 1913 wordt er weer een stuk van ongeveer 4 meter bijgebouwd aan de zuidzijde, waar onder meer een paardenstal deel van uitmaakt (figuur 44c) (175). Het totaal aan bebouwd oppervlak moet nu ongeveer 300 m² geweest zijn (figuur 45).

Figuur 45. Boerderij Poelzicht op definitieve grootte na de uitbreiding in 1913

Welk areaal aan landerijen had Willem Minnaard tot zijn beschikking voor het nu toch wel snel groeiende bedrijf ? Wat waren de percelen bouwland waarop hij de produkten voor de markt (tarwe, gerst, bruine bonen, erwten, vlas, suikerbieten, aardappelen, uien) en voor het vee (voederbieten, haver, klaver, hooi) teelde ? In welke

percelen weiland liet hij zijn paarden, melkkoeien en rundvee liet grazen ? Hij heeft ongetwijfeld in de eerste periode een toenemend areaal aan pachtgrond gehad, want hij kocht zijn eerste percelen eigen grond pas in 1916. Zijn percelen pachtgrond diende hij met name te verwerven bij de kerkelijke en sociale instellingen plus de grondeigenaren/beleggers. Grond die reeds in handen was van boeren, ging vaak via erfopvolging over van generatie op generatie, daar kwam men in het algemeen niet zo snel tussen. Omdat de kadastrale registratie uitsluitend de eigendommen betreft, hebben we van de pachtgronden van Willem Minnaard slechts een fragmentarisch beeld.

Potentiële leveranciers van pachtgrond binnen de Moolhoek onder de instellingen waren in de periode 1891 - 1916 de Hervormde Kerk van 's-Heer Abtskerke, de Kerk van Nisse, de RK Parochie van de Heilige Maria Magdalena te Goes, het Burgerlijk Ambestuur van 's-Heer Abtskerke, de Diaconie der Hervormde Gemeente van 's-Heer Abtskerke en de RK Kerk te Kwadendamme. Zij hadden met elkaar 16 percelen of 11 ha. 24,1 are (17,6 %) van de Moolhoek in eigendom. Daarnaast kon Willem Minnaard in de eerste periode van 25 jaar (1891 - 1916) die hij boerde op uitsluitend pachtgronden, ook terecht bij een aantal beleggers, die zelf geen boer waren en de percelen grond die zij bezaten alleen maar verpachtten (176). In de eerste plaats bij de grondeigenaar waar hij het perceel B-338 voor de bouw van Poelzicht van kocht, Jacobus Anthony Roetert Tak, die daarnaast in de andere veldhoeken nog diverse percelen bezat. In de geschetste periode van 25 jaar hadden de grondeigenaren of beleggers in totaal 62,9 % (48 percelen) grond van de Moolhoek in hun bezit. In werkelijk agrarische handen was dus slechts ongeveer 20 %. Dit had als belangrijkste oorzaak waarschijnlijk de eraan voorafgaande grote crisis in de landbouw.

Willem Minnaard heeft hiermee, inclusief de andere veldhoeken binnen de gemeente 's-Heer Abtskerke, voldoende keuzemogelijkheden uit een aantal percelen pachtgrond. Wij hebben helaas slechts 2 voorbeelden uit de periode 1933 - 1940 van pachtovereenkomsten die voldoende gedocumenteerd zijn.

Figuur 46. Pachtgronden van de Nederlands Hervormde Kerk te 's-Heer Abtskerke, 1933-1940

Omschrijving der percelen in pacht bij <u>Willem Minnaard Sr.</u>							
Gemeente	Hoek	Kadastrale sectie en nummer		Soort	Grootte		
					H.	A.	C.
<i>'s-Heer Abtskerke</i>	<i>Voortijshoek</i>	<i>D</i>	<i>57</i>	<i>W</i>	<i>0</i>	<i>38</i>	<i>60</i>
<i>"</i>	<i>Kerkhoek</i>	<i>D</i>	<i>210</i>	<i>W</i>	<i>0</i>	<i>40</i>	<i>60</i>
<i>"</i>	<i>"</i>	<i>D</i>	<i>349</i>	<i>W</i>	<i>0</i>	<i>57</i>	<i>80</i>
<i>"</i>	<i>"</i>	<i>D</i>	<i>213</i>	<i>W</i>	<i>0</i>	<i>27</i>	<i>70</i>
<i>"</i>	<i>Opr. oosthoek</i>	<i>E</i>	<i>89</i>	<i>B</i>	<i>0</i>	<i>38</i>	<i>50</i>
<i>"</i>	<i>Moolhoek</i>	<i>B</i>	<i>353</i>	<i>W</i>	<i>0</i>	<i>67</i>	<i>00</i>

In het pachtboekje van de Nederlands Hervormde Kerk te 's-Heer Abtskerke treffen we voor de periode 1933 - 1940 een omschrijving aan van de percelen die de kerk op dat moment in pacht heeft bij Willem Minnaard (177) (figuur 46). Bovenaan in de tabel van figuur 46 treffen we in Voortijshoek perceel D-57, een weiland van 38,6 are. De dam met damhek van dit weiland lag halverwege het Feijtersweegje (perceel 250), op het punt waar de hoekgrenzen van de Voortijshoek, de Wiegenhoek en Hovendijke op een soort drielandenpunt bij elkaar komen.

Figuur 47. Perceel D-57 met veedrinkput, rechts op de achtergrond Sinoutskerke

De volgende 3 percelen in de Kerkhoek, zijn reeds beschreven in paragraaf 3.2. Door een herverkaveling in 1879 ontstond perceel 349, opgebouwd uit een deel van perceel 212, plus perceel 209. Met de toegangsdam aan het begin van *'t Olleweegje* (perceel 256), is op deze wijze een goed bereikbaar weiland ontstaan, wat overloopt in de percelen D-210 en D-213. Het totaal, wat in de volksmond de *“Bergweie”* is gaan heten, is 126,1 are groot. In de Grote Oosthoek, aan de oostkant van de Sinoutskerkse Zandweg treft men perceel C-89, bouwland. Dit was alleen bereikbaar door ter hoogte van perceel D-169, even voorbij de oprijlaan D-170 naar 't Hooch Huys, de afslag naar het *“Zoete Pitse Weegje”* te nemen. In dit wegeling lag naast perceel C-89, het perceel wat in de volksmond de veldnaam het *“Zoete Pitje”* (perceel C-90) gekregen heeft. Tenslotte vermeld het overzicht van de landerijen pachtgrond van de kerk, in de Moolhoek nog perceel B-353, weiland, wat voor de redresmeting (1891) perceel B-96 was. Dit weiland, dat in het oosten en zuiden de boerderij Poelzicht omsloot, was dermate laag gelegen, dat naast de wintermaanden er ook in het voor- en najaar vaak wateroverlast ontstond, vandaar de veldnaam de *“Blanke Veste”*. Het totaal aan pachtgrond van de kerk bedroeg 2 ha. 70 are 2 ca.

Het tweede voorbeeld speelde zich af voor notaris Willem Hamelynck te Goes, waar op 10 januari 1939 tussen het kerkbestuur der Rooms-Katholieke Parochie van de Heilige Maria Magdalena te Goes en Willem Minnaard, landbouwer te Sinoutskerke, een pachtkontraat wordt gesloten op perceel B-64 (178). Dit perceel weiland met de veldnaam *“Ubes Weidje”* had een oppervlakte van 76 are en de pachtprijs was f 50,= per jaar. Wellicht had Willem Minnaard dit weiland al veel langer in pacht, maar moest er een nieuw kontraat opgemaakt worden omdat het perceel ook van eigenaar wisselde, van de Roomsche Armen van Kapelle naar de nieuwe eigenaar (179).

5.13 Van pachtboer naar eigen grond

Willem Minnaard had in die eerste 25 jaar tot 1916 waarschijnlijk al goede resultaten geboekt met zijn pachtbedrijf. De zich voortdurend uitbreidende boerderij Poelzicht was daar ook een afspiegeling van. Op de golven van de agrarische revolutie was hij ongetwijfeld ook meegegaan met het gebruik van kunstmest, een betere onkruidbestrijding en een verbetering van de drainage. Hierdoor werd de afhankelijkheid van de bodemgesteldheid wat minder en kon men zich nog beter oriënteren naar de markt. Waar men 100 jaar daarvoor nog een heel beperkt aantal gewassen teelde, kon men thans kiezen uit een grote variatie van granen, peulvruchten, aardappelen, suikerbieten, vlas, klavers en lucerne. De opbrengsten per hectare waren omstreeks 1910 reeds 30 – 40 % hoger dan 50 jaar daarvoor (180). Bovendien ontwikkelden de prijzen van deels “nieuwe” gewassen als suikerbieten, aardappelen, uien en vlas zich gunstiger dan van de meeste graansoorten. Voor de veehouderij gold dat door de introductie van de kunstmest, deze nu ook meer onafhankelijk van de mestproductie voor het akkerland beschouwd kon worden en men deze sector ook commercieel ging behandelen. Bovendien bleek dat de onkosten van de verzorging van het vee, werden overtroffen door de netto opbrengsten van slachtvee, melk en boter. De gunstige prijzen voor vlees en zuivelprodukten bewezen dat uitbreiding van de veestapel nog kon worden voortgezet. De periode van Wereldoorlog I (1914 – 1918) was in zekere zin te beschouwen als een voortzetting van het tijdvak van hoogconjunctuur (1895 – 1914). Omdat Zeeland slechts een

beperkte hoeveelheid handelsgewassen voortbracht waren de gevolgen van bepaalde blokkade's niet zo groot, de reguliere produkten werden voor het grootste deel in het binnenland afgezet.

Door het overlijden op 2 maart 1916 van Catharina Jacoba van Velsen, weduwe van Jacobus Anthony Roetert Tak (181), startte weer een nieuwe fase in het boerenondernemerschap van Willem Minnaard : het aankopen op veilingen of publieke verkopen van eigen landerijen. Willem was 50 jaar en nog in de kracht van zijn leven, drie van zijn kinderen waren getrouwd, de jongste zat nog op de lagere school en de rest fungeerde als een schare hulpkrachten om hem heen. Op 14 juni 1916 werden ten overstaan van notaris Pilaar in de herberg van de weduwe Konings te 's-Heer Abtskerke, de percelen grond van wijlen de wed. Jacobus Anthony Roetert Tak (perceel B-90, C-72, D-144, 145, 195, 196, 197, D-200, E-280, 435, 281) in een openbare veiling verkocht (182). Bij deze veiling legde Willem Minnaard beslag op de percelen D-200, E-280, 435. Perceel D-200 van 74,3 are, kocht hij voor f 1419,13 (in hedendaagse koopkracht ruim f 25.000,=) en perceel E-280 van 115,5 are met de uitweg E-435 van 3,3 are voor een bedrag van f 2910,60 (ruim f 52.000,=). Perceel D-200 betrof een stuk bouwland van 74,3 are, schuin tegenover de hofstede Poelzicht gelegen, met toen reeds een rijke geschiedenis. Het perceel was praktisch vanaf het begin van deze studie eigendom van Jan Pierss Hoochuys (1617) en zijn opvolgers, die boerden op 't Hooch Huys en vervolgens na een onderbreking vanaf 1758 tot 1837 van Pieter Vaardegem en Jan van Gils, eveneens boeren op 't Hooch Huys. Bij de sloop van 't Hooch Huys kwam het perceel in handen van Pieter Roetert Tak, de grootvader van Jacobus Anthony Roetert Tak. Perceel E-280 lag in de Noordhoek aan het *“Noordhoekse Weegje”*, de uitweg voor het weiland van 115,5 are, waarvan Willem Minnaard ook een deel van 3,3 are diende te kopen (perceel E-435). De rest van de landerijen van Catharina Jacoba van Velsen, wed. Jacobus Anthony Roetert Tak, gingen achtereenvolgens naar Maarten de Witte (183) (perceel B-90, C-72), Izaak Luteijn (perceel D-144, 145, 195, 196, 197) en Willem Neliszoon van Liere (perceel E-281). Hiermee waren alle percelen na het uiteenvallen van 't Hooch Huys (1837) en het oude Poelzicht (1855) weer in boerenhanden.

In onderstaande tabel 48 zijn alle grondaankopen door Willem Minnaard, vanaf 1890 tot 1940 weergegeven.

Figuur 48. Grondaankopen door Willem Minnaard, 1890 – 1940

Volgnr.	Perceel	Grootte	Aard	Datum	Bedrag	Verkoper	Artikelnr.
970-1	B-352	22,4 are	Huis, schuur, erf	20-11-1890	f 300,00	Jacobus Anthony Roetert Tak	585
970-10	D-200	74,3 are ¹⁾	Bouwland	14-06-1916	f 1419,13	Catharina Jacoba van Velsen	585
970-11	E-280	115,5 are	Weiland	14-06-1916	f 2910,60	Catharina Jacoba van Velsen	585
970-12	E-435	3,3 are	Uitweg	14-06-1916		Catharina Jacoba van Velsen	585
970-14	B-191	48,5 are	Weiland	01-11-1920	f 12000,00	Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-15	B-192	35,9 are	Weiland	01-11-1920		Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-16	B-194	42,6 are	Bouwland	01-11-1920		Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-17	B-302	2,3 are	Watergang	01-11-1920		Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-18	B-350	70,4 are	Weiland	01-11-1920		Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-19	B-351	62,2 are	Weiland	01-11-1920		Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-20	C-73	60,7 are	Bouwland	01-11-1920		Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-21	C-74	61,9 are	Weiland	01-11-1920		Cornelis Geertruijd Kolff	977
970-22	E-234	51,9 are	Bouwland	30-11-1920	f 1000,00	Jan Bastiaansz Rijk	1186
970-23	B-390	5,2 are	Schuur en weiland	18-08-1925	f 159,02	Johannes Leonardus Richel	1328
970-26	D-215	44,5 are	Weiland	ca. 1939	f 2300,00	Laurus Goense	1647
970-27	D-216	41,5 are	Weiland	ca. 1939		Laurus Goense	1647
1594-1	B-316	1,45 are	Watergang	04-06-1930	f 3118,50	Johannes Leonardus Richel	1328
1594-2	B-391	122,3 are	Weiland	04-06-1930		Johannes Leonardus Richel	1328
Totaal		866,85 are			f 23207,25		

1) We dienen deze grootte nog met 11,5 are te verminderen, in verband met de afsplitsing van perceel D-390 in 1935 ten behoeve van zijn zoon Cornelis, die in dat jaar hier een huis op zou bouwen, het andere deel van perceel D-200 (D-389, groot 62,8 are) bleef in bezit van Willem Minnaard

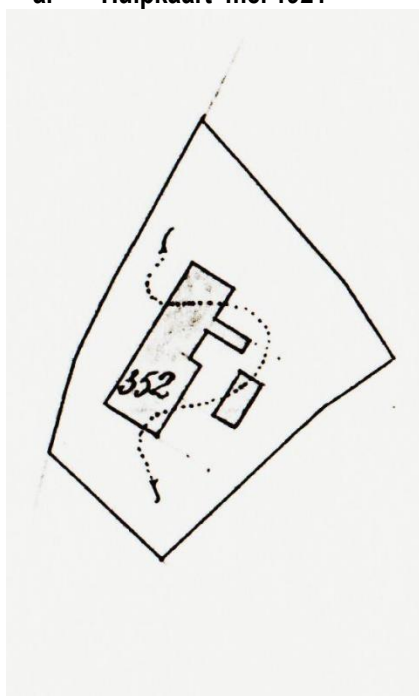
In 1920 voert Willem Minnaard het tempo van investeringen en uitbreidingen nog verder op. Op 1 november 1920 koopt hij van Cornelis Geertruijds Kolff, particulier te 's-Gravenpolder 7 percelen grond en een stuk watergang met een totale grootte van 3 ha. 84,5 are voor een bedrag van f 12000,= (in hedendaagse koopkracht bijna f 150.000,=) (184). De eerstvolgende drie percelen (zie tabel 48) B-191, 192 en 194 lagen in de veldhoek Florishoek, tegenover de percelen B-59, 79, 80 in de Moolhoek, gescheiden door de 's-Heer Abtskerkse Zandweg. Perceel 194, een stuk bouwland van 42,6 are, lag in de lengte langs de Zandweg. Perceel 191 (48,5 are) en 192 (35,9 are), beiden weiland, lagen aaneengesloten hier direkt achter.

De percelen B-350 en 351 in de Moolhoek, waren het resultaat van een splitsing in maart 1881, die het oorspronkelijke perceel B-63 betrof (185). De splitsing vond mogelijk plaats omdat perceel 350, het westelijk deel tegen de Deeweg, toen bouwland werd en perceel 351, wat daar achter lag, dieper de Moolhoek in, weiland. In de periode 1884 – 1896 wordt perceel 350 weer omgezet in weiland. De splitsing van perceel B-63 met de veldnaam de “*Lange Stikken*”, werd tevens aangegrepen voor een herkartering van 1,1 are die er bij perceel B-350 bijgeteld werd. Bovendien moest Willem Minnaard ook een stuk van de watergang, wat de scheiding vormde tussen perceel 350 en de Deeweg (B-302, 2,3 are) erbij kopen. Tenslotte maakten de percelen C-73 en 74 deel uit van de transactie met Cornelis Kolff. Deze lagen in de Grote Oosthoek, tegenover perceel D-163 in de Kerkhoek.

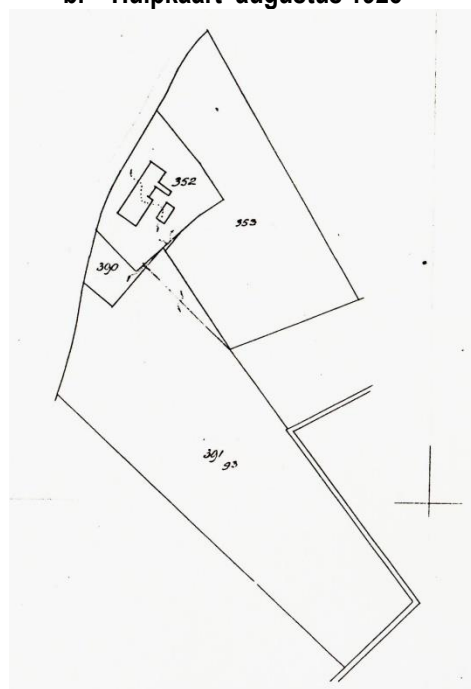
Willem Minnaard betaalde van de koopsom van f 12.000,= bij het afsluiten van de overeenkomst f 3000,=, wat omgerekend naar de huidige koopkrachtcijfers toch ruim f 35.000,= was. Het resterende deel van de koopsom, f 9000,= blijft hij schuldig aan Cornelis Kolff, met een rente van 5 % die jaarlijks op 1 november betaald diende te zijn, voor het eerst op 1 november 1921. Op 6 juni 1921 komt Cornelis Kolff op 69-jarige leeftijd te 's-Gravenpolder te overlijden. In zijn memorie van successie treffen we aan de baten kant weer de hypothecaire vordering van f 9000,= die hij op Willem Minnaard had (186). Uit dit document bleek echter dat hij nog een tweede hypothecaire vordering ten laste van Willem Minnaard had, van f 1200,= à 5 % per 1 november, blijkens een akte verleden voor notaris H.W. Neervoort te 's-Gravenpolder op 3 februari 1914. Willem Minnaard kende dus Cornelis Kolff al langer en heeft hem waarschijnlijk meerdere malen op zijn buitenplaats “*de Favorite*” te 's-Gravenpolder bezocht. In de periode van uitbreiding van de boerderij heeft hij wellicht ook krediet van hem gekregen.

Figuur 49. Verdere uitbreiding met veestal en graanschuur van boerderij Poelzicht

a. Hulpkaart mei 1921

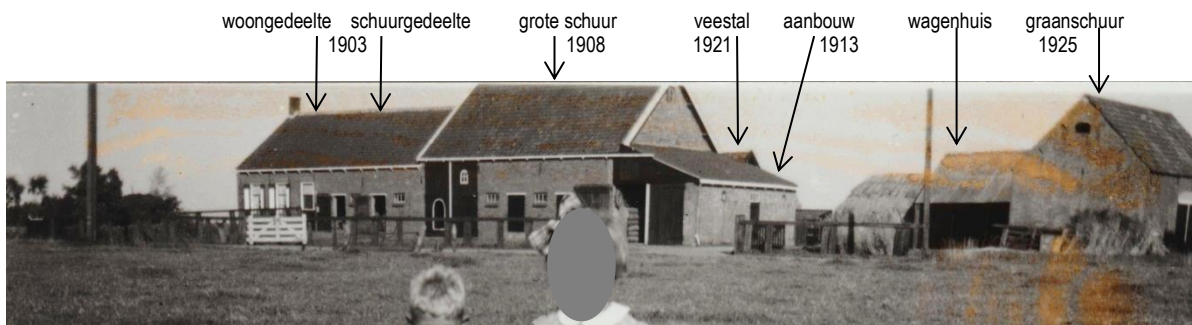
b. Hulpkaart augustus 1925

Na deze grootste en duurste aankoop, kocht Willem Minnaard vier weken later, op 30 november 1920 weer een perceel grond voor f 1000,= van Jan Bastiaansz Rijk (187). Het was een perceel bouwland van 51,9 are, kadastraal bekend als E-234, gelegen in de Noordhoek aan de Baarsdorpsweg, schuin tegenover de nieuwe boerderij die Adriaan van de Vrie daar 3 jaar tevoren had gebouwd. Omstreeks deze tijd moet Willem Minnaard ook de plannen voor verdere nieuwbouw op het terrein van de boerderij Poelzicht al klaar gehad hebben. In mei 1921 vond namelijk achter de boerderij de stichting plaats van een veestal (188, figuur 49 a, hulpkaart mei 1921). Deze zwart geteerde, uit gepotdekseld hout opgetrokken veestal was ongeveer 10 X 5 meter groot, en begrensde nu met de varkensstal en de achterkant van de boerderij, de mestvaalt. Willem Minnaard hield de

vaart waarmee hij investeerde in grond en nieuwe gebouwen hoog. In augustus 1925 breidt hij zijn erf met 5,2 are uit om ruimte te scheppen voor de bouw van een graanschuur. Deze 5,2 are (perceel B-390) koopt hij voor f 159,02 van Johannes Leonardus Richel, burgemeester van Borsele, waartoe het naastgelegen weiland B-93 gesplitst werd in B-390 (5,2 are) en B-391 (122,3 are) (189). Ongeveer op de scheiding van het oude erf B-352 en het stukje weiland B-390, verrees de nieuwe graanschuur (190, figuur 49 b, hulpkaart 1925). De indruk bestaat dat de bouw van het wagenhuis, waarvan we geen kadastrale registratie aantreffen, reeds vòòr 1925 heeft plaats gevonden. Dit wagenhuis was gesitueerd tussen de veeststal en graanschuur en aan de achterzijde bevond zich nog een schaphok, wat tegen de grens met perceel B-93 (391) en perceel B-96 (353) stond (figuur 50).

Figuur 50. Situering bedrijfsgebouwen boerderij Poelzicht

In de zomer van 1930 bleef er geen andere keuze voor Willem Minnaard, dan ook het resterende deel van het naastgelegen weiland (B-391) te kopen, wat hij tot dan toe in pacht had gehad. Op 25 maart 1930 was de eigenaar Johannes Leonardus Richel, burgemeester en secretaris van Borsele, op 52-jarige leeftijd, ongehuwd overleden, *“tot eenige erfgename nalatende zijne zuster, Lena Johanna Richel”* (191). Dit betekende dat op 4 juni 1930 in de herberg van Catalina Rottier te Borsele, notaris Leonardus Albertus Beth uit Ovezande, het onroerend goed van Johannes Leonardus Richel in het openbaar veilde en verkocht. Hij deed dit op verzoek van Tjabbo Bos, ingenieur, wonende te Wassenaar en handelende als gemachtigde van Lena Johanna Richel, zijn echtgenote. Het stuk grond ging als *“weiland en watergang te Sinoutskerke aan de Deeweg, kadastraal bekend gemeente 's-Heer Abtskerke, sectie B nummers 391 en 316, samen groot 1 ha. 23 are 75 ca.”* voor f 3118,50 naar Willem Minnaard. Tenslotte koopt hij aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog (1939), hij is dan bijna 75 jaar oud, zijn laatste 2 percelen weiland (192). Het betrof hier de percelen D-215 (44,5 are) en 216 (41,5 are), liggende in de Kerkhoek, die hij kocht voor ca. f 2300,= van Laurus Goense (193). In de periode 1890 – 1940 kocht Willem Minnaard in totaal 8 ha. 66 are 85 ca. aan landerijen voor f 23207,25. Omgerekend per aankoop naar de huidige koopkracht was dit f 342.272,38, ofwel per ha. ongeveer f 40.000,=. (194).

5.14 De Tweede Wereldoorlog

Willem Minnaard's levenswerk was praktisch voltooid, in het najaar van 1940 werd hij 75 jaar oud, Geertruid de Back was 73 jaar. Maar aan wie zou hij de boerderij plus landerijen overdragen? Er waren in 1940 in totaal 9 van de 10 kinderen getrouwd, alleen Adriaan, 38 jaar, was nog vrijgezel en woonde bij zijn ouders op de boerderij. Van de andere kinderen was er één getrouwd met een smid, één was veehandelaar geworden, een ander had een winkel in manufacturen, maar de grote meerderheid had een boerenbedrijf opgezet in en rond Sinoutskerke. In deze situatie vielen de Duitse legers begin mei 1940 ons land binnen, ook Zuid-Beveland. Maar Zeeland hield vrij lang stand (195). Nederland capituleerde na het bombardement op Rotterdam op 14 mei 1940, met uitzondering van Zeeland. Franse troepen waren nog volop in gevecht met Duitse eenheden. De voortdurende inzet van de soldaten was de oorzaak dat zij nog nauwelijks aan rust toekwamen. In de vroege ochtend van 15 mei begon de Duitse opmars door Zeeland. De Bath-stelling, de Zanddijk-stelling en de Kanaal-stelling werden allen veroverd door de Duitse troepen. Op 16 mei vonden bij Kapelle felle gevechten plaats tussen Duitse en Franse eenheden, die Nederland te hulp waren geschoten. Een dag later werden 65 gesneuvelde Fransen door de plaatselijke bevolking begraven. Besloten werd terug te trekken tot achter de Sloedam. Walcheren en Zuid-Beveland waren destijds door een slikkengebied van elkaar gescheiden. De 800 meter lange Sloedam was de enige verbinding tussen de eilanden. In de namiddag van 16 mei werd de Sloedam door Franse troepen in staat van verdediging gebracht, in een poging de Duitse opmars door Midden-Zeeland te stuiten. In de loop van de

avond kwam het tot een eerste treffen toen Duitse verkenner de Sloedam naderden. De Duitse troepen maakten zich in de ochtend van 17 mei gereed om hun opmars door Zeeland voort te zetten. Intensieve beschietingen van Franse stellingen werden de oorzaak van een vlucht door complete eenheden. Gelijktijdig werden bommenwerpers ingezet om Franse en Nederlandse artillerie opstellingen aan te vallen. De Franse terugtocht naar Vlissingen, waartoe om 15.30 uur bevel was gegeven, verliep in grote wanorde. Omdat de bevolking van Middelburg was geëvacueerd, ontbrak het aan hulp om de vele brandhaarden te bestrijden, zodat de binnenstad geheel uitbrandde. In de avond van 17 mei 1940 werden in Vlissingen de capitulatievoorwaarden tussen het Nederlands/Franse commando en de Duitse commandant besproken.

Figuur 51. De familie Minnaard bij hun 40-jarig huwelijk in 1927, met staand achter v.l.n.r. Cornelis, Pieter, Adriaan, Dina, Foort, Willem, Dies, Jan, en voor v.l.n.r. Saartje, Willem Minnaard & Geertruid de Back, Adriana

Poelzicht bleef nog ongeschonden van deze eerste oorlogshandelingen. Bovendien had men op de boerderij voor primaire levensbehoeften de beschikking over een moestuin met groenten als worteltjes, sla, bietjes en koolsoorten, waar Willem Minnaard tot op hoge leeftijd zelf in werkte. Tarwe als grondstof voor het brood, had men ook van de eigen akkers. Het werd gemalen door de molenaar, vervolgens ging er een zak meel naar de bakker, die er brood van bakte, met als beleg meestal boerenboter of vet (196). Melk hadden ze van de koeien, eieren van de kippen en vlees en vleeswaren van *“de slacht”*, een jaarlijks terugkerend ritueel van het slachten van een varken. Naarmate de oorlog vorderde werd het ten aanzien van sommige producten toch wel serieuzer. Bijvoorbeeld producten als suiker, lucifers, kaarsen, petroleum, koffie en tabak, daar werd door de meeste mensen flink op gehamsterd. Zo ook op Poelzicht, met name op tabak en koffie. Hiertoe was op de bovenverdieping een zogenaamde *“smokkelbedstee”* ingericht. Tegen de voorgevel, onder het dak, waren 3 bedstedes naast elkaar, de middelste was de *“smokkelbedstee”*, daar lagen grote pakken tabak, voor Willem's pijp en als pruimtabak. En natuurlijk een aantal pakken koffie. Toen ze geen tabak meer hadden ging Geertruid de Back met haar schort naar de dorsvloer, waar ze klaverbolletjes ging knippen, die Willem in z'n pijp oprookte. Ze hebben ook nog zelf tabak geteeld. Achter in de tuin, tegen de Blanke Veste stond een broeikas, hier stonden rijen tabaksplanten en de bladeren hingen daar ook te drogen. Maar ook de boerenroomboter ging op zeker moment *“op de bon”*. Dit ambachtelijk product maakten ze zelf, via het karnen van licht aangezuurde melk. Bij het

karnen worden de vetbolletjes uit de melk geslagen, van die vetbolletjes werd de echte boerenroomboter gemaakt. Er gingen regelmatig een aantal pondspakken boerenroomboter in de onderste lade van het kabinet. Andere artikelen probeerde men zoveel mogelijk te ruilen tegen iets anders. Bijvoorbeeld als je een spinnewiel had, ging je schapewol spinnen en ruilde dat tegen een lap stof of een pak, een stel lakens. Ze hadden ook oorlogsvluchtelingen, een familie met een zoon, die werden gehuisvest in het gareelhok, met daarachter de paarden. De zoon had TBC, wat toen met grote letters ook op het gebouw gezet werd. Dat hield meteen de Duitsers een beetje van de boerderij weg! Op zeker moment moesten ze (de zonen Minnaard) ook met twee paarden gaan rijden voor de vijand, maar dat deden ze niet, hoor! Ze hadden juist de paarden achter in een groot weiland gebracht, wat uitsluitend bereikbaar was via een lang wegeling (196).

De bevrijding van Zuid-Beveland in oktober 1944 maakte onderdeel uit van de Slag om de Schelde en heette Operatie Vitality. Deze operatie bestond uit 2 delen, een opmars vanuit Brabant via de Kreekrakdam en een beoogde landing door de Schotse Lowland Division op de kust van Zuid-Beveland, vanuit Zeeuws-Vlaanderen. De aanval werd ingezet in de morgen van 24 oktober door de Canadese 4^e brigade. Al spoedig slaagden de Canadezen erin de eerste tegenstand te overwinnen en de smalle Kreekrakdam te passeren. Na een bombardement door Typhoons bij Rilland Bath kon deze plaats in de vroege morgen van 25 oktober worden bevrijd. De voorhoede bevond zich toen in de omgeving van Krabbendijke. De volgende dag kon de Canadese 6^e brigade de taak van de zeer vermoeide 4^e brigade overnemen en werd het Kanaal door Zuid-Beveland bereikt. De Duitse verdedigingsplannen hadden voorzien in het stand houden langs het Kanaal door Zuid-Beveland. Hiertoe hadden de Duitsers vanaf 8 oktober uitgebreide stukken land onder water gezet. Langs het kanaal, waarvan de bruggen waren opgeblazen, werden bij Wemeldinge, in de omgeving van de rijksweg en bij Hansweert, pogingen gedaan de overkant te bereiken. In de nacht van 27 op 28 oktober gelukte het halverwege het kanaal en bij Hansweert, om over te steken, bij Wemeldinge was de tegenstand daarvoor te fel. De volgende dagen werden Duitse artillerie- en mortierstellingen opgeruimd met behulp van vliegtuigsteun. De Duitse verdediging bleek niet houdbaar en op 30 oktober gaf de Duitse luitenant-generaal bevel terug te trekken op Walcheren, een dag later stonden Canadezen en Schotten aan de Sloedam.

5.15 Testament, boedelscheiding en deling

Juist na Willem Minnaard's 79^e verjaardag op 21 oktober 1944 was ook Sinoutskerke weer een vrij dorp. De rest van Nederland had nog een volledige winter en voorjaar van 1945 te gaan onder Duitse bezetting. Maar Willem Minnaard was vrij man en in de winter van 1945/1946 begon hij toch na te denken over de opvolging van zijn bedrijf, zijn Poelzicht met z'n graanschuur, z'n veestal en landerijen. Op 21 oktober 1945 vierde hij zijn 80^e verjaardag, temidden van zijn kinderen, klein- en achterkleinkinderen. Deze plaatsten ter gelegenheid hiervan op 18 oktober een advertentie in de krant (197). Een paar weken later plaatste Willem een dankbetuiging in dezelfde krant (198).

Op 25 januari 1946 krijgt Willem Minnaard bezoek op Poelzicht, de notaris uit Goes, W. Hamelynck. Het is tijd om zijn testament op te maken (199). Dit gebeurt in tegenwoordigheid van de getuigen Joos van Oosten, polderwerker en Cornelia Johanna van Oosten-de Jonge, die beiden ook op Sinoutskerke woonden. Het eerste wat hij in het testament laat vastleggen, is dat Geertruid de Back bij zijn overlijden *“het levenslang vruchtgebruik van zijn gehele nalatenschap”* krijgt en verder *“uit de gemeenschappelijke boedel, tegen behoorlijke waardering, zoveel goederen en zaken over te nemen”*, als zij maar wil. Tenslotte stelt hij haar ook aan tot *“uitvoerster zijner uiterste wilsbeschikkingen”*. Vervolgens zien we ook, aan wie hij Poelzicht na zou laten, *“aan zijn zoon Adriaan Minnaard het hofsteedje met schuur, erf, bouw- en weiland te Sinoutskerke, kadastraal bekend als Sectie B, nummers 352, 390, 391 en 316, samen groot 1.51.35 ha.”* Dit betrof het erf met de gebouwen (B-352), het direkt eraan grenzende weiland (B-390, 391) en een stuk van de watergang (B-316). Dit alles onder de verplichting, de waarde van het gelegateerde (nagelaten) in te brengen in de nalatenschap of met zijn mede-erfgenamen te verrekenen. Verder legateeerde hij *“aan zijn zoon Cornelis Minnaard het perceel bouwland gelegen te Sinoutskerke, kadastraal bekend als Sectie D nummer 389, groot 0.62.80 ha.”*, onder dezelfde voorwaarden als voor Adriaan. Dit betrof het resterende deel van oorspronkelijk perceel D-200, waar in 1935 bij het huwelijk van Cornelis reeds een splitsing was doorgevoerd. Cornelis kreeg hierbij 11,5 are (D-390) op zijn eigen naam, waarop hij een huis bouwde. Tenslotte doet Willem Minnaard nog een verzoek aan zijn erfgenamen, *“hunne medewerking te verlenen tot het doen overschrijven van de bij de hofstede behorende pachten op naam van zijn zoon Adriaan Minnaard”*.

Het jaar daarop, 16 februari 1947, waren Willem Minnaard en Geertruid de Back, 60 jaar getrouwd. Het werd gevierd met een ontvangst in het verenigingsgebouw Irene te 's-Heer Abtskerke, temidden van de 10 kinderen en meer dan 50 kleinkinderen. Ook werd een foto sessie gearrangeerd, waarop de grootouders met hun kleinkinderen staan, tussen de veestal en het wagenhuis op het erf van de boerderij Poelzicht.

Op 21 oktober 1948 werd Willem Minnaard 83 jaar, een zeer hoge leeftijd voor die tijd. Het werd kerstmis, de jaarwisseling 48/49, het werd 13 januari 1949. Eén van zijn kleinkinderen kwam op bezoek, Willem Braam. Willem Minnaard zat op z'n vaste plek, naast de kachel, aan de andere kant van de kachel de kleinzoon. Hij wilde z'n pijp aan steken en zei: "Nu kan ik toch m'n pijp niet aankrijgen, toe Willem, steek jij hem eens aan". Dus Willem Braam pakt de pijp en steekt hem aan. Hij geeft hem aan zijn opa terug, hij pakt de pijp vast en steekt hem in z'n mond. Plotseling valt hij vanuit zijn stoel op de grond, hij was nog niet direct dood, maar toch een uur later wel, zo is hij gestorven (200).

Na de dood van Willem Minnaard werden de gordijnen en buitenom de luiken voor de ramen van de boerderij Poelzicht gesloten, tot de dag van de begrafenis. Deze vond plaats op de begraafplaats van Sinoutskerke, ruim 100 meter van de boerderij (201). Maar er kwamen na de begrafenis nog andere processen op gang. Willem had via zijn testament Geertruid de Back goed beschermd. Ook het gegeven dat Adriaan Minnaard na haar dood de definitieve opvolger zou worden op Poelzicht, lag reeds vast. Maar wie zou wat krijgen bij het proces van scheiding en deling van de boedel? En hoe groot was de boedel van Willem Minnaard? En wie bepaalde de waarde van de goederen, de grote groep kinderen, de notaris of toch een derde partij?

Een deel van deze vragen werden reeds beantwoord toen op 24 mei 1949 een *"akte van scheiding, inzake de algehele gemeenschap van goederen, bestaan hebbende in het huwelijk tussen wijlen de heer Willem Minnaard en mevr. Geertruid de Back"*, opgemaakt werd. (202). Dat gebeurde op Poelzicht te Sinoutskerke, in aanwezigheid van alle erfgenamen. Dit waren naast Geertruid de Back, de nog 9 levende kinderen, plus de 2 kinderen van de op 26 december 1947 overleden Sara Pieterella Minnaard. (203). Vervolgens somt notaris Hamelynck de bepalingen uit het testament van 25 januari 1946 op, die zogenaamd *"rechtsgevolg"* kunnen hebben, namelijk dat Geertruid de Back het *"levenslang vruchtgebruik zijner gehele nalatenschap"* verkrijgt. Bovendien wordt zij ook aangesteld tot *"uitvoerster zijner uiterste wilsbeschikkingen met het recht tot inbezitneming zijner gehele nalatenschap"*. Een volgende passage houdt in, dat de overledene met inachtneming van de in het testament vermelde legaten (voor Adriaan en Cornelis Minnaard), heeft nagelaten als zijn erfgenamen, zijn echtgenote en 9 kinderen, ieder voor 1/11 deel en zijn 2 kleinkinderen, ieder voor 1/22 deel van de nalatenschap. Tenslotte volgt, alvorens de vermogensbestanddelen (activa) worden opgesomd, nog een zeer belangrijke mededeling, namelijk dat *"alle waarderingen hebben plaatsgevonden in onderling overleg"*. De vermogensbestanddelen waren opgeteld, totaal gewaardeerd op f 39.223,75 en de schulden of verplichtingen (passiva) op een bedrag van f 5950,94, zodat het saldo bedroeg f 33.272,81 (figuur 52).

Figuur 52. Bezittingen en schulden bij het overlijden van Willem Minnaard in 1949

ACTIVA ¹⁾			PASSIVA ²⁾		
I.	Onroerende goederen	f 19000,=	I.	Centrale landbouw onderlinge	f 240,=
II.	Roerende lichamelijke zaken	11555,15	II.	De Jonge-van der Linde	97,50
III.	Aandelen	200,=	III.	Polder Brede Watering	164,45
IV.	Hypothecaire vordering	3000,=	IV.	Grondbelasting	2,08
V.	Onderhandse vorderingen	2450,=	V.	Heffing ineens	4248,40
VI.	Contanten	2000,=	VI.	Pachtschulden	156,22
VII.	Saldo tegoed	1010,=	VII.	Begraveniskosten	310,70
VIII.	Lopende renten	8,60	VIII.	Successierechten	176,07
		-----	IX.	Boedelkosten	555,52

Totaal activa en passiva		f 39223,75			f 5950,94

Het saldo bedraagt dus f 39223,75 - f 5950,94 = f 33272,81

- 1) Onder het onroerend goed wordt vermeld, woonhuis met schuur, veestal, wagenhuis, graanschuren, erf, bouw- en weiland, uitweg en watergang, kadastraal Sectie B, nummers 316, 391, 191, 192, 194, 302, 350, 351, 390, 352, Sectie C, nummers 73, 74, Sectie D, nummers 389, 215, 216 en Sectie E, nummers 280, 435, 234, samen groot 08.55.35 ha. De roerende zaken, post II., omvatte huisraad, gereedschappen, voorraden, paarden, vee, enzovoorts. De aandelen (III) waren 2 stukken van de Coöperatieve Suikerfabriek Roosendaal, groot f 500,=, waarop ieder gestort f 100,=. De hypothecaire vordering was ten laste van de zoon Dingenis Minnaard en bedroeg f 3000,= met een rente van 4 %, de onderhandse vorderingen waren op Jan Cornelis Adriaanse, schoonzoon, f 600,= met een rente van 4 %, op Foort Minnaard, zoon, f 800,= met een rente van 4 % en op Pieter Minnaard, zoon, f 1050,= met een rente van 4 %. Het saldo tegoed lag bij de Boerenleenbank te 's-Heer Arendskerke, met een rente van 2 %.
- 2) De Centrale Landbouw Onderlinge was gevestigd te Amsterdam, de Jonge-van der Linde was een timmerman te 's-Heer Abtskerke, de vordering van de Polder Brede Watering Bewesten Yerseke was over 1948/1949, de grondbelasting was over 1949, de pacht schulden bestonden uit de Diaconie van de Nederlands Hervormde Kerk te 's-Heer Abtskerke (f 18,67), mejuffrouw Tak van Poortvliet, particuliere te Voorburg (f 13,82), dhr. J.H. Mulock Houwer, particulier te Voorburg (f 8,01), dhr. W. Remijn, particulier te 's-Heer Arendskerke (f 30,42), het Algemeen Armbestuur te 's-Heer Abtskerke (f 57,81) en de Kerkvoogdij der Nederlands Hervormde Gemeente te 's-Heer Abtskerke (f 27,49). De verschuldigde successierechten bedroegen voor Geertruid de Back f 88,46, voor Foort en Willem Minnaard elk f 7,30 X 2 = 14,60 en voor Adriana Dina, Dina Adriana, Dingenis, Jan, Adriaan, Pieter en Cornelis Minnaard, ieder f 10,43 X 7 = 73,01, bij elkaar was dit f 176,07. De boedelkosten waren verschuldigd aan de notaris voor het opmaken van een verklaring van erfrecht, een memorie van aangifte voor het recht van successie, het concipiëren, minuter en passeren van deze akte, met inbegrip van de kosten van zegelregistratie- en overschrijvingsrechten.

Hierna volgen nog twee paragrafen over de scheiding en toedeling, waarbij Geertruid de Back, na bijtelling op het saldo van de begrafeniskosten (f 310,70) en de successierechten (f 176,07), hiervan de helft krijgt volgens de huwelijks gemeenschap (f 16879,80). De andere helft is de nalatenschap van Willem Minnaard. Deze helft werd verdeeld volgens de hiervoor vermelde formule, waarbij Geertruid de Back 1/11 deel (f 1506,28) in volle eigendom kreeg en 10/11 deel in levenslang vruchtgebruik. De kinderen kregen ieder 1/11 deel als bloot eigendom (f 1506,28) en de twee kleinkinderen ieder 1/22 deel (f 753,14). Omdat Geertruid de Back alle gemelde activa (f 39223,75) in volle eigendom kreeg toebedeeld, bleef zij het bedrag van het erfdeel voor de kinderen en kleinkinderen schuldig, *“wegens overbedeling”*. Kinderen en kleinkinderen verklaarden, dat *“tijdens het bestaan van het recht van vruchtgebruik, de schuldig gebleven bedragen niet opeisbaar zijn”*.

De weduwe Geertruid de Back ging ook na de dood van Willem Minnaard verder met het bestieren van de boerderij Poelzicht, zoals ze dat altijd had gedaan : streng maar in haar ogen rechtvaardig. Met haar eigenzinnig karakter en een zekere trots over wat ze samen met Willem Minnaard had bereikt, ging ze de jaren '50 in. Nederland was arm en overbevolkt met 12 miljoen mensen, vond men. Dus subsidieerde de regering iedereen die wilde emigreren naar Canada, Australië of Zuid-Afrika. Men stortte zich op hard werken, zuinig zijn en trachten of de grenzen niet wat verder open konden voor de handel. Nederland werd lid van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) en tot veler verbazing werkte deze politiek. Aan het eind van de jaren '50 was Nederland hard op weg om een rijk land te worden, maar zover reikte ook het leven van Geertruid de Back niet. Kort voor ze op 2 maart, 87 jaar zou worden, overleed ze op 1 februari 1954 op haar eigen Poelzicht. Voor de tweede maal binnen 5 jaar werden de gordijnen en de luiken van boerderij Poelzicht gesloten. Na de begrafenis werden de activiteiten op Poelzicht voortgezet door Adriaan Minnaard en Cornelis Minnaard, die de zwartgeteerde veestal nog tot zijn beschikking had.

Op 14 september 1954, ruim 7 maanden na haar dood, werden alle erfgenamen door notaris Hamelynck opgeroepen naar Goes te komen, om de akte van scheiding en deling betreffende de nalatenschap van Geertruid de Back te laten passeren (204). De akte begint weer met een opsomming van alle erfgenamen, de 9 kinderen en 2 kleinkinderen. Omdat Geertruid de Back op 25 januari 1946 hetzelfde testament als Willem Minnaard had laten opstellen, volgen hierna weer de bepalingen uit het testament, met als eerste de legaten voor haar zonen Adriaan en Cornelis Minnaard. Daarna volgen de bepaling over de verdeling van het overige onroerend goed en tenslotte het verzoek aan alle erfgenamen hun medewerking te verlenen tot het overschrijven van de bij de hofstede behorende pachten op naam van haar zoon Adriaan Minnaard. Een wel heel bijzondere passage is die, waarin wordt vermeld dat alle erfgenamen het volkomen eens zijn geworden over de uitvoering van het testament van Geertruid de Back, *“Over de uitvoering van erfllaatsters testament zijn zij, comparanten het volkomen eens geworden, de gemaakte legaten en bepalingen inzake de nagelaten onroerende goederen zullen worden geëffectueerd door deze ten titel van scheiding toe te delen tegen waarden, welke daaraan door hen, comparanten in onderling overleg zijn toegekend, terwijl ook de waarderingen van de andere zaken door hen zijn gedaan in onderling overleg”*. In de akte volgt hierna weer een overzicht van de activa (bezittingen) en passiva (schulden), waarna de notaris besluit met een gedetailleerd overzicht van de toedeling van de bezittingen over de 11 erfgenamen, de 9 kinderen plus 2 kleinkinderen.

Een samengevat overzicht hiervan is weergegeven in onderstaande tabel 53.

Figuur 53. Toedeling aan de erfgenamen van Geertruid de Back, 14 september 1954

	Erfgenaam	Onroerend ¹⁾ goed	Roerend ²⁾ goed	Vordering ³⁾ (geleend geld)	Vordering ⁴⁾ (successierechten)	Uitkering ⁵⁾ (door Adriaan)	Kosten ⁶⁾ notaris	Contanten ⁷⁾	Overbedeling ⁸⁾ (Geertruid de Back)	Saldo
1	Foort Minnaard		1485,=	2800,=	226,14	2639,12			-1498,98	5651,28
2	Willem Minnaard	3590,70	522,50		201,02	2836,04			-1498,98	5651,28
3	Dingenis Minnaard			3000,=	251,27	3895,86			-1495,85	5651,28
4	Jan Minnaard	1599,73	7,25	4000,=	251,27	1288,88			-1495,85	5651,28
5	Adriaan Minnaard	14850,=	10708,37		251,27	-18662,51			-1495,85	5651,28
6	Pieter Minnaard	4404,64	11,90		251,27	2479,32			-1495,85	5651,28
7	Cornelis Minnaard	2478,20	6031,=		226,14	-332,05	-1256,16		-1495,85	5651,28
8	Jan Cornelis Adriaanse		1,=	1600,=	251,27	5294,86			-1495,85	5651,28
9	Pieter de Jonge	5938,75	2214,90		251,27	-1257,79			-1495,85	5651,28
10	Gerard Braam	1711,99			198,45	560,48		1107,86	-753,14	2825,64
11	Willem Braam	1711,99			198,45	1257,79		410,55	-753,14	2825,64
		36286,=	20981,92	11400,=	2557,82	0	-1256,16	1518,41	-14975,19	56512,80

- 1) Het onroerend goed in eigendom was in totaal 8.55.35 ha. groot, er was echter nog een aanzienlijke hoeveelheid pachtgrond, onder meer bij de Diaconie der Nederlands Hervormde Kerk te 's-Heer Abtskerke, het Algemeen Armbestuur te 's-Heer Abtskerke, de Kerkvoogdij der Nederlands Hervormde Gemeente te 's-Heer Abtskerke en de particulieren mevr. Tak van Poortvliet te Voorburg, dhr. J.H. Mulock Houwer te Voorburg en W. Remijn te 's-Heer Arendskerke.
Het onroerend goed werd als volgt verdeeld :
 - a. Een perceel bouwland in de Noordhoek (E-280) met uitweg (E-435, Noordhoekse Wegeling) met een grootte van 1.18.80 ha. ging naar Willem Minnaard
 - b. Het perceel bouwland, eveneens in de Noordhoek (E-234), liggende aan de Baarsdorpseweg bij Tòòhuus, met een grootte van 51.90 are, ging naar Jan Minnaard
 - c. Adriaan Minnaard kreeg *"het huis met schuren, erf, bouw- en weiland benevens watergang staande en liggende onder Sinoutskerke"* in de Moolhoek aan de Deeweg (B-352, 390, 391, 316), groot 1.51.35 ha.
 - d. De percelen bouwland en watergang liggende onder Sinoutskerke, eveneens in de Moolhoek (B-350, 351, 302), tesamen groot 1.34.90 ha., gingen naar Pieter Minnaard
 - e. Het perceel bouwland liggende onder Sinoutskerke, aan de Deeweg in de Kerkhoek (D-389), groot 62.80 are, ging naar Cornelis Minnaard
 - f. De percelen bouwland liggende onder Sinoutskerke in de Kerkhoek (D-215, 216), plus de percelen bouwland onder 's-Heer Abtskerke in Florishoek (B-191, 192, 194), tesamen groot 2.13.00 ha., gingen naar Pieter de Jonge, gehuwd met Dina Adriana Minnaard
 - g. De percelen bouwland onder Sinoutskerke in de Grote Oosthoek (C-73, 74), "ter plaatse afgepaald het zuidelijk gedeelte", groot 61.30 are, gingen naar Gerard Braam
 - h. De percelen bouwland onder Sinoutskerke in de Grote Oosthoek (C-73, 74), "ter plaatse afgepaald het noordelijk gedeelte", groot 61.30 are, gingen naar Willem Braam
- 2) Wat betreft het roerend goed werd een tweejarig paard, tweejarige vaars en een gedeelte van de inspan toegewezen aan Foort Minnaard, hoornvee en een gedeelte van de inspan gingen naar Willem Minnaard, klein gereedschap ging naar Jan Minnaard, een deel van de inboedel, een deel van de inspan, hoornvee, hooi, stro, bieten, enz., plus de helft onverdeeld in 3 paarden, gingen naar Adriaan Minnaard, klein gereedschap naar Pieter Minnaard, een deel van de inspan, hoornvee, hooi, stro, bieten, enz., plus de helft onverdeeld in 3 paarden, naar Cornelis Minnaard, klein gereedschap naar Jan Cornelis Adriaanse, gehuwd met Adriana Dina Minnaard, hoornvee en een gedeelte van de inspan gingen naar Pieter de Jonge, gehuwd met Dina Adriana Minnaard.
- 3) De vordering op Dingenis Minnaard betrof een hypothecaire lening, de andere vorderingen waren alle onderhandse leningen
- 4) Dit betroffen onderhandse vorderingen wegens met boedelgelden betaalde successierechten
- 5) Het betrof hier in hoofdzaak een uitkering in contanten aan de erfgenamen nrs. 1, 2, 3, 4, 6, 8, door Adriaan Minnaard (nr. 5) wegens overbedeling (f 18662,51). Door Cornelis Minnaard (nr. 7) werd, eveneens wegens overbedeling, f 332,05 uitgekeerd aan Gerard Braam (nr. 10). De rest van het bedrag voor Gerard Braam werd uitgekeerd door Adriaan Minnaard (f 228,43). Pieter de Jonge (nr. 9) keerde wegens overbedeling f 1257,79 uit aan Willem Braam
- 6) Cornelis Minnaard (nr. 7) was met zijn aandeel in het onroerend- en roerend goed dermate overbedeeld, dat hij de nota van de notaris voor zijn rekening moest nemen
- 7) De aanwezige contanten bestonden uit het aanwezige geld (f 14,73), terugontvangen omzetbelasting 1950 en 1952 (f 89,65) en een restant saldo-tegoed van de Coöperatieve Boerenleenbank 's-Heer Arendskerke (f 1414,03), totaal f 1518,41. Dit werd door de notaris verdeeld over Gerard Braam (nr. 10) en Willem Braam (nr. 11)
- 8) Geertruid de Back had volgens de scheidsakte bij de dood van Willem Minnaard in 1949 (24 mei 1949), wegens overbedeling een schuld aan de kinderen en kleinkinderen van f 14975,19. Dit werd nu verdeeld over de erfgenamen, zoals in de tabel weergegeven

Er was een saldo van f 56512,80 (huidige waarde f 435.000,=) waarop de boedel gewaardeerd werd. De kinderen kregen als erfgenamen hieruit ieder 1/10 deel, de twee kleinkinderen ieder 1/20 deel. Het is opvallend dat de bezittingen (onroerend- en roerend goed, 2 kolommen met vorderingen plus contanten) zoveel beter scoren (f 72744,15, huidige waarde f 559.000,=) dan 5 jaar daarvoor. Het bedrag aan bezittingen was bij het overlijden van Willem Minnaard in 1949 immers f 39223,75 en komt in 1954 liefst f 33520,40 is 85 % hoger uit dan 5 jaar daarvoor. Dit terwijl de geldontwaarding over deze periode van 5 jaar "slechts" 24 % bedroeg. Wanneer we echter kijken, wààr deze verschillen ontstaan, wordt al ruim de helft gedekt door het verschil in waardering van het onroerend goed (f 19000,= versus f 36286,=), bij dezelfde percelen grond en dezelfde oppervlakte. De andere helft van het verschil wordt gevonden in het roerend goed en de vorderingen op de kinderen (geleend geld).

Maar hoe zat het met de prijzen voor grond en gebouwen ? Adriaan Minnaard had voor het totaal van grond en gebouwen een geschat bedrag gekregen van f 14850,=, maar hoeveel dient te worden toegeschreven aan de grond en welk bedrag aan de gebouwen ? En hoe was de waardering van de grond per oppervlakte ?

Uit onderstaande tabel 54 kunnen we hier een redelijke schatting van maken.

Figuur 54. Waardering grond en gebouwen

Nr.	Erfgenaam	Kadaster nummer	Oppervlakte (ha.)	Waardering	Waardering/ha.
2	Willem Minnaard	E-280, 435	1.18.80	f 3590,70	f 3022,47
4	Jan Minnaard	E-234	0.51.90	f 1599,73	f 3082,33
5	Adriaan Minnaard	B-352, 390, 391, 316	1.51.35	f 14850,=	
6	Pieter Minnaard	B-350, 351, 302	1.34.90	f 4404,64	f 3265,12
7	Cornelis Minnaard	D-389	0.62.80	f 2478,20	f 3946,18
9	Pieter de Jonge	B-191, 192, 194, D-215, 216	2.13.00	f 5938,75	f 2788,15
10	Gerard Braam	C-73, 74	0.61.30	f 1711,99	f 2792,81
11	Willem Braam	C-73, 74	0.61.30	f 1711,99	f 2792,81
	Totaal		8.55.35 ha.	f 36286,=	f 3098,55

Wat hier opvalt is dat er nog aanzienlijke verschillen in waardering per ha. uit komen, f 1158,03 ofwel 41,5 %. Dit terwijl de percelen allen als bouwland geregistreerd staan en regionaal ook dicht bij elkaar liggen. Zonder de post onder 5 (Adriaan Minnaard), waar immers de gebouwen in zitten, komen we aan een gemiddelde waardering per oppervlakte eenheid van f 3098,55 per ha. (tabel 54). Door echter de gemiddelde grondprijs te baseren op de andere 7 posten en hun oppervlakte, komen we op een beter gewogen gemiddelde van f 3044,89 per ha. Voor de oppervlakte van Adriaan Minnaard (1.51.35 ha.) betekent dit, dat hij aan grond gewaardeerd is op f 4608,44. Indien we dit bedrag aftrekken van het totaal (f 14850,=) komen we op een redelijke schatting van de gebouwen (f 10241,56).

Adriaan Minnaard trouwde toch nog op latere leeftijd (1958) en zou de hofstede Poelzicht blijven beboeren van 1954 – 1965. Vanaf 1965 wordt Pieter de Jonge († 2011) de nieuwe eigenaar van de boerderij (205). Hij vormt het gemengde boerenbedrijf geheel om tot een loonbedrijf in landbouwdiensten. Dit ging gepaard met vernieuwingen, sloping van oude gebouwen, herbouw en bijbouw. De grote graanschuur, de zwartgeteerde veestal en het wagenhuis met daarachter het schaphok zijn verdwenen, er voor in de plaats kwamen moderne, doelmatige loodsen en opslagplaatsen. Maar de contouren van het oude huis met aangebouwde schuur van de boerderij Poelzicht, zijn nog steeds zichtbaar. Van de op Sinoutskerke gevestigde landbouwbedrijven is nog maar een enkeling die volgens het aloude principe van ploegen-eggen-zaaien-oogsten werkt, evenzo is dit het geval met op veeteelt gerichte bedrijven.

6. Bronnen en noten

1. J.W. Minnaard, Ontwikkeling percelen in de Moolhoek te Sinoutskerke, Historisch Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland, no. 16, 1990, p. 47 – 64
2. Overloper Sinoutskerke 1716, het perceel van 1 Gemet 56 Roeden (perceel 59), eigendom van Barent Wouterse Verduin (baant zelve), wordt in 1716 *“vermindert door 't verbreedten van de weg met de nomber van 22 Roeden”* tot 1 Gemet 34 Roeden. Even verderop in deze overloper zien we, dat een perceel van 2 Gemeten 125 Roeden (perceel 43) wordt vermindert met 250 Roeden tot 1 Gemet 175 Roeden, voor het graven van een zandput (*“in 1716 dese vermindert met 250 Roeden voor een zandput”*). Dit perceel was eigendom van Charlotte de Nassau met als pachter Marinus van Blik. Bij de totaaltelling van de Moolhoek komt men dan tot een *“somma van dese hoek is nog groot boven de berooving van 272 Roeden voor een zandput, 160 Gemet 221 Roeden, vroone 3 Gemet 38 Roeden”*, in totaal dus 163 Gemet 259 Roeden.
3. Overloper Sinoutskerke 1730, ook dit perceel 52 was in 1730 eigendom van Charlotte de Nassau (baander Leendert Verduin). In 1758 waren beide percelen met een zandput eigendom van Wigbold Adriaan van Nassau van Woudenberg (baander Adriaan de Haase). In 1765 werd Willem Adriaan van Nassau Bergen, pachter. Pas in 1835 gaat het eigendom over op Willem Lodewijk Vader.
4. Historische Atlas Zeeland, Chromotopografische Kaart des Rijks 1 : 25.000, Robas Producties, Landsmeer, 1989, zie kaartblad 658, Heinkenszand, verkend in 1912 en 1913. Volgens de verkenning door de Topografische Dienst, waren de percelen 43, 44 en 50, 51, 52 inmiddels verenigd. Tussen deze 2 percelen lag het bruggetje. Genoemde schijnbare vereniging van percelen door de topografische dienst kwam wel vaker voor, wellicht door vage grenzen tussen percelen, zoals *“scheidulven”*.
5. Dit valt aannemelijk te maken door, uitgaande van de registratie volgens de overloper van 1603, van het gezamenlijk oppervlak van het westelijk deel van perceel 88 plus perceel 76bis (3 Gemet 132 Roeden = 135,0 are), het kadastrale oppervlak van perceel 76bis (71,7 are) af te trekken, wat resulteert in 63,3 are voor 88-west. Bovenstaande percelen worden in 1603 ook geregistreerd als *“tsamen west aan de grachtmeet”*, hetgeen in overeenstemming is met de loop van de watergang volgens het minuutplan. In 1659 wordt dit westelijk deel van perceel 88 gescheiden geregistreerd met een grootte van 1 Gemet 201 Roeden, wat overeenkomt met 65,5 are. Ook op grond van de vorm en ligging van perceel 88 op het minuutplan, is er enige logica in de scheiding van een westelijk en oostelijk deel.
6. We zien onder het perceel met een grootte van 7 Gemet 250 Roeden reeds vanaf 1617 een aparte registratie van gedeeltelijk eigendom (*“Cornelis Adriaensse Smallegange hierinne 2 Gemet 27 Roeden, wegeling 8 Roeden met Jan Pierss Leeuwenburch de reste, tsamen oost aen de grachtmeet 7 Gemet 221 Roeden, wegeling 29 Roeden”*). In 1652 wordt juist het andere deel van 7 Gemet 250 Roeden (5 Gemet 223 Roeden) apart vermeld. In 1659 is het perceel gezamenlijk eigendom van Copmijnken Joris (5 Gemet 223 Roeden) en Jonckvr. Elisabeth van der Nisse (2 Gemet 27 Roeden), waarbij een aantekening in de kantlijn luidt *“nota anno 1659 is Copmijnken Joris 10 Roeden deur ordre vermindert & de volgende partije 10 Roeden daarbij vergroot”*. Indien we de matching bekijken met de percelen 88-oost (ca. 65 are), 106 (118,2 are) en 107 (112,7 are), komt men volgens het kadaster op 295,9 are, een verschil met de registratie volgens de overloper (307,4 are) van 11,5 are (3,8 %). Indien we ook het naast gelegen perceel 108 (1 Gemet 201 Roeden of 66,7 are versus 80,6 are volgens het kadaster), bij de oppervlakte vergelijking betrekken, is de matching praktisch volledig. Een net iets anders getrokken grens tussen perceel 107 en 108 kan dan de oorzaak zijn.
7. RAZE 3501, fo. 56, 11-12-1676, in twee akten worden de percelen 109 en 110 geleverd aan twee verschillende eigenaren, Elena van Sunder (109) en Cornelis Lindertss Beenhacker (110). Hierbij worden iets andere oppervlakte maten gehanteerd dan in de overlopers, voor perceel 109 een grootte van 3 Gemet 286 Roeden en perceel 110 een grootte van 3 Gemet 211 Roeden, gesommeerd blijven ze dus gelijk.
8. RAZE 3501, folio 24v, 4-7-1663, Jacob Oije wordt de nieuwe eigenaar, Marinis Antonisse Westdijck *“baant in Moolhouck zaeijlant van Ecça Capelrie hic voor 26 schellingen 8 grooten per gemet, groot 588 Roeden”*
9. RAZE 3501, folio 19, 6-6-1662
10. RAZE 3501, folio 63, 22-3-1680
11. RAZE 3501, folio 181v, 27-2-1739
12. RAZE 3501, folio 26v, 29-9-1663
13. RAZE 3501, folio 105, 6-1-1698
14. RAZE 3502, folio 44, 44v, 22-3-1754

15. Hij was mogelijk een zoon van Cornelis Cornelisse Kelle (1581 – 1628), die rentmeester was van Willem van Nassau – Odijck en baljuw van Ovezande, wellicht heeft de zoon het door zijn vader vergaarde kapitaal na zijn overlijden in 1628 onder meer in de Moolhoek gestopt.
16. De Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels vormden met het Minuutplan in 1832 de eerste kadastrale registratie, waarin de onroerende goederen met hun minuutnummer, de aard van het perceel, de eigenaar, de oppervlakte, etc. werden beschreven
17. Schepenakten van Sinoutskerke, RAZE 3501 (1660 – 1739) en RAZE 3502 (1739 – 1803), Zeeuws Archief, Middelburg, hierin worden de transakties van onroerend goed beschreven binnen de ambachtsheerlijkheid van Sinoutskerke
18. RAZE 3502, folio 54, 1-2-1755
19. RAZE 3501, folio 27v, 29-9-1663, *“in Moolhouck zaeijlant uijt een stuck groot 4 Gemet 163½ Roeden met Jacob Jacobsse de Jonge gemeen, hieruijt 188 Roeden”* en in de volgende passage, *“in Moolhouck de helfte van dit zaeijlant sijnde noch voor zijn part, groot 3 Gemet 275½ Roeden”*
20. RAZE 3501, folio 135, 22-8-1711
21. RAZE 3501, folio 162, 18-2-1724
22. RAZE 3501, folio 170v, 1-4-1729
23. RAZE 3501, folio 173v, 8-6-1731
24. RAZE 3501, folio 181v, 27-2-1739
25. RAZE 3501, folio 24v, 4-7-1663
26. RAZE 3502, folio 4, 4v, 9-12-1740 en folio 88, 17-3-1769
27. RAZE 3501, folio 19, 6-6-1662
28. RAZE 3501, folio 63, 22-3-1680
29. RAZE 3501, folio 157v, 31-10-1721
30. RAZE 3502, folio 1, 1v, 27-5-1740, folio 92v, 13-1-1772 en folio 122v, 30-3-1796
31. Mr. David van der Nisse (1580 – 1652) studeerde rechten en maakte sinds 1603 deel uit van de stadsregering van Goes, als schepen (1603) en als burgemeester (1607). Tegen zijn herverkiezing in 1612 verzetten zich een aantal predikanten, die hem van sympathie met het katholicisme verdachten, hij werd echter herkozen. In 1631 behoorde hij tot de indijkers van St. Joosland, terwijl hij sedert 1620 het dijkgraafschap voerde over de Breede Watering Bewesten Yerseke. Hij huwde in 1602 met Cornelia van Watervliet en kreeg met haar 3 kinderen, Gerard (1602 – 1669), Cornelis (1603 – 1658) en Gillis van der Nisse (1616 – 1657).
32. Gillis van der Nisse (1616 – 1657) huwde in 1643 evenals zijn broer Cornelis een dochter van Simon van Alteren en Catharina van Ruytenburg, namelijk Geertruid van Alteren. Tijdens onlusten te Goes tussen de baljuw en vele leden van de magistraat, was hij kapitein van de burgerwacht. Gillis van der Nisse sneuvelde hierbij in de avond van 24 maart 1657 op 41-jarige leeftijd. Op 1 april werd hij in het koor van de Grote Kerk in Goes begraven. Aangezien hij twee jaar daarvoor de heerlijkheid Waarde had gekocht en op grond hiervan de titel van ambachtsheer van Waarde voerde, werd te zijner nagedachtenis, aan de kerk van Waarde een grafkapel gebouwd. In de kelder hieronder werd naderhand zijn stoffelijk overschot bijgezet.
33. Cornelis van der Nisse (1603 – 1658) werd geboren te Goes, bracht het net als zijn vader tot burgemeester en huwde in 1635 te Amsterdam met Elisabeth van Alteren. Zij overleed in het kraambed bij de geboorte van hun dochter Elisabeth van der Nisse (1639 – 1698), die zou trouwen met Willem Adriaan van Nassau-Odijk (1632 – 1705). Samen kregen ze tussen 1664 – 1681 in totaal 12 kinderen, die allen de naam graaf of gravin van Nassau-Odijk kregen.
34. David van der Nisse Jr. (1645 – 1705) was een zoon van Gillis van der Nisse en Geertruid van Alteren. Hij huwde te Middelburg in 1669 met Clara van Borsele van der Hooge. Hij werd schepen en burgemeester van Goes (1670 – 1678) tot hij in 1678 namens Goes in de Staten van Zeeland werd benoemd. Gedurende die functie, die hij tot zijn dood bekleedde, woonde hij op een fraai buitengoed buiten de Seispoort in Middelburg. Als weduwnaar hertrouwde hij aldaar in 1693 met Sara de Munck. Uit zijn eerste huwelijk werd één zoon geboren, Gillis Cornelis van der Nisse (1678 – 1757). Ook Gillis Cornelis van der Nisse werd schepen (1714 – 1720) en burgemeester (1747) van Goes. Hij kreeg een dochter Geertruida (1733 – 1796), die in 1771 trouwde met Jan Tieleman Spijker (1730 – 1794).
35. RAZE 3502, folio 120, 11-1-1794
36. RAZE 3502, folio 124, 6-10-1796
37. Willem Adriaan van Nassau-Odijk werd opgevoed in Parijs, waar hij door zijn gokverslaving met hoge schulden kwam te zitten. Hij vluchtte uit Parijs om zijn schuldeisers te ontlopen en trouwde in 1664 met Elisabeth van der Nisse, de rijke burgemeestersdochter uit Goes. Dankzij zijn huwelijk kwam hij er financieel weer bovenop. In

1668 werd hij benoemd tot plaatsvervangend eerste Edele van Zeeland. Hierdoor kregen de Zeeuwen het zwaar te verduren onder de corrupte edelman, die de best betalende ambten verkocht aan de hoogst biedende. Het machtsmisbruik en de overdreven luxe waar hij zich mee omringde, zetten kwaad bloed. Maar Willem Adriaan bleek een goede diplomaat te zijn en nam deel aan diverse gezantschappen, te Keulen (1673), Londen (1674) en Nijmegen (1678). In 1670 verkreeg hij de heerlijkheid Kortgene, in 1677 de ambachtsheerlijkheid Zeist en in 1687 kocht hij de ridderhofstad Blikkenburg in Utrecht. Hij liet Slot Zeist naar het voorbeeld van Versailles bouwen. Als eerste Edele van Zeeland had hij tevens zitting in de Staten Generaal. In 1704 hieven de Zeeuwen echter het ambt van eerste Edele op en Willem Adriaan zat financieel aan de grond. In 1705 overleed hij en onder de door hem nagelaten schulden, gingen zijn kinderen en kleinkinderen nog lang gebukt. Hij had met Elisabeth van der Nisse twaalf kinderen, waarvan zijn oudste zoon Lodewijk Adriaan, het Slot Zeist én de schulden erfde. Diens zoon Willem Adriaan II moest het onroerend goed van zijn verkwistende grootvader in 1745 van de hand doen. Zijn jongste zoon Maurits Lodewijk (1681 – 1745) verkocht samen met zijn 2 broers Cornelis (1669 – 1708) en Lodewijk Adriaan (1670 – 1742) op 1 juni 1706 het slot Barbestein op Heinkenszand.

38. RAZE 3501, folio 121, 19-2-1707
39. RAZE 3501, folio 130, 3-1-1711
40. RAZE 3502, folio 129, 13-6-1801
41. RAZE 3502, folio 65v, 66, 19-1-1759, een fragment uit de akte luidt, *“compareerde dhr. Gideon Ossewaarde als last en schriftelijke procuratie hebbende van dhr. burgemeester Cornelis Ossewaarde en dhr. mr. van der Bijl, en levert aan zijn cooper Matheus de Baar een zandput, leggende in Moolhoek en is groot 239½ Roeden, vrij van staaten- en waterpenningen, de gemerken zijn BDG oost Charlotte de Nassau, zuyt Johan de Heere Wed., west den heeren wegt, noort Charlotte de Nassau, de coop is £ 24-5-0 den hoop”*
42. RAZE 3502, folio 75v, 76, 76v, 18-3-1763
43. RAZE 3501, folio 28, 28-3-1665
44. RAZE 3501, folio 103v, 30-3-1697
45. RAZE 3501, folio 86v, 16-3-1691, hier is sprake van *“een weije liggende alhier in Moolhouck, groot in het geheel 3 Gemet 68 Roeden, b.d.g. oost &L zuijt den schuijftvaart, west dhr. van Odijck ende de Capelrije, noort den Heerenwegt”*
46. RAZE 3501, folio 97v, 29-1-1695
47. P.A. Harthoorn, Stoelendans met land, de Spuije 75, blz. 95 – 110, november 2008
48. RAZE 3501, folio 103, 24-11-1696
49. RAZE 3501, folio 25v, 4-7-1663
50. Willem de Perponcher de Sedlnitzky, Ma patrie est au ciel,..... Het geslacht Perponcher stamt van oorsprong uit een dorpje ten oosten van Bordeaux. Eeuwenlang behoorde de familie tot de kleine landadel in het zuidwesten van Frankrijk en waren veelal militair geschoold. Als aanhangers van de reformatie op de vlucht, kwam Isaac de Perponcher aan het eind van de 16^e eeuw naar de Nederlanden, dat toen verweekeld was met Spanje in de Tachtigjarige Oorlog. Wie het Calvinisme aanhing en daarnaast goed militair geschoold was, kon altijd een plek vinden in het leger van Prins Maurits. Isaac de Perponcher, die het tot kolonel bracht, trouwde in 1607 in Grave met de Poolse gravin Anna von Sedlnitzky, die eveneens uit een militaire familie stamde. Van de veertien kinderen van Isaac en Anna de Perponcher bleven 3 zoons en 3 dochters in leven, waarvan de zoons allen een officiersloopbaan volgden. De tweede zoon, de hierboven genoemde Ferdinandus of Ferdinand werd in 1610 geboren en voerde als erfgenaam de titel van graaf van Sedlnitzky. Gaandeweg kwam daarna in de familie de aanduiding Perponcher – Sedlnitzky in zwang. Ferdinand werd in 1647 als kapitein bij de cavalerie uit het bevel over zijn compagnie ontslagen door Frederik Hendrik, toen hij zijn kolonel een duel wilde aandoen. Het betekende het einde van zijn militaire carrière en hij trok zich terug in de burgermaatschappij en vestigde zich te Goes. Daar trouwde hij in 1651 met de dochter Anna Maria, van Cornelis van Watervliet, een rijke grootgrondbezitter die tot zijn dood in 1636 burgemeester van Goes was geweest. Met dit huwelijk begon de geleidelijke demilitarisering van de familie. Ferdinand werd in 1657 schepen van de stad Goes, maar keerde na enkele jaren toch terug in de krijgsmacht. In 1672 werd hij president van de Hoge Krijgsraad der Verenigde Nederlanden, aangesteld door Willem III. In 1684 kwam hij te Sas van Gent te overlijden. Ferdinand's kinderen, die zich in de stadsregering van Goes als schepen of burgemeester verdienstelijk hadden gemaakt, stierven allen ongehuwd. In 1733 gingen daarom de Zeeuwse eigendommen en titels over op het nageslacht van Ferdinand's jongste broer Willem. De zonen van zijn oudste broer Pierre waren daarvoor al ongehuwd overleden. De derde zoon Willem van Isaac en Anna de Perponcher was in 1643 in Tiel getrouwd met Catharina van den Steen, een dochter uit een regentenfamilie, die al met de van Watervliet's verwant was. Willem en Catharina de Perponcher kregen elf kinderen, waarvan er 5 volwassen werden, waaronder 1 zoon. Deze ene overlevende zoon van Willem en Catharina, Isaac de Perponcher (1662 – 1708), die na ongeveer 100 jaar de enige mannelijke nakomeling was van de eerste Nederlandse Perponcher, bracht het evenals zijn vader en ooms tot kolonel. Hij trouwde in 1690 met zijn volle nicht Anna Clara van den Steen. Het interessante van het geslacht Perponcher is, dat zij laat zien hoe midden in de 80-jarige oorlog de familie van buitenlandse krijgsoversten zich met het stadspatriciaat van Goes vermengde.

Door talloze sterfgevallen binnen de familie Perponcher, plus een afkeer van de gehuwde staat, die in de familie wijd verspreid was, accumuleerden hun bezittingen, voornamelijk landerijen in het westen van Zuid-Beveland. Deze titel- en bezitsconcentraties kwamen uiteindelijk terecht bij de kleinkinderen van Isaac en Anna Clara de Perponcher.

51. Er waren weliswaar een aantal uitzonderingen op de volledige pacht van alle percelen door de eigenaren van de twee genoemde hofsteden. Echter, gerekend naar de oppervlakte en de tijd, bedragen deze voor het tijdvak van 1596 – 1744 slechts 10 %. Voor 90 % werd dus de totale oppervlakte van de 8 percelen verpacht aan de eigenaren van het oude Poelzicht en 't Hoochuys.
52. RAZE 3501, folio 30v, 7-1-1666
53. RAZE 3501, folio 31, 7-1-1666
54. RAZE 3501, folio 31v, 15-2-1666
55. RAZE 3501, folio 31v, 18-2-1666
56. RAZE 3501, folio 32, 32v, 20-3-1666
57. Genealogische Afschriften 322, trouwboek 's-Heer Abtskerke – Sinoutskerke, 1667 – 1810, nr. 117
58. RAZE 3501, folio 112, 17-3-1702
59. RAZE 3501, folio 115, 12-5-1703
60. RAZE 3501, folio 145v, 15-6-1714
61. RAZE 3501, folio 167v, 25-6-1728
62. RAZE 3501, folio 30, 30v, 20-3-1746
63. Genealogische Afschriften 322, doopregister 's-Heer Abtskerke – Sinoutskerke, 1666 – 1764, nr. 102
64. Lidmatenlijsten Hervormde Gemeente van 's-Heer Abtskerke en Sinoutskerke, 1670 – 1820, naamlijsten lidmaten 1761 – 1766, in 1764 stelt de predikant een *“lijst op der leedemaaten welke ik met den aanvang van mijnen dienst gevonden heb in de gemeente van Sinoutskerke”*, naast de fam. Hollestelle zien we als leden Pieter Vaardegem en Sara Arends Olivier van 't Hoochuys op de vliedberg, alsook de aanname op attestatie van Nisse, van Christiaan Everse en Tannetje Jacques Verheule
65. RAZE 3504, folio 2, 18-3-1763, bij diverse financiële transakties zien we dit nog terug in de periode 1763 – 1766
66. Zeeuws Archief, invent. nr. AXE-11, ondertrouwregister Axel 1750 – 1796, trouwinschrijving 11-4-1772
67. RAZE 3502, folio 92, 8-3-1771
68. RAZE 3502, folio 94v, 2-5-1774
69. RAZE 3502, folio 111v, 1-12-1787
70. RAZE 3503, folio 22v, 1-12-1787
71. RAZE 3502, folio 113, 22-1-1789
72. RAZE 3502, folio 115v, 24-2-1790
73. RAZE 3501, folio 17, 11 maart 1662
74. In de akte staat per abuis vermeld *“sijn broeder Jacob Marijnisse”*, maar uit de naam van de pachter van de omringende percelen, vermeld in de overloper, blijkt dat dit Dingenis moet zijn. Dit wordt bovendien bevestigd in latere akten, volgens welke Dingenis Marijnisse (Sandijck) perceel 103 (87 Roeden) verkoopt (folio 34v, 3 februari 1668), een aantal percelen aankoopt (folio 38, 30 november 1669) en tenslotte als voogd optreedt voor de kinderen van Joos Marcusse (folio 38v, 18 februari 1671)
75. Dit blijkt uit de registraties in de akte : oost Geeraert Kelle (percelen 109 en 110), zuid de Herenwegt, west en noord Marijn of Marija van Sunder (perceel 87) en combinatie met de overlopers. Marija van Sunder is dan één van de erfgenamen van Jan Danckertsen geweest, later (1680) Elena van Sunder
76. Zie hoofdstuk 1, paragraaf 5.6
77. Volgens de overlopers is de oppervlakte van perceel 109 in totaal 3 Gemet 284 Roeden (154,8 are), volgens het kadaster 166,9 are. Met de korrektie van het erf van de boerderij van 250 Roeden of 32,7 are komt de oppervlakte volgens de overlopers op 187,6 are. Dit is een verschil ten opzichte van het kadaster van + 20,7 are ofwel + 11 %
78. Deze percelen waren verdeeld over de deelpercelen van 6 Gemet 14 Roeden (60,61,68,79), 3 Gemet 17 Roeden plus 3 Gemet 98 Roeden (78), met uitsluiting van 2 Gemet 8 Roeden (perceel 80). Hierachter volgt de registratie *“hierin baent Dingenis Marinisse (Sandijck) 10 Gemet 121 Roeden van dhr. van Dircxlant en Boudewijn Westerwijck”*. Verder de deelpercelen 1 Gemet 169 Roeden + 279 Roeden (perceel 81), 283 Roeden (perceel 83), 1 Gemet 26 Roeden (perceel 84), 167 Roeden (perceel 85), 154 Roeden (perceel 86), 4 Gemet 50 Roeden (perceel 87), 87 Roeden (perceel 103), 1 Gemet 210 Roeden (perceel 108) en 1 Gemet 288 Roeden (perceel 111).

79. Priester, blz. 687, kerkelijke instellingen en patriciers vindt men ook geregistreerd als baander, zij zullen hun landerijen niet zelf hebben bewerkt, maar aan anderen verpacht, dit waren dus geen grondgebruikers maar personen of instellingen bij wie de baanderslasten konden worden geïnd, deze grondeigenaren betaalden, in ruil voor een hogere pachtsom, namens hun pachters de baanderslasten aan het polderbestuur en de Staten van Zeeland
80. RAZE 3501, Schepenakten van Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 40v, 29 april 1671
81. Gommert Lindertsse heeft er ten opzichte van zijn voorganger de percelen 42 (1 Gemet 191 Roeden), 80 (2 Gemet 8 Roeden) en 81 (1 Gemet 169 Roeden + 279 Roeden) aan toegevoegd
82. RAZE 3501, Schepenakten van Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 50v, 8 februari 1676, Gommert Lindertsse levert aan Antonij Marinisse Backer *“een lanthoufken staande binnen dese Parochie in Moolhouc op 250 Roeden eigen erve, bdg oost Geeraert Adriaanse Kelle, zijdt de Heerenwegt, west & noort Jeronimus van Sunder, de koop is £ 233 – 6 – 8 Vlaams”*
83. Overloper Sinoutskerke, 1680
84. Overloper 1687
85. Overloper 1694
86. Deze percelen 67 (1 Gemet 165 Roeden + 1 Gemet 9 Roeden + 1 Gemet 170 Roeden), 78 (3 Gemet 98 Roeden + 1 Gemet 9 Roeden), 60, 61, 68, 79 (6 Gemet 14 Roeden) vormden samen met de helft van 106/107 (2 Gemet 262 Roeden) een totaal aan eigendom van 17 Gemet 127 Roeden, hetgeen op het totaal aan eigendom en gebruik van 43 Gemet 69 Roeden al een percentage van 40 % opleverde, waarin hij eigenerfde boer was.
87. Overloper Sinoutskerke 1702, in deze overloper wordt het eigendom van perceel 88 (oostelijk deel), 106 en 107 geregistreerd als *“Dignis Huijsman & Joos Allaartse ½ en ½ van zijden in 5 Gemet 223 Roeden (106/107), dhr. van Odijck de reste (88-oost), ’t zamen oost aan de gracht, meet 7 Gemet 221 Roeden, wegeling 29 Roeden”*. Gezamenlijk bezitten ze dus 7 Gemet 250 Roeden of 307 are (kadaster : 127,8 are (perceel 88) + 118,2 are (perceel 106) + 112,7 are (perceel 107) – 63,3 are (perceel 88-west) = 295,4 are, een verschil van 11,6 are of 3,8 %). Hiervan is *“de reste van dhr. van Odijck”* perceel 88-oost (2 Gemet 27 Roeden) wat gebaant wordt door Job Pieterssen (*“baant Job Pierssen 2 Gemet 27 Roeden van Odijck en voorts ieder ’t zijne”*). De toevoeging *“voorts ieder ’t zijne”*, heeft betrekking op de 50/50 verdeling van de 5 Gemet 223 Roeden tussen Dignis Huijsman en Joos Allaartse, waarvan ieder 2 Gemet 262 Roeden in gebruik heeft.
88. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 121v, 13 april 1709, als verkopers staan geregistreerd Dignis Huijsman, gehuwd met Janneke Jacobs op ’t Hoff, wed. van Joos Allaartse en de erfgenamen van genoemde Joos Allaartse, koper was Dignis Huijsman. Namens verkoper Dignis Huijsman traden op Cornelis Jacobs Meus, Cornelis Westdijck en Pieter Beenhacker, namens de afwezige erfgenamen Gillis Udemans. Zij *“leveren na 3 sondaghse geboden aen Dignus Jansse Huijsman, getrouwt met de voorseide weduwe van Joos Allaartse, de helft in een hoeffe met den gevolge van dien, staande alhier in Moolhouc op 230 Roeden eigen vroone, b.d.g. oost en west dhr. burgemeester van Sunder, noord idem, zijdt den Heerenwegt, den koop was int geheel £ 66-13-4 Vls, synde voor de erfgenamen de helft £ 33-6-8 Vls, te betalen aen deselve contant ter leveringe met £ 5 Vls, een jaar daar aen met £ 4 Vls en soo jaarlijks, welcke jaarpaeijen sijnde boven de gereede paeije noch £ 28-6-8 Vls bij den voors. Huijsman, van dese erfgenamen is gekogt om £ 16 Vls contant gelt, den 50^e penning en alle rechtelickē onkosten tot leveringe incluijs, sijn tot koopers laste, voorts alles wegens de schriftelickē conditie, onder de secretaris berustende, actum der vierschare den 13 April 1709”*.
89. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 122v, 13 april 1709
90. Volgens de overloper van 1709 baande Dignis Huijsman in de veldhoeken Kerkhoek 1 Gemet uit 1 Gemet 132 Roeden (perceel 130) en 1 Gemet 36 Roeden (perceel 215), in de veldhoek Wiegenhoek 3 Gemet 231 Roeden (perceel 232 en 239), in de veldhoek Willem Wittenshoek 242 Roeden (perceel 298) en 2 Gemet 200 Roeden (perceel 297), in de veldhoek Achter Thijshoek 4 Gemet 278 Roeden, in de Noordhoek 1 Gemet 85 Roeden, in de Grote Oosthoek 2 Gemet en 75 Roeden en in de Kleine Oosthoek 1 Gemet 120 Roeden en 1 Gemet 232 Roeden, samen 20 Gemet 299 Roeden. Hiervan was 3 Gemet 36 Roeden in eigendom, 1 Gemet 36 Roeden in Kerkhoek (perceel 215) en 2 Gemet in de Grote Oosthoek
91. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 130v, 13 februari 1711, Jan Dingenisse Huijsman en Hubregt Dingenisse Huijsman erven samen de helft van *“een Landhoeve met sijn gevolgh, staande alhier in Moolhouc op 230 Roeden eigen vroone, b.d.g. oost en west dhr. burgemeester Cornelis van Sunder, zijdt de Heerenwegt, noord dhr. van Sunder voornoemt, den koop is £ 203-6-8 Vls, te betalen contant ter leveringe met £ 12 Vls, een jaar daar aen met £ 10 Vls en soo jaarlijx”*. De landhoeve wordt verkocht aan Marinus Blicke en *“hij komt op ’t gebruik na het houden van den coopdagh in Maarte 1711 en volgen met dit hoeffe alle de pagt landen daar aan sijnde, tot de nomber van omtrent 60 Gemet, soo weije als zaeijlant, de juiste groote onbegrepen, voor soodanigen tijt*

en prijs als deselve in pacht zijn, te komen op de weijen en bloote landen van stonden aan, en op de bezaeijde na het Rooven van de Note, deselve haar last dragende, het kapbaar rijs behouden de verkoopters om te mogen snoijen en voorts alles volgens de conditie, Actum den 13^e feb. 1711, present Geert Dirxse, Isaak Paardekooper, Jacob van Liere, schepenen”.

92. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 131 en 131v, perceel 105 (1 Gemet 297 Roeden) wordt geleverd aan Meeuwes Pieterse, perceel 106/107 (5 Gemet 223 Roeden) aan Isaak Paardekooper, perceel 78 (deel, 1 Gemet 9 Roeden) aan Leendert Beenhacker en perceel 67 (4 Gemet 44 Roeden) aan Jan Dingenisse Huijsman, waarbij voor de laatste aangetekend wordt dat *“hij op ’t gebruik komt na het rooven van het zaet daar op liggende en soo het zaad dood vriesde sullen de verkoopters het met somergoet mogen bezaeijen”.*
93. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 144v, 14 april 1714
94. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 135v, 31 oktober 1711 (perceel 81 en 103), folio 140v, 4 maart 1713 (perceel 69/70/72)
95. Overloper Sinoutskerke 1716, Moolhoek
96. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 136v, 13 februari 1712
97. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 157 en 157v, 31 oktober 1721
98. RAZE 3501, Schepenakten Sinoutskerke, 1660 – 1739, folio 177v, 4 mei 1736, in deze transactie, die reeds voorbereid is in Breda door hun voogden, *“leveren de minderjarige kinderen, nagelaten bij juffr. Geertruyd Oije, verweckt soo bij haren eersten man den heer Hubrecht Drinckveld, als bij haren tweeden man de heer Stefanus Fiers, hebbende de voorschreve voogden dien boedel aanvaard onder beneficium van inventaris en de leveren aen den capiteijn Jan Snoep de navolgende weijen en zaaijlanden gelegen onder dese heerlijkheijt, alle in Moolhoek”.* Hierna volgt een opsomming van de verkochte percelen en tenslotte dat *“de koop is eene somma van £ 4 Vlms per Gemet en den koper heeft boven sijne cooppenningen als nogh ten sijnen laste voor de besaaijing van ijder gemet saad £ 5 Vlms en voor elck gemet tarwe £ 4 Vlms”.*
99. Volgens de overloper van 1723 had Huijbrecht Drinckvelt de percelen 45, 78 (deel), 83, 84, 85, 87, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117 in eigendom, daar kwamen volgens de overloper van 1730 onder Stefanus Fiers nog de percelen 78 (deel), 79, 60, 61, 68, 81 bij. De totaalstelling volgens de overloper van 1730 is conform de verkoopakte van 4 mei 1736, namelijk 38 Gemet 99 Roeden
100. RAZE 3502, Schepenakten Sinoutskerke, 1739 – 1803, folio 1 en 1v, 27 mei 1740
101. RAZE 3502, Schepenakten Sinoutskerke, 1739 – 1803, folio 92v, 13 januari 1772, additioneel waren de percelen 59 (1 Gemet 34 Roeden), 106/107 (5 Gemet 223 Roeden) en 111 (1 Gemet 288 Roeden).
102. RAZE 3502, Schepenakten Sinoutskerke, 1739 – 1803, folio 85v, 12 februari 1768
103. RAZE 3502, Schepenakten Sinoutskerke, 1739 – 1803, folio 89v, 5 mei 1769
104. RAZE 3502, Schepenakten Sinoutskerke, 1739 – 1803, folio 112v, 30 maart 1796
105. Met de aanduiding *“zonder grootte”* wordt bevestigd dat het hier om een vrije, eigen vroone ging, die vrij gesteld was van de heffing op de grondbelasting, ook de lokalisering van de vroone, oost de koper (perceel 109/110), zuid de weg (Zandweg), west de Kerke Alhier (perceel 86), noord de koper (perceel 109) bevestigt de plaats van de vroegere landhoeve binnen perceel 109, direkt oostelijk van perceel 86.
106. Bevolkingsregistratie 's-Heer Abtskerke, Archief Prefectuur, Inv.nr. 367, 1127 (1811, 1813)
107. RAZE 3502, Schepenakten Sinoutskerke, 1739 – 1803, folio 124, 6 oktober 1796
108. Overloper Sinoutskerke, 1814, Moolhoek
109. Overloper Sinoutskerke, 1821, Moolhoek
110. In de overloper van 1821 wordt na volgnummer 38 geregistreerd dat *“deze 4 vorenstaande ingetrokken posten, namelijk 1 Gemet 297 Roeden (volgnr. 8, perceel 105), 2 Gemet 70 Roeden (volgnr. 13, perceel 101), 5 Gemet 223 Roeden (volgnr. 34, perceel 106/107) en 11 Gemet 97 Roeden (volgnrs. 36, (perceel 110), 37 (perceel 109) en 38 (perceel 87), zamen groot 21 Gemet 87 Roeden, opnieuw verdeeld worden onder Cornelis de Vriend (4 Gemet 50 Roeden), Job Minnaard (4 Gemet 4 Roeden), Jakobus Willem de Jonge (6 Gemet 187 Roeden), Jakob Bastiaanse op ’t Hof (5 Gemet 112 Roeden) en Pieter Roetert Tak (1 Gemet 34 Roeden)”.* Genoemde percelen waren allen eigendom van Cornelis Zuidweg.
111. Burgerlijke Stand Zeeland, 1811 – 1980, inv.nr. GRP-O-1823, overlijdensakten 's-Gravenpolder, akte nr. 7, Maria de Vriend, 25 maart 1823, 53 jaar, arbeidster, gehuwd met Cornelis Zuidweg, opmerking: overleden in het huis nr. 88, zij was moeder van Paulus Zuidweg
112. Burgerlijke Stand Zeeland, 1811 – 1980, inv.nr. GRP-O-1829, overlijdensakten 's-Gravenpolder, akte nr. 19, Cornelis Zuidweg, 28 november 1829, 57 jaar, arbeider, weduwnaar Maria de Vriend, opmerking : overleden in het huis wijk D 82, vader van Paulus Zuidweg

113. Patriotten, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Patriotten>
114. Bataafse Revolutie, https://nl.wikipedia.org/wiki/Bataafse_Revolutie
115. Bataafse Republiek, https://nl.wikipedia.org/wiki/Bataafse_Republiek
116. Bataafs Gemenebest, https://nl.wikipedia.org/wiki/Bataafse_Gemenebest
117. Koninkrijk Holland, https://nl.wikipedia.org/wiki/Koninkrijk_Holland
118. Paul Brusse, Gevallen stad, stedelijke netwerken en het platteland, Zeeland 1750-1850, Uitgeverij Waanders/Universiteit Utrecht, 2011
119. Jeanine Dekker, Onderdanig en opstandig, desurbanisatie en de politieke verhoudingen op het platteland in Zeeland, 1750-1850, Uitgeverij Waanders/Universiteit Utrecht, 2011
120. Arno Neele, De ontdekking van het Zeeuwse platteland, culturele verhoudingen tussen stad en platteland in Zeeland, 1750-1850, Uitgeverij Waanders/Universiteit Utrecht, 2011
121. N.C.F. van Sas, De metamorfose van Nederland, van oude orde naar moderniteit, 1750-1850, blz. 347-357, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2005
122. W.H. den Ouden, Kerk onder patriottenbewind, kerkelijke financiën en de Bataafse Republiek 1795 – 1801, blz. 141, Zoetermeer, 1994
123. Siny Minnaard-Kompagnie († 2009), persoonlijke correspondentie, het document begint met een geschreven stukje, *“Dit zegel behoort tot het inleggende request van eenige ingezetenen van ’s-Heer Abtskerke en Sinoutskerke aan de Nationale Vergadering, omgeslagen 29 december 1797 bij mij, W.L. Krieger”*, daarna volgt een voorgedrukte inleiding, waarna de artikelen in het ontwerp van de grondwet, waar men de meeste moeite mee had, “Aan de Nationale Vergadering, representeerende het Volk van Nederland, Geven te kennen de ondergeteekende Burgers en Ingezetenen van ’s-Heer Abtskerke en Sinoutskerke, alle Belyders van den Hervormden Godsdienst boven de 16 jaren oud, dat, zoodra ter hunner kennisse was gekomen het Ontwerp van Constitutie door de Voorige Nationale Vergadering, in de maand Augustus laatstleden aan het Volk ter beoordeeling voorgesteld, zy wel terstond eenige bedenking hadden gedragen, omtrent het geprojecteerde bij de Artikelen 744, 746, 747 en 748”
124. We kunnen alleen een schatting maken aan de hand van het totale inwonertal bij de Volkstelling in 1811. Dit bedroeg voor ’s-Heer Abtskerke 174 personen, voor Sinoutskerke 55 personen. Omdat de grens lag bij 16 jaar dienen we hier nog 70 (’s-Heer Abtskerke) plus 20 personen (Sinoutskerke) af te halen, zodat we in totaal 139 tekenbevoegden overhouden, waarvan 104 personen ook daadwerkelijk het bezwaarschrift ondertekend hebben.
125. Genealogische Afschriften nr. 322, doopboek ’s-Heer Abtskerke en Sinoutskerke, 1764 – 1810, nummer 33, geboren werden Tannetje (12-3-1794), Marinus (5-9-1795), Geertruid (18-12-1796), Christiaan (5-12-1798), Geertruijt (3-4-1800), Dina (17-7-1801), Jacob (21-1-1803), Geerard (19-11-1804) en Adriaan (24-11-1806).
126. RAZE 3502, folio 126, 24 maart 1798, Schepenakten van Sinoutskerke, 1739 – 1803, aankoop door Jacques Everse uit de boedel van Constand Jansen via executeur Leijn Dijkwel, van 4 percelen weiland in de Moolhoek.
127. Middelburgse Courant, 9 juni 1803, als leden van het gemeentebestuur waren op 26 mei 1803 door het Departementaal Bestuur van Zeeland benoemd te Sinoutskerke, gecombineerd met Baarsdorp, schout Christiaan Everse (Tôôhuus) en schepenen J. de Baar, M. Brys, J. van Gilst (’t Hooch Huys), M. Verburg (Oude Hoeve), G. van Weele, E. Westveer, M. Zandee en tot secretaris C. van Citters Cz. Tussen de benoemingen op ’s-Heer Abtskerke vinden we als schepenen Cornelis Zuidweg.
128. RAZE 3502, folio 129v, 13 juni 1801, Schepenakten van Sinoutskerke, 1739 – 1803, verkoop door Christiaan Everse aan zijn dochter Macheline en zijn schoonzoon Johannes Maat van de boerderij in Thijshoek op D-103 (Noordweg 3) met 20 percelen grond ter grootte van ruim 36 Gemet voor een bedrag van £ 770 Vlaams
129. In het gezin van Marinus Everse en Logiera de Vos werden achtereenvolgens geboren Willemina (* 14-7-1819, † 4-9-1819, 6 weken oud), Catarina (* 15-12-1820, † 17-12-1820, 2 dagen oud), Wilhelmina (levenloos geboren op 15-12-1820), Jan (* 2-2-1822, † 20-1-1838, 15 jaar oud), Wilhelmina (* 24-11-1823, † 8-1-1879, 55 jaar oud), Jacques (* 29-10-1826, † 17-12-1826, 7 weken oud), Catharina (* levenloos geboren op 3-10-1828), Jacques (* 19-12-1829, † 6-1-1890, 60 jaar oud), Katharina (* 3-3-1837, † 27-5-1837, 2 maanden oud). Na het overlijden van Logiera de Vos op 18-3-1837, 44 jaar oud, hertrouwt Marinus Everse te Kloetinge op 25-2-1841, landman, 45 jaar, met zijn huishoudster, die reeds vanaf 3-11-1838 in dienst was, Dina Zwartepoorte, 40 jaar, geboren te Kloetinge, hieruit worden geboren Jacomina Everse op 17-5-1841, overleden te Kloetinge op 21-1-1852, 10 jaar oud, en de tweeling Willem en Tannetje Everse op 19-11-1842, waarvan Willem overlijdt op 23-11-1842, 3 dagen oud, en Tannetje op 29-11-1842, 10 dagen oud. Marinus Everse overlijdt op 8-5-1844 op 48-jarige leeftijd, waarna zijn broer Jacob, weduwnaar met 2 kleine kinderen, vanaf 1 juli 1844 de zaken waarneemt op de boerderij Poelzicht. Wanneer 5 jaar later de dochter van Marinus Everse, Wilhelmina, 25 jaar, trouwt met Joos op ’t Hof en op 18-11-1849 haar intrek neemt op Poelzicht, vertrekt Dina Zwartepoorte naar Kloetinge, waar ze op 1-

- 5-1850 ingeschreven wordt (Bevolkingsregister Kloetinge, Invent.nr. 1146, wijk 50), evenals haar dochter Jacomina
130. Tannetje Everse, 28 jaar, landbouwster, overleden te Sinoutskerke op 10-1-1827, 32 jaar oud, trouwde te 's-Heer Abtskerke op 8-2-1823 met Hendrik de Kok, geb. te Heinkenszand, 26 jaar, arbeider. Hieruit werd geboren Antoni op 25-9-1826, overleden op 21-11-1826, 2 maanden oud. Hij hertrouwt te 's-Heer Abtskerke, 32 jaar oud op 19-6-1828 met Leuntje Fiersche (Vierse), 42 jaar, geb. te Baarland, opm. bruidegom wednr. van Tannetje Everse. Ze blijven wonen op Sinoutskerke 6 waar Hendrik de Kok op 7-5-1835 ook overlijdt, 39 jaar oud. Leuntje Fiersche hertrouwt op 7-4-1836 op 50-jarige leeftijd te 's-Heer Abtskerke met Jacob Wagenaar, geb. te Borsele, 50 jaar, arbeider, ze overlijdt te Sinoutskerke op 1-12-1853 op 67-jarige leeftijd.
 131. Jacob Everse werd geboren te Sinoutskerke op 21-1-1803, overleden te Borsele op 24-9-1847, 44 jaar oud, boereknecht, gehuwd te Kruiningen op 6-7-1838, 35 jaar oud, met Cornelia Muts (Mus), geboren te Kruiningen, 27 jaar oud, overleden te Kruiningen op 22-6-1844, 32 jaar oud, kinderen hieruit geboren Wilhelmina Everse, geboren Kruiningen 25-12-1838, overleden 27-12-1838, 2 dagen oud, Jacques Everse, geboren te Kruiningen op 26-1-1840, overleden te Oudelande op 18-2-1927, 87 jaar oud, gehuwd I. te 's-Heer Arendskerke op 11-2-1864 met Elizabeth van Strien, geboren te Baarland, 33 jaar, gehuwd II. te Nisse op 5-10-1892 met Adriana Bos, geboren te Nisse, 40 jaar, en Sara Everse, geboren te Kruiningen op 16-4-1841, overleden te Wemeldinge op 15-2-1906, 64 jaar oud, gehuwd I. te 's-Gravenpolder op 29-12-1864 met Anthonij Steenaard, geboren te Ellewoutsdijk, 33 jaar, arbeider, gehuwd II. te Wemeldinge op 9-10-1879 met Jan de Klerk, geboren te Kapelle, 47 jaar, arbeider, gehuwd III. te Wemeldinge op 7-9-1905 met Daniël Walraven, geboren te Kattendijke, 65 jaar oud, veldarbeider.
 132. Ongeveer 5 jaar nadat de kadastrale registratie met het verschijnen van de Minuutplannen en de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels operationeel werd, kwamen de Kadastrale Leggers uit. Een kadastrale legger is een registratie van alle onroerende eigendommen per eigenaar en per gemeente. Iedere eigenaar kreeg een artikelnummer, waaronder zijn eigendom geregistreerd was in een aantal volgnummers met een groot aantal kenmerken. Een belangrijk voordeel van de leggers was, dat alle wijzigingen (splitsing, vereniging, aankoop, verkoop, etc.) hierin geregistreerd konden worden.
 133. Schattingscommissie Kadaster, Gemeente 's-Heer Abtskerke, Sinoutskerke en Baarsdorp, Middelburg, 19 augustus 1831, Zeeuws Archief nr. 56
 134. Kadastrale Atlas van Zeeland 1832, Goes/Kloetinge, serie Zuid-Beveland, Deel 1, red. O.W. Hoogerhuis, 1987, blz. 10
 135. Het erf van de boerderij heeft een oppervlakte van 21,70 are, het tarief is f 35,= per ha., dit betekent een kadastraal inkomen van $0,217 \times 35 = f 7,60$ voor het onbebouwde erf van Poelzicht.
 136. P.J. Bouman, Geschiedenis van den Zeeuwschen Landbouw in de negentiende en twintigste eeuw en van de Zeeuwsche Landbouw Maatschappij, 1843 – 1943, H. Veenman & Zonen, Wageningen (1946), Crisis situatie in de landbouw, 1820 – 1850, blz. 100
 137. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1843 – 1850, huisnummer B-4
 138. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1843 – 1850, huisnummer B-9, op Sinoutskerke 4 (kadastraal D-175) waren juist vertrokken de families van Johannis Hirdes, die op 23-3-1849 emigreerde naar Noord – Amerika en het gezin van Nicolaas Hoogstrate, die vertrok op 3-5-1849 naar Kloetinge. Hiervoor in de plaats kwam de familie van Abraham Manhave uit Groede, die zich op 18-4-1849 liet inschrijven. Kort voor zijn vertrek op 23 maart 1849 had Johannis Hirdes nog een nieuw huis laten bouwen op perceel D-177, het latere adres Sinoutskerke 2
 139. Dina Zwartepoorte had van een bepaling van levenslang vruchtgebruik nog 25 jaar kunnen profiteren, zij overleed te Kloetinge op 3 juni 1876. Ze huwde voor de 2^e keer te 's-Heer Abtskerke op 22 februari 1855, 54 jaar oud, met Pieter Marinus Meeusse, geboren te Borsele, 54 jaar, koemelker
 140. Archief Arrondissements Rechtbank te Goes, toegangsnummer 700, inventarisnummer nr. 253, nummer 96, ingediend 6 november 1849
 141. Ze bezitten gemeenschappelijk *“eene hofstede, bestaande in woonhuis, schuur en verder getimmerde, met vijftien bunders, drie en zestig roeden, één en negentig ellen hof, weide en zaailand, staande en gelegen in de gemeente 's-Heer Abtskerke, Sinoutskerke en Baarsdorp, onder Sinoutskerke, op den perceelsgewijzen legger van de gemeente 's-Heer Abtskerke beschreven als volgt : Sectie B numeris 74, 75, 76, 76bis, 89, 90, 94, 95, Sectie D-144, 145, 157, 158, 195, 196, 197, 214, 217, Sectie E-277, 281 en de delen watergang B-310, 311, D-284, 285, 290, 294 en E-360”*. De percelen in Sectie B lagen allen in de Moolhoek, in sectie D in de Kerkhoek en in Sectie E in de Noordhoek
 142. De voogd Jacques Everse werd op 7 maart 1814 als 5^e van 12 kinderen geboren op Tôôhuus uit Adriaan Everse en Pieternella Derto, hij trouwde op 4 mei 1848 te Wolphaartsdijk, 34 jaar oud met Maria Mieras, 22 jaar, geboren te Wolphaartsdijk. Jacques Everse overleed ook op Wolphaartsdijk, winkelier, 63 jaar oud, op 25 maart 1877.

143. Notariële akten Goes, 1811 – 1915, koopcontract verkoop Poelzicht, 27 september 1853, voor de notaris J.G. Risseeuw, repertorium nr. 1047, inventaris nr. 1031, aktenummer 875, op het moment van de aankoop was Pieter Roetert Tak reeds 85 jaar oud en zou op 8 april 1857 in Middelburg komen te overlijden (zie ook deel 2, referenties 120 en 121). Pieter Roetert Tak liet een uitgebreid nakomelingschap achter, hij trouwde op 10 mei 1800 te Sluis met Dina Anthoinette Vermere en uit dit huwelijk werden tussen 1801 en 1825 ten minste 13 kinderen geboren, waarvan er 8 volwassen werden. Pieter Roetert Tak bezat bij zijn dood in 1857 in de gemeente 's-Heer Abtskerke ruim 44 ha. grond, die bij akte van scheiding verleden voor de notaris Pieter van de Graft te Middelburg op 27 februari 1862 (overgeschreven naar Goes op 11 juli 1862, deel 222, nummer 31) verdeeld werd. Pieter Roetert Tak had bij het begin van de kadastrale registratie ruim 6 ha., de rest had hij aangekocht bij de verkoop van 't Hoochuys (1837) en Poelzicht (1853). Vier erfgenamen deelden mee in de verdeling van de 44 ha., Adriaan Tak (* 1805) verkreeg ruim 18 ha., waaronder geen percelen van het oude Poelzicht, Susanna Tak (* 1813) verkreeg ruim 10 ha., waaronder de percelen van Poelzicht B-74, 75, 76, 76bis en 89, Dina Frederika Tak (* 1819) verkreeg ongeveer 5 ha. grond, waaronder geen van Poelzicht en tenslotte verkreeg Jacobus Anthony Roetert Tak ruim 10 ha., waaronder de percelen Poelzicht B-90, B-94, 95 (samen B-338), D-144, 145, 195, 196, 197, E-281. Jacobus Anthony Roetert Tak (* 1842) was een kleinzoon van Pieter Roetert Tak en een zoon van Elias Tak (* 1812). Omdat zijn ouders vroeg overleden waren (Elias Tak † 1846, 34 jaar oud, zijn moeder Johanna Christina Tak Brouwer † 1859, 44 jaar oud) werd hun aandeel aanvankelijk op naam gezet van de drie kleinkinderen Anna Tak (* 1840), Jacobus Anthony Roetert Tak (* 1842) en Maria Elisabeth Tak (* 1845).
144. Logier de Vos was een broer van Jacques Everse's moeder Logiera de Vos en boerde op de hofstede A-170 (huisnummer 4) op 's-Heer Abtskerke, hij bracht het daar nog tot burgemeester en had bij de boerderij ruim 15 ha. aan landerijen in eigendom. Toen Logier de Vos in 1862 op 80-jarige leeftijd kwam te overlijden, nam Jacques Everse de boerderij met huis en erf (A-170), tuin (A-169) en boomgaard (A-171) van hem over.
145. Notariële akten Goes, 1811 – 1915, koopdag op Poelzicht, 22 februari 1850, voor de notaris J.G. Risseeuw, repertorium nr. 1047, inventaris nr. 1028, aktenummer 242, het roerend goed wordt in 196 kavels bij opbod verkocht aan ca. 60 kopers voor f 1670,70, de opbrengst moest verdeeld worden onder de rechthebbende erfgenamen van Marinus Everse en Logiera de Vos, zijnde zijn tweede echtgenote Dina Zwartepoorte en hun kinderen Willemmina, Jacques en Jacomina Everse
146. Notariële akten Goes, 1811 – 1915, hypotheekstelling, 22 november 1853, voor de notaris J.G. Risseeuw, repertorium nr. 1047, inventaris nr. 1032, aktenummer 890, in het begin van de akte verklaart Joost op 't Hof dat hij 3 jaar daarvoor *“een kapitale som van f 8000, = en daaraan verschuldigde intresten ten advenante van 4,5 % in het jaar sedert den 1 maart 1853, welke de comparant, met en benevens zijn daartoe door hem geauthoriseerde en geadsisteerde huisvrouw Willemmina Everse, bij acte van schuldbekentenis den 20 April 1850, verleden voor mij notaris en getuigen, behoorlijk geregistreerd, heeft erkend schuldig te zijn aan Mejuffrouw Lena Tona van Zoom, weduwe van Johannes Dekker, zonder beroep, wonende te Goes”*
147. Notariële akten Goes, 1811 – 1915, koopcontract, 27 september 1853, voor de notaris J.G. Risseeuw, repertorium nr. 1047, inventaris nr. 1031, aktenummer 876
148. Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers, Middelburg, Gemeente 's-Heer Abtskerke, Sectie A en B in een blad, Hulpkaarten, nummer 6, 16 mei 1855
149. Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers, Middelburg, Gemeente 's-Heer Abtskerke, Kadastrale Leggers, Serie-1, 1832-1875, artikel 240, volgnummers 68 en 69
150. Zeeuws Archief, gedetineerde Strafgevangenis te Goes, toegangsnr. 254, inventaris nr. 45, inschrijvingsnummer 2004 (1859), hij wordt hier ingeschreven als koopman, 35 jaar, geb. te Ovezande, laatste woonplaats 's-Heer Hendrikskinderen, gehuwd, gereformeerd en hij had lager onderwijs genoten, op 9 juni 1859 wordt hij door de rechtbank te Goes veroordeeld wegens *“opligting”* tot *“twee maanden correctioneel”*, terwijl zijn straf ingaat op 5 oktober 1859 en hij weer vrij komt op 4 december 1859
151. Zeeuws Archief, gedetineerde in het Huis van Arrest te Goes, toegangsnr. 254, inventaris nr. 91, inschrijvingsnummer 892 (1860).
152. Zeeuws Archief, gedetineerde Strafgevangenis te Goes, toegangsnr. 254, inventarisnr. 45, inschrijvingsnummer 2246 (1860).
153. Zeeuws Archief, gedetineerde Huis van Arrest te Goes, toegangsnr. 254, inventarisnr. 91, inschrijvingsnummer 1003 (1865)
154. Zeeuws Archief, gedetineerde Strafgevangenis te Goes, toegangsnr. 254, inventarisnr. 54, inschrijvingsnummer 712 (1865)

155. In de periode 1860-1865 werden nog 3 kinderen geboren in het gezin van Joost op 't Hof en Willemina Everse, achtereenvolgens Maatje, * 7-2-1860 te 's-Heer Arendskerke, † 8-4-1860, 2 maanden oud, Catharina, * 18-11-1862 te Ovezande, † 4-2-1881, 16 jaar oud en Jan, * 13-4-1865 te Ovezande, † 28-5-1865, 6 weken oud, van de in totaal 10 kinderen werden er slechts 3 volwassen, Gillis (70 jaar), Levina (67 jaar) en Jeliera (77 jaar).
156. Zeeuws Archief, gedetineerde Huis van Bewaring te Goes, toegangsnr. 254, inventarisnr. 29, inschrijvingsnummer 228 (1872)
157. Zeeuws Archief, gedetineerde Strafgevangenis te Goes, toegangsnr. 254, inventarisnr. 57, inschrijvingsnummer 484 (1874)
158. Bouman, 159
159. Op Zuid-Beveland lagen de prijzen in 1861 op een nivo van f 300-400,= per Gemet (£ 50-67 per Gemet), dit was volgens Bouman 40 % boven het nivo van de jaren 1840 (f 180-240,= per Gemet), dit laatste lag nog beduidend hoger dan de grondprijzen te Sinoutskerke in de jaren 1820 (f 66-90,= per Gemet)
160. Bouman, 219, de rode kleurstof uit meekrap werd vervangen door het synthetische product aniline, de uit koolzaad vervaardigde olie door petroleum, dat voor verlichtingsdoeleinden beter was dan plantaardige olie. Bovendien waren de synthetische producten constanter van kwaliteit en veel goedkoper
161. Willem Minnaard was de grootvader van de auteur, zijn moeder Adriana Minnaard werd geboren te Heinkenszand op 26-04-1841, overleden te Sinoutskerke op 05-12-1918, 77 jaar oud, herbergierster, gehuwd te Heinkenszand op 25-01-1877, 35 jaar, arbeidster, met Quinten van de Vrie, 55 jaar, landbouwer, geboren te Kapelle, overleden te Sinoutskerke op 02-07-1896, 74 jaar oud, de bruidegom was weduwnaar van Adriana Christina Hirdes
162. Bevolkingsregister Heinkenszand, 1861
163. Haar vader Willem Minnaard werd geboren te Heinkenszand op 06-05-1798, overleden te Heinkenszand op 02-03-1860, 61 jaar oud, koopman, gehuwd te Heinkenszand op 01-07-1824, kastelein/broodbakker, met Sara Stevense, 19 jaar, geboren te Yerseke op 05-03-1805, boerenmeid, overleden te Heinkenszand op 15-08-1869, 64 jaar oud, arbeidster, zij kregen tussen 1825 en 1850 in totaal 10 kinderen waarvan er 5 vroeg overleden, de andere 5 kinderen werden volwassen en trouwden
164. Adriana Christina Hirdes trouwde met Paulus Harthoorn op 18 december 1837 en kreeg bij hem 12 kinderen, waarvan er 7 jong overleden. Paulus Harthoorn verhuisde in 1842 met zijn gezin van Nisse naar Sinoutskerke, waar hij in de plaatselijke herberg/gemeentehuis/uitspanning op het adres Sinoutskerke 10 (kadastraal D-186) trok. Toen Paulus Harthoorn op 12 november 1854 op 40-jarige leeftijd overleed, hertrouwde Adriana Christina Hirdes, 39 jaar in 1856 met Quinten van de Vrie, 34 jaar en zij kregen samen nog 2 kinderen, Jan Pieter (1859) en Adriaan van de Vrie (1861). Wanneer Adriana Christina Hirdes in 1874 op 58-jarige leeftijd overlijdt, hertrouwt Quinten van de Vrie op 25 januari 1877 te Heinkenszand met Adriana Minnaard, geboren op 26 april 1841 te Heinkenszand. De datum van vestiging in Sinoutskerke is volgens het bevolkingsregister 28 januari 1877 en de datum van inschrijving is 10 maart 1877. Uit dit huwelijk worden 3 kinderen geboren, Pieterella Janna (* 9-3-1878, † 6-9-1878) en Sara van de Vrie (* 2-7-1880) en nog een levenloos kind (* 23-7-1881). Toen Adriana Minnaard trouwde was haar natuurlijke zoon Willem Minnaard 11 jaar en in het gezin waren nog aanwezig Christina Wilhelmina Harthoorn (25 jaar), Jan Pieter (17 jaar) en Adriaan (15 jaar) van de Vrie. In het najaar daarop kwam Jan Pieter van de Vrie op 18-jarige leeftijd te overlijden (9-9-1877) en een jaar later overleed ook Willem's halfzusje Pieterella Janna van de Vrie, 6 maanden oud.
165. Quinten van de Vrie had, evenals zijn voorgangers, naast het huis & erf (D-186) nog de tuin (D-184), een aangrenzend stukje weiland (D-185) en het Kleine Vroontje, bouwland (B-103), totaal 33,4 are in eigendom.
166. Bevolkingsregister Sinoutskerke, 1869 – 1887, het gezin van Foort de Back en Tannetje van den Dorpel laat zich op 1 april 1882 vanuit 's-Heer Arendskerke inschrijven op Sinoutskerke op huisnummer 38 (Sinoutskerke 4), met in totaal 13 kinderen.
167. Eigendomsbewijs Willem Minnaard, arbeider, van perceel B-338, betreft 23,7 are weiland te 's-Heer Abtskerke, aangekocht voor f 300,= van Jacobus Anthonij Roetert Tak, ingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, wonende te Zwolle, op 20 november 1890 voor notaris Anthonie Martinus Tak te Middelburg geregistreerd in deel 123, folio 43 recto, vak 2 (hypotheekbewaarder deel 45, nr. 1385, overgeschreven te Goes 2 december 1890, deel 521, nr. 3).
168. Kadastrale Leggers, serie 2, 1875 – 1945, leggerartikel 970, Willem Minnaard Sr., arbeider/landbouwer, Sinoutskerke B8, 's-Heer Abtskerke
169. Hulpkaart Sectie B, Molensectie, No. 14, september 1891, nieuwbouw op perceel B-338 en redresmeting van de percelen B-338 en B-96. Bij de redresmeting wordt perceel B-338 (23,7 are), 0,4 are te groot gemeten en 0,9 are te groot berekend, gesommeerd 1,3 are te groot, waarmee de oppervlakte van het nieuwe perceel B-352 in totaal

- 22,4 are wordt. Voor perceel B-96 (67,5 are) gold dat het 0,4 are te klein gemeten was en 0,9 are te groot berekend, dus netto 0,5 are te groot, waarmee het perceel B-353 op 67,0 are komt. Het verschil van 0,4 are tussen de 2 percelen is waarschijnlijk het strookje grond wat aan de noordkant van perceel B-352 getekend is.
170. Bouman, blz. 250
 171. Volgens Bouman werd de grond in 1894 verkocht voor f 1000,= per ha., in 1910 bracht het f 1500,= tot 2000,= op, de pachten stegen in 10 jaar met 10 – 30 % naar f 120,= tot 200,= per ha. in 1910
 172. Goesche Courant, 11 februari 1902, de volledige tekst luidt : “De ondergeteekende betuigt bij deze zijn hartelijken dank aan P. Remijnse Gz. te Waarde, W. van Liere te Sinoutskerke en J.J. Mijnsbergen Jr. te 's-Heer Abtskerke voor de hulp, aan zijn vrouw verleend bij den brand op 11 November jl. ; verder aan allen, die geholpen hebben bij het redden en het geredde te bergen; aan het Gemeentebestuur van 's-Heer Abtskerke, dat hem direct na den brand een onderkomen verschafte; aan hen, die zijn beestjes voor dezen winter ter verzorging hebben opgenomen; aan hen, die geholpen hebben om materialen aan te brengen voor een nieuw te bouwen woning; aan de Brandwaarborg-maatschappij, gevestigd te Zierikzee (kantoor De Kanter en Hordijk, Goes) voor de vlugge en nette behandeling en voorts aan allen, die op eenige wijze blijken van deelneming hebben geschonken! W. MINNAARD, Echtgenoot en Kinderen, Sinoutskerke”.
 173. Hulpkaart Sectie B, Molensectie, No. 16, maart 1903, dj 1904, herbouw boerderij op perceel B-352, een en ander valt af te leiden uit de congruentie van perceel B-352 met de boerderij in 1891 en 1903
 174. Hulpkaart Sectie B, Molensectie, No. 23, juli 1908, dj 1909, de bouw van de schuur wordt kadastraal als *“vernieuwing”* geregistreerd, vanaf 1908 is de aard van perceel 352 dan ook *“huis, schuur, bouwland en erf”*.
 175. Hulpkaart Sectie B, Molensectie, No. 26, april 1913, dj 1914, onder de noemer *“bijbouw”* wordt de paardenstal aan de schuur geregistreerd, het perceel heet nu kortweg huis, schuur en erf
 176. Er waren in de periode van 25 jaar (1891 – 1916) in de Moolhoek 25 grondeigenaren/beleggers die 48 percelen ofwel 62,9 % van de veldhoek in bezit hadden. Tot de verbeelding sprekende beroepen die de beleggers hadden, waren die van apotheker, burgemeester, directeur staats-spoorwegen, geneesheer, industrieel, kantonrechter, luitenant-kolonel, medisch-klinisch doctor, notaris en procureur, maar het meest vermelde beroep was grondeigenaar. Een andere categorie die zich ook enig grondbezit kon veroorloven bestond uit briefvengarder, broodbakker, brouwer, veldwachter, koopman, onderwijzer, smid, wagenmaker en winkelier
 177. Pachtboekje Nederlands Hervormde Kerk te 's-Heer Abtskerke, 1933 – 1940, blz. 29, persoonlijke correspondentie met Jan de Jonge Wz, 's-Heer Abtskerke
 178. Notaris W. Hamelynck te Goes, akte van verpachting door het kerkbestuur der RK Parochie van de Heilige Maria Magdalena te Goes, aan Willem Minnaard, landbouwer, wonende te Sinoutskerke, van het perceel weiland met watergang, gelegen in Sinoutskerke, kadastraal bekend onder Sectie B-64 en 303, akte d.d. 10 januari 1939, geregistreerd te Goes den 13 januari 1939, deel 16, folio 4, nummer 47, behalve Willem Minnaard verschenen er nog 3 andere comparanten voor de notaris, die participeerden in dezelfde akte, namelijk Cornelis Dane, kleinlandbouwer te Waarde, Daniël Willem Rouw, landbouwer te Kapelle en Jacobus de Pundert, kleinlandbouwer te 's-Heer Abtskerke
 179. Kadastrale registratie, transactie perceel B-64 van leggerartikel 25, de Roomsche Armen van Kapelle, naar leggerartikel 1722, de Roomsche Katholieke Parochie van de Heilige Maria Magdalena te Goes, 1939
 180. Bouman, 256
 181. Jacobus Anthony Roetert Tak werd geboren op 5 september 1842 te Middelburg uit Elias Tak (*24-2-1812) en Johanna Christina Tak Brouwer (*23-5-1815), hij overleed te Zwolle op 16 juni 1905, 62 jaar oud, hij trouwde te Boxtel op 30 maart 1871 met Catharina Jacoba van Velsen, overleden te Zwolle op 2 maart 1916, 69 jaar oud.
 182. Notaris Johannes Pilaar te Goes, proces-verbaal publieke verkoping, waarbij Willem Minnaard te 's-Heer Abtskerke verkrijgt weiland, uitweg en bouwland in de gemeente 's-Heer Abtskerke, kadaster Sectie E-280 en 435 en Sectie D-200, samen groot 1 ha. 93 are 10 ca., d.d. 14 juni 1916, geregistreerd te Goes 15 juni 1916, deel 154, folio 160, recto vak 2
 183. Maarten de Witte was de zwager van Willem Minnaard, gehuwd met Sara Piernella van de Vrie, welke een dochter was van Adriana Minnaard en Quinten van de Vrie. Toen Sara van de Vrie op 7 maart 1901 met Maarten de Witte trouwde, was Quinten van de Vrie al overleden († 2 juli 1896, 74 jaar oud). In 1911 kreeg Maarten de Witte de herberg en bijbehorende schuur aan de ring van Sinoutskerke (B-3, later Sinoutskerke 10), plus een aantal percelen grond, op zijn naam, onder het beding dat Adriana Minnaard het levenslang vruchtgebruik ervan zou krijgen (zie kadaster, artikel 1251). Toen Adriana Minnaard op 5 december 1918 kwam te overlijden, kreeg Maarten de Witte de onroerende goederen vrij op zijn naam (kadastraal artikel 1341).
 184. Willem Minnaard, 's-Heer Abtskerke, eigendomsbewijs van verschillende onroerende goederen onder 's-Heer Abtskerke, kantoor notaris E.C. van Dissel te Goes, 1 november 1920, geregistreerd te Goes 3 november 1920,

deel 164 folio 66 verso vak 5, overgeschreven ten kantore van hypotheek te Goes 5 november 1920, deel 856, no. 37. Er wordt in de akte vermeld wanneer Cornelis Kolff deze percelen gekocht had en voor welke notaris, de percelen B-302, 350 en 351 bij een publieke verkoping op 27 mei 1910, verleden voor notaris van Cleef te Heinkenszand, overgeschreven te Goes op 28 juni 1910 in deel 719 nummer 118, de percelen B-191, 192 en 194 bij een publieke verkoping op 28 oktober 1910, verleden voor notaris van der Kloes te Ellewoutsdijk, overgeschreven te Goes op 6 december 1910 in deel 726 nummer 43, en tenslotte de percelen C-73 en 74 bij een publieke verkoping op 16 april 1912, verleden voor notaris Neervoort te 's-Gravenpolder, overgeschreven te Goes 14 mei 1912 in deel 743 nummer 112

185. Hulpkaart Sectie B, Molensectie, No. 13, maart 1881, dit betrof de splitsing van perceel B-63 in B-350 en 351
186. Zeeuws Archief, memorie van successie, kantoor Goes, memorie van aangifte der nalatenschap van Cornelis Geertruyus Kolff, overleden te 's-Gravenpolder 6 juni 1921, 69 jaar oud, memorie nummer 7/7619, toegang 398, inventaris nummer 785, cassette 129. Cornelis Kolff stamde uit een van oorsprong koopmansgeslacht uit Rotterdam en werd zelf geboren te Middelharnis op 3 oktober 1851 als 3^e kind in het gezin van Gualtherus Constantinus Marius Kolff (* 1819) en Adriana Hendrika Kolff (* 1814). Uit deze memorie van successie leren we verder dat Cornelis Kolff ongehuwd was en dat hij bij testament van 15 oktober 1919 *“zynen broeder den aangever tot zynen eenigen en algeheele erfgenaam”* benoemd heeft, dit was Gualtherus Constantinus Marius Kolff (*29-10-1854), particulier te Nijmegen. Daarvoor moesten er echter nog wel een aantal legaten af, zoals voor zijn huishoudster Janna van Kruiningen, die hij onder meer een bedrag van f 30.000,= in contanten legateerde, alsook zijn buitenplaats *“de Favorite”* te 's-Gravenpolder en de gehele inboedel van zowel huize *“de Favorite”* als van de koetsierswoning en de schuur. Voorts legateerde hij aan twee zusters van zijn huishoudster, Neeltje en Cornelia van Kruiningen, ieder f 1000,= en tenslotte aan Willem Mol en zijn vrouw Johanna Hoekman gezamenlijk f 5000,=. De legaten waren vrijgemaakt van successie rechten, komen ten laste van zijn nalatenschap en moeten binnen twee maanden na zijn overlijden worden uitgekeerd. De balans van baten en lasten omvatte 2 ha. grond met huizen, schuren, tuin, boomgaard en erf, incl. *“de Favorite”*, ter waarde van f 28122,50, roerende goederen en veldvruchten (f 3605,05), aandelen in spoorwegen (f 14900,=), twee hypotheaire vorderingen op Willem Minnaard, van 3 februari 1914 (f 1200,=) en van 1 november 1920 (f 9000,=) en diverse posten (f 1730,07), samen aan de batenkant f 58557,62. Onder de schulden, die slechts f 1725,40½ bedroegen, treffen we naast de grootste post van de arts K.H. Wouda te Kloetinge (f 605,85), nog de begrafeniskosten en de kosten voor een grafsteen (f 409,85). Het overzicht van de schulden begint echter met *“aan mejuffrouw Janna van Kruiningen wegens dienstbodenloon over 6 weken à f 15,= per maand is f 22,50”*. Het saldo van de nalatenschap was dus f 56832,21½. Hier moesten de legaten voor de huishoudster Janna van Kruiningen (contanten, de buitenplaats *“de Favorite”* en de inboedel, is totaal f 42738,50½), voor haar 2 zussen Neeltje en Cornelia van Kruiningen (f 2000,=) en voor Willem Mol & Johanna Hoekman (f 5000,=) eerst vanaf. Als we dit totaalbedrag aan legaten (f 49738,50½), aftrekken van het saldo der nalatenschap, blijft er voor de erfgenaam, overledene's broer Gualtherus Constantinus Marius Kolff, slechts een bedrag van f 7093,71 over.
187. Willem Minnaard, eigendomsbewijs van een perceel bouwland onder 's-Heer Abtskerke, ter plaatse Sinoutskerke, sectie E nommer 234, groot 51 are 90 ca., 30 november 1920, voor notaris E.C. van Dissel te Goes, geregistreerd te Goes, 1 december 1920, deel 164, folio 79, recto vak 8
188. Hulpkaart Sectie B, Molensectie, No. 35, mei 1921, dj 1922, de veestal wordt gebouwd onder de noemer *“bijbouw”*
189. Willem Minnaard, bewijs van eigendom van weiland te Sinoutskerke, gemeente 's-Heer Abtskerke, kadaster sectie B nummer 390, groot 5 are 20 ca., verleden voor notaris L.A. Beth te Ovezande, 18 augustus 1925, dagregister deel 96 no. 699, overgeschreven te Goes 18 augustus 1925, deel 920 no. 127
190. Hulpkaart Sectie B, Molensectie, No. 37, augustus 1925, dj 1926, B-390 wordt in 1928 bijgeschreven vanuit artikel 1523, wat eveneens op naam staat van Willem Minnaard, onder vermelding van “vereniging van artikelen”, het perceeltje was reeds gekocht in 1925 en in 1926 werd er een “stichting van een schuur” op uitgevoerd. Het artikel 1523 werd hiermee opgeheven. Willem Minnaard had dit perceel in 1925 gekocht van Johannes Leonardus Richel (artikel 1328), na een splitsing uit perceel B-93, waarbij perceel B-391 (rest B-93, 2,6 are te klein) en perceel 353 (oorspronkelijk B-96, 2,6 are te groot) een herkartering ondergingen
191. Willem Minnaard, bewijs van eigendom van weiland en watergang te Sinoutskerke aan de Deeweg, kadastraal bekend gemeente 's-Heer Abtskerke, sectie B no. 391 en 316, samen groot 1 ha. 23 are 75 ca., akte dd. 4 juni 1930, verleden voor notaris Leonardus Albertus Beth, geregistreerd te Goes, 10 juni 1930, deel 3, folio 135, nummer 2937, een uittreksel is overgeschreven ten hypotheekkantore te Goes den 7 juli 1930, deel 980, nummer 11, de twee percelen bleven tot zijn overlijden (1949) geregistreerd onder artikel 1594.

192. Kadastrale Leggers, serie 2, 1875 – 1945, leggerartikel 970, Willem Minnaard Sr., landbouwer, Sinoutskerke B8, 's-Heer Abtskerke, volgnummers 26 en 27
193. Kadastrale Leggers, serie 3, 1945 – 1981, leggerartikel 1647, Laurus of Laurens Goense, landbouwer te Ovezande (Hoofdstraat 89), hij kwam op 18 juni 1958, 93 jaar oud, te overlijden, hij bezat na 1939 nog ruim 3 ha. weiland onder 's-Heer Abtskerke, waaronder perceel B-71).
194. Jan Luijt, Martien Voskuilen, Lange termijn ontwikkeling van de agrarische grondprijs, projectnummer 21284, nota 09-014, LEI, Den Haag, 2 maart 2009, De gemiddelde jaarlijkse stijging van de nominale verkoopprijs van landbouwgrond in de periode 1872 – 2008 is ruim 3 %, de gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling van de koopkracht van de gulden in dezelfde periode bedraagt ruim – 2 %. Dat betekent met een nominale stijging van 3 % en een inflatie van de gulden van 2 %, een gemiddelde jaarlijkse stijging van de reële verkoopprijs van landbouwgrond van 1 %. Ten opzichte van de waarde in de periode van 50 jaar (1890 – 1940), toen Willem Minnaard zijn percelen grond kocht (f 40.000,= per ha.), zou dit thans, 75 jaar later, f 70.000,= per ha. aan reële waarde zijn
195. Wikipedia, Strijd in Zeeland, een episode in de Tweede Wereldoorlog (10 – 27 mei 1940) waarin Nederlandse, Franse en Belgische militairen weerstand boden aan de Duitse opmars in de provincie Zeeland
196. Twaalf Generaties Minnaard op Zuid-Beveland, No. 5, maart 2004, hierin een gesprek met Truus Braamse-Minnaard, een kleindochter van Willem Minnaard en Geertruid de Back, die op Poelzicht dienstmeisje was van 1933 – 1946.
197. Vrije Stemmen, Dagblad voor Zeeland, donderdag 18 oktober 1945, pag. 3
198. Vrije Stemmen, Dagblad voor Zeeland, vrijdag 2 november 1945, pag. 2
199. Testament van Willem Minnaard, landbouwer, wonende te Sinoutskerke, B8, opgemaakt door notaris W. Hamelynck te Goes, 25 januari 1946
200. Twaalf Generaties Minnaard op Zuid-Beveland, de nakomelingen van Willem Minnaard en Geertruid de Back, no. 3B, februari 1989, waarin een gesprek met Jan Braam, gehuwd met Sara Pieterella Minnaard.
201. Zeeuws Dagblad, vrijdag 14 januari 1949, pag. 4, er kwam zowel in het Zeeuws Dagblad als in De Stem eenzelfde rouwadvertentie en op 3 februari een dankbetuiging, allen zonder de namen van de kinderen, alleen *“uit aller naam”*, wed. W. Minnaard-de Back
202. Het was een akte van dezelfde notaris Hamelynck uit Goes, een akte van scheiding van de gemeenschap van goederen zoals die bestond in het huwelijk tussen Willem Minnaard en Geertruid de Back, plus de daarin begrepen nalatenschap van eerstgenoemde. De akte werd opgesteld door de notaris en ondertekend door de partijen te Sinoutskerke op 24 mei 1949, in tegenwoordigheid van Janny Louise van Boven, kantoorbediende en Adrianus van Heerewaarden, kandidaat-notaris, beiden getuigen. De akte werd geregistreerd te Goes op 25 mei 1949, deel 34 folio 15, nummer 125
203. De akte begint met de opsomming van de erfgenamen Geertruid de Back, wonende te Sinoutskerke op B8, geboren te Wolphaartsdijk. Daarna volgen de echtgenoten van de twee oudste vrouwen uit het gezin (Adriana Dina en Dina Adriana Minnaard), Jan Cornelis Adriaanse, smid te Wemeldinge en Pieter de Jonge, landbouwer te 's-Heer Abtskerke. Dan volgen de 7 mannelijke leden uit het gezin, Foort Minnaard, veehandelaar te 's-Gravenpolder, Willem Minnaard, landbouwer te 's-Heer Abtskerke, Dingenis Minnaard, manufacturier te Kloetinge, Jan, Adriaan, Pieter en Cornelis Minnaard, allen landbouwers te 's-Heer Abtskerke. Tenslotte volgen de 2 zonen van Sara Pieterella Minnaard, Gerard Braam, landarbeider en Willem Braam, polderwerker, beiden te 's-Heer Abtskerke
204. Akte van scheiding inzake de nalatenschap van mevr. Geertruid de Back, niet-hertrouwde weduwe van dhr. Willem Minnaard, overleden te 's-Heer Abtskerke, haar laatste woonplaats op 1 februari 1954, kantoor van de notaris W. Hamelynck te Goes, 14 september 1954, geregistreerd te Goes, 20 september 1954, deel 48, folio 727, 10 bladen
205. Pieter de Jonge was een achterkleinzoon van Willem Minnaard, een kleinzoon van Pieter de Jonge en Dina Adriana Minnaard en een zoon van Willem de Jonge, één van hun oudste kinderen.